الاربعين النواوية

چل حەدیسەکەی پێغەمبەر ﷺ

عبداللە عبدالعزیز هەرتەلی

حەوتەم چاپ

هەولێر ٢٠١٠

ڕوونکردنەوەی
چل حەدیسەکەی پێغەمبەرﷺ

ناسـراو بە
(اَلأَرْبَـعِيـنَ الـنَّـواوِيَّـة)
للإمام الـنَّواوِي

دانـانـی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چـاپی حـەفـتەم

ربیع الأول (١٤٣١)ی کـۆچی

ڕێبەندان (٢٧٠٩)ی کوردی

شـــباط (٢٠١٠)ی زایینی

کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی لە هەولێر، چاپی کردۆتەوە

ناوی کتاب: ڕوونکردنەوەی چل حەدیسەکەی پێغەمبەرﷺ .
بابەت: فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ.
دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.
نۆبەتی چاپ: حەفتەم.
بەرواری چاپ: (١٤٣٠)کوچی-(٢٧٠٩)کوردی-(٢٠٠٩)زایینی.
تیراژ: (٢٠٠٠) دانە.
بڵاوکەرەوە: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.
لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردن(٢٣٩)ی ساڵی ٢٠١٠
شوێنی چاپ : چاپخانەی ڕۆژهەلات هەولێر

چاپی **یەکەم:** ٥٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر -(١٩٩٣).
چاپی **دووەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە/ هەولێر -(١٩٩٦).
چاپی **سێیەم:** ١٠٠٠ دانە لە چاپخانەی زانکۆی صلاح الدین/ هەولێر -(١٩٩٩).
چاپی **چوارەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخای وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر -(٢٠٠٢).
چاپی **پێنجەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر -(٢٠٠٦).
چاپی **شەشەم:** ٢٠٠٠ دانە لە چاپخانەی نەوا/ هەولێر -(٢٠٠٨).

دانراوەکانی تری دانەر:

١- ڕوونکردنەوەی (متن فتح القریب).
٢- ڕوونکردنەوەی (العَقیدَة الطَحاویة).
٣- عەقیدەی ئیسلامی لە سەر ڕاڕەوی (أهل السنة والجماعة).
٤- هۆنراوەی (ئیمان و ئیسلام).
٥- چەند گوڵێك لە (گوڵزاری ئیسلام).
٦- ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین)
٧- ڕوونکردنەوەی (قطر العارض فی علم الفرائض).
٨- چۆنیەتی (حەج و عومرە)

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ، قَيُّومِ السَّموات وَالأَرَضِين، مُدَبِّرِ الْخَلائِقِ أَجْمَعِينَ باعث الرُّسُلِ –صلوات الله وسلامه عليهم– إِلَى الْمُكَلَّفِينَ لِهِدايَتِهِم، وَبَيانِ شَرائِعِ الدِّينِ بِالدَّلاَئِلِ الْقَطْعِيَّةِ، وَواضِحاتِ البَراهِين،

﴿ پێناسەی ئیمامی (النواوی) ﴾

ئیمامی (النـواوي) نـاوی (یحیـی) کـوڕی (شـرف)ی نەواویـیـە، لـە مـانگی (محـرم)ی سـاڵی (٦٣١)ی کۆچی لە گوندی (نەوا) لە (جۆلان)ی سـەر بـە (دیمشـق) لـە دایـك بـووە، هـەر لـە گوندەکەی خۆی لە سـەردەمی منـداڵیدا قورئـانی پـیرۆزی لەبـەر کـردوە، لـە تەمـەنی (١٩) سـاڵیدا بـاوکی نـاردی بـۆ (دیمشـق) لـەوێش لـە لای زۆر کـەس خوێندویـەتی، یـەکێك لـە مامۆستایەکانی ناوی (سالار)ی کوردی بوو، یەکێکیتر ناوی (عزالدین)ی هەولێری بوو.

ئیمامی (النواوي) دانراوی زۆری هەنـە بـە تایبـەتی لـە (حـدیث)و (شـرع): وەکـو (ریـاض الصالحین)و (الأذکار)و (شرح صحیح مسلم)و (منهاج الطـالبین)و (الأربعـین النواویـة)–کـە ئێمە ئێستا خزمەتی ئەکەین– جگە لە مانەش.

ئیمامی (النواوي) یەکێکە لە زانـا هـەرە بـەرزەکانی چینی (خَلَـف)، لـە حـەدیس و شـەرع دەستێکی باڵای هەبوو، لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (شافعی) بـوو، لەگـەڵ ئەوەشـدا جێگـەی باوەڕی زانایانی هەر چوار مەزهەبەکانەو ڕێز لە فەرموودەکانی ئەنێن.

ئیمامی (النواوي) لـە (٢٤)ی (رجـب)ی سـاڵی (٦٧٦)ی کۆچـی لـە گونـدی (نَـوا) وەفـاتی کردوە، خوا لێی ڕازی بێ‌و ڕەحمەت‌و بەرەکەتی خوا بڕژێ بە سەر گۆڕیدا. آمین

﴿ پێشەکی‌ی ئیمامی (النواوی) ﴾

ئیمامی (النواوی) ئەفەرموێ: (بِسمِ الله الرَّحْمن الرَّحیم) بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست بە کۆکردنەوەی ئەم چل حەدیسە ئەکـەم (اَلْحَمْدُ لله رَبِّ العَـالَمِینَ) سـوپاس بـۆ ئـەو خوایـەی پـەروەردگاری هـەموو دروسـتکراوێکە (قَیُّـومِ السَّموات وَالأَرَضِـینِ) ئـەو خوایـەی ئاگادارو هەڵسـوڕێنەری ئاسمانـەکان‌و زەمینەکانـە (مُدبِّرِ الْخَلائـقِ أجْمَعِین) ئـەو خودایـەی بەجێهێنەرو بەڕێوەبەری کاروباری هەموو دروستکراوێکە بە گشـتی (باعـثِ الرُّسُـلِ صَلَواتُ اللهِ وَسَلاَمُهُ عَلَیْهِمْ) هەموو پێغەمبەرێك ئەو ناردوویەتی صَلّی اللهُ عَلَیْهِمْ اجْمَعِین (إِلَـی الْمُکَلَّفِـینَ) بـۆ لای ئەوانەی داوای خوا ئەیانگرێتـەوە–(ئەوانـەی بیروهۆشـیان تـەواوەو لـە قۆنـاغی منـداڵی تێپەڕ بوینە)– (لِهِدایَتِهِمْ) بۆ ئـەوەی ڕێگـەی ڕاسـت بـۆ ئـەو داوا لێکراوانـە ڕوون بکەنـەوەو شارەزایان بکەن (وَبَیانِ شَرائِعِ الدِّینِ) هـەروەها بـۆ ئـەوەی یاسـایەکانی ئـایینی خۆیـان بـۆ دیاری بکەن، (بِالدَّلاَئِلِ الْقَطْعِیَّةِ) بە بەڵگەی وا: گومانی تێدا نەبێ، (وَواضِحاتِ البَراهِینِ) ئـەو بەڵگانەی زۆر ئاشکران.

أَحْمَدُهُ عَلى جَميعِ نعَمه، وَأَسْأَلُهُ الْمَزِيدَ مِنْ فَضْله وَكَرَمه، وَأَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ الْكَرِيمُ الْغَفَّارُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَحَبِيبُهُ وَخَليلُهُ أَفْضَلُ الْمَخْلُوقِينَ الْمُكَرَّمُ بالْقُرْآن الْعَزِيزِ الْمُعْجزَة الْمُسْتَمرَّة عَلَى تَعاقُب السِّنِينَ وَبالسُّنَنِ الْمُسْتَنيرَة للْمُسْتَرْشدينَ الْمَخْصُوصُ بجَوامع الكَلم وَسَماحَة الدِّين، صَلَواتُ الله وَسَلاَمُهُ عَلَيْه وَعَلَى سائر النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلينَ وَآل كُلٍّ وَسائر الصَّالحينَ.

أَمَّا بَعْدُ: فَقَدْ رَوَيْنا عَنْ عَليِّ بن أَبيطالب وَعَبْدالله بن مَسْعُود، وَمُعاذ بن جَبَل، وَأَبيالدَّرْداء، وَابْن عُمَرَ، وَابن عَبَّاس، وَأَنَس بن مالك، وَأَبيهُرَيْرَةَ، وَأَبيسَعيد الْخُدْري–رَضيَ اللهُ تَعالَى عَنهُمْ– منْ طُرُق كَثيرات بروايات مُتَنَوِّعات:

(أَحْمَدُهُ) سوپاسی خوا ئەكەم (عَلَى جَميعِ نعَمه) لە سەر هەموو ئەو چاكانەی لەگەڵ ئێمەی كردوە (وَأَسْأَلُهُ الْمَزِيدَ مِنْ فَضْله وَكَرَمه) داوا لە خوا ئەكەم كە لە بەر گەورەیی خۆیو بەخشینی خۆی زیاترمان بداتێ (وَأَشْهَدُ أَن لاإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بە دڵو بە زوبان ئەڵێمو گومانم نییە، جگە لە زاتی (الله) هیچ خوایەك نییە (الواحدُ) یەك خودایە (القَهَّارُ) دەستەڵاتی تەواوی هەیە (الْكَريمُ) چاكەی نابڕێتەوە (الغَفَّارُ) تاوانی بەندەكانی خۆی دائەپۆشێ (وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) هەروەها: بە دڵو بە زوبان ئەڵێم گومانم نییە كەوا محمدﷺ بەندەو پێغەمبەری خوایە (وَحَبِيبُهُ وَخَليلُهُ) خۆشەویستو دۆستی خوایە (أَفْضَلُ الْمَخْلُوقِينَ) لە هەموو خەڵكی گەورەترە (الْمُكَرَّمُ) لە لای خوا ڕێزی لێندراوە (بالْقُرْآنِ العَزِيزِ) كە لە لای خوا قورئانی ئازیزی پێدراوە (الْمُعْجزَة الْمُسْتَمرَّة) ئەو قورئانە پیرۆزە بەڵگەی بەردەوامی پێغەمبەرەﷺ كەس ناتوانێ قورئانێكی وا ڕێك بخا (عَلَى تَعاقُب السِّنِينَ) ئەم قورئانە پیرۆزەی ساڵەهای ساڵ هەر دەمێنێ (وَبالسُّنَنِ الْمُسْتَنيرَة) هەروەها لە لای خوا ڕێزی لێندراوە بە فەرموودەو كردەوە ڕۆشنەكانی (للْمُسْتَرْشدينَ) بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ سوود لە فەرموودەكانی وەربگرن (الْمَخْصُوص بجَوامعِ الكَلمِ) تاكە پێغەمبەرێكە كە فەرموودەی كورتو پڕ مانای پێبەخشراوە (وَسَماحَة الدِّين) ئایینێكی ئاسانی پێبەخشراوە (صَلَواتُ الله وَسَلاَمُهُ عَلَيْه وَعَلَى سائرِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلينَ) دروودو سڵاوی خوای گەورە بڕژێ بە سەر ئەو پێغەمبەرەو هەموو پێغەمبەرانی تر (وَآلِ كُلّ) بۆ سەر ماڵو خێزانی هەموانیان (وَسائرِ الصَّالحينَ) بۆ سەر هەموو پیاوچاكان.

(أَمَّا بَعْدُ) لە پاش سوپاسو دروودی خوا بۆ سەر پێغەمبەران، بزانە: ئەوەی بۆت ئەڵێم (فَقَدْ رَوَيْنا عَنْ) فەرموودەیەكی پێغەمبەرمانﷺ پێگەیشتوە: لە (عَليِّ بن أَبي طالب، وَعَبْدالله بن مَسْعُود، وَمُعاذ بن جَبَل، وَأَبيالدَّرْداء، وَابن عُمَرَ، وَابن عَبَّاس، وَأَنَس بن مالك، وَأَبيهُرَيْرَةَ، وَأَبيسَعيدالْخُدْري) لەو سەحابە بەڕێزانە (رَضيَ اللهُ تَعالَى عَنهُمْ) خوا لێیان ڕازی بێ (منْ طُرُقِ كَثيراتٍ) لە چەند ڕێگای زۆر (بروایاتٍ مُتَنَوِّعاتٍ) بە گێڕانەوەی جۆراوجۆر، ئەم

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: (مَنْ حَفظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثاً مِنْ أَمْرِ دِينِها بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقِيامَةِ فِي زُمْرَةِ الْفُقَهاءِ وَالْعُلَماءِ). وَفِي رِوايَةٍ: (بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقِيهاً عالِماً). وَفِي رِوايَةِ أَبِي الدَّرْداءِ ﷺ: (كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ شافِعاً وَشَهِيداً). وَفِي رِوايَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ: (قِيلَ لَهُ ادْخُلْ مِنْ أَيِّ أَبْوابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ). وَفِي رِوايَةِ ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: (كُتِبَ فِي زُمْرَةِ الْعُلَماءِ وَحُشِرَ فِي زُمْرَةِ الشُّهَداءِ).

وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ عَلَى أَنَّهُ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه. وَقَدْ صَنَّفَ الْعُلَماءُ فِي هَذَا الْبابِ ما لا يُحْصَى مِنَ الْمُصَنَّفاتِ، فَأَوَّلُ مَنْ عَلِمْتُهُ صَنَّفَ فِيهِ: عَبْدُاللهِ بن الْمُبارَكِ، ثُمَّ مُحَمَّد بن أسلم الطُّوسِي الْعالِم الرَّبَّانِي، ثُمَّ الْحَسَن بن سُفْيان النَّسَوِي، وَأَبُوبَكْرٍ الآجُرِي، وَأَبُوبَكْرٍ مُحَمَّد بن إِبْراهِيم الأَصْفَهانِيّ، وَالدَّارَقُطْنِي، وَالْحاكِم، وَأَبُونُعَيم، وَأَبُوعَبْدالرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ،

فەرموودەمان پێگەیشتوە: (أنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿مَنْ حَفظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثاً مِنْ أَمْرِ دِينِها بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقِيامَةِ فِي زُمْرَةِ الْفُقَهاءِ وَالْعُلَماءِ﴾ هەر كەسێك بیگەیەنێتە ئوممەتی من چل حەدیسی من لە كاروباری ئایینیئیسلام، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت زیندووی ئەكاتەوە لەگەڵ كۆمەڵی زانایانیئایینی.

(وَ) بە چەند شێوەیەكیتریش ئەم فەرموودەیە هاتوە: **یەكەم:** (فِي رِوايَةٍ: بَعَثَهُ اللهُ تَعالَى فَقِيهاً عالِماً) لە گێڕانەوەیەكدا: (خوای گەورە زیندووی ئەكاتەوەو پلەی زانایەكی تەواوی ئەداتێ). **دووەم:** (وَفِي رِوايَةِ أَبِي الدَّرْداءِ ﷺ: كُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ شافِعاً وَشَهِيداً) لە ڕێگەی (أبي الدرداء ﷺ) ئەفەرموێ: (خۆم تكای بۆ ئەكەم لە لای خوای گەورە تا لێی ببورێو بیباتە بەهەشت). **سێیەم:** (وَفِي رِوايَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ: قِيلَ لَهُ ادْخُلْ مِنْ أَيِّ أَبْوابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ) لە ڕێگەی ئیبن مسعود ئەفەرموێ: (لە ڕۆژی دوایی پێی ئەڵێن: بچۆ بۆ بەهەشت لەكام دەرگاوە ئەتەوێ). **چوارەم:** (وَفِي رِوايَةِ ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: كُتِبَ فِي زُمْرَةِ الْعُلَماءِ وَحُشِرَ فِي زُمْرَةِ الشُّهَداءِ) لە ڕێگەی ئیبن عمر ئەفەرموێ: (لەگەڵ كۆمەڵی زانایانی ئایینی ئەنووسرێو لەگەڵ كۆمەڵی شەهیدان حەشر ئەكرێ).

(وَاتَّفَقَ الْحُفَّاظُ) زانایانی حەدیس یەكدەنگن (عَلَى أَنَّهُ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ، وَإِنْ كَثُرَتْ طُرُقُه) لە سەر ئەوەی ئەم حەدیسە بێهێزە هەرچەندە ڕێگەشی زۆر بن.

(وَقَدْ صَنَّفَ الْعُلَماءُ فِي هَذَا البابِ مالاَ يُحْصَى مِنَ الْمُصَنَّفاتِ) زانایانی حەدیس لەم بابەتە زۆریان نووسیوەو نایەنە ژمار (فَأَوَّلُ مَنْ عَلِمْتُهُ صَنَّفَ فِيهِ: عَبْدُاللهِ بن الْمُبارَكِ) یەكەم زانا: كە لەم بابەتە چل حەدیسی كۆ كردبێتەوە –وەكو زانیومە– ئیمام (عبدالله) كوڕی (موبارەك) بووە (ثُمَّ) لە دوای ئەویش چەند زانایەكی تر: وەكو ئیمام (مُحَمَّدُ بن أسلم الطُّوسِي العالِمُ الرَّبَّانِي، ثُمَّ الْحَسَنُ بن سُفْيانِ النَّسَوِي، وَأَبُوبَكْرٍ الآجُرِي، وَأَبُوبَكْرٍ مُحَمَّد بن إِبْراهِيمِ الأَصْفَهانِيّ، وَالدَّارَقُطْنِي، وَالْحاكِم، وَأَبُونُعَيم، وَأَبُوعَبْدالرَّحْمَنِ السُّلَمِيّ،

وَأَبُوسَعيدالْمالينى، وَأَبوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّد بن عَبْدالله الأَنْصارى، وَأَبــوبَكْر البَيْهَقى، وَخَلائِقُ لاَ يُحْصَوْنَ منَ الْمُتَقَدِّمينَ وَالْمُتَأَخِّرينَ، وَقَدْ اسْتَخَرْتُ اللهَ تَعالَى فى جَمْع أَرْبَعــينَ حَديثاً، اقْتدَاءاً بهَؤُلاء الأَئمَّة الأَعْلاَم وَحُفَّاظ الإسْلاَم، وَقَدْ إتَّفقَ الْعُلَماءُ عَلَى جَواز الْعَمَل بالْحَديث الضَّعيف فى فَضائل الأَعْمال، وَمَعَ هَذَا فَلَيْسَ إعْتمادى عَلَى هَذَا الْحَديث، بَــلْ عَلَى قَوْلهﷺ فى الأَحادث الصَّحيحَة: ﴿ليُبَلِّغ الشَّاهدُ مــنْكُمُ الْغَائــبَ﴾. وَقَوْلــهﷺ: ﴿نَضَّرَ اللهُ امْرءاً سَمعَ مَقالَتى فَوَعاهَا فَادَّاها كَمَا سَمعَها﴾. ثُمَّ منَ الْعُلَمـــاء مَــنْ جَمَــعَ الأَرْبَعينَ فى أَصُول الدِّين، وَبَعْضُهُمْ فى الْفُرُوع، وَبَعْضُهُمْ فى الْجهاد، وَبَعْضُهُمْ فى الزُّهْد، وَبَعْضُهُمْ فى الآدَاب، وَبَعْضُهُمْ فى الْخُطَب، وَكُلُّها مَقاصدُ صالحَةٌ رَضيَ اللهُ عَنْ قاصديها،

(وَأَبُوسَعيدالْمالينى، وَأَبُوعُثْمان الصَّابُونى، وَمُحَمَّدُ بن عَبْدالله الأَنْصارى، وَأَبُوبَكْرالبَيْهَقى، وَخَلائقُ لاَ يُحْصَوْنَ منَ الْمُتَقَدِّمينَ وَالْمُتَأَخِّرينَ) جگە لەو زانایانە چەند کەسێکی تر کە نایەنـە ژمار، لە زانایانی پێشوو و دوایی، چل فەرمودەی پێغەمبەریانﷺ کۆ کردۆتەوە.

(وَقَدْ اسْتَخَرْتُ اللهُ تَعالَى فـى جَمْـعِ أَرْبَعـينَ حَـديثاً) ئیمامی (النـواوی) ئەفـەرموێ: منـیش نوێژی ئیستیخارەم کرد بۆ ئەوەی خـوا یارمـەتیم بـدا بـۆ کۆکردنـەوەی چـل فـەرموودەی پێغەمبەرﷺ (اقْتدَاءاً بهَؤُلاء الأَئمَّة الأَعْلاَم وَحُفَّاظ الإسْلاَم) لەم کـارەدا شـوێنکەوتەی ئـەو زانا بەرزانەی ئیسلام بوم: کە وەکو ئاڵای بەرز دیارنو پارێزەری ئایینی ئیسلامن.

(وَقَدْ إتَّفَقَ الْعُلَمـاءُ عَلَـى جَـوازِ الْعَمَـلِ بالْحَـديث الضَّـعيف فـى فَضـائل الأَعْمـال) زانایانیئیسـلام یەکدەنگن: کە دروستە بۆ کاروباری چاکە ئیش بە فەرموودەی بێهێز بکرێ، بەڵام بـۆ حـەرامو حەڵاڵ نابی فەرموودەکە بەهێز بێ (وَمَعَ هَذَا فَلَيْسَ إعْتمادى عَلَى هَذَا الْحَديث) لەگـەڵ ئەوەشـدا من پاڵم نەداوەتە سەر ئەم فەرموودە بێهێزە (بَلْ عَلَى قَوْلهﷺ: فى الأَحاديث الصَّحيحة) تەنها بۆ نووسینی ئەم چل حەدیسـە پـاڵم داوەتـە سـەر فـەرموودەکانی ڕاسـت، وەکـو فـەرموودەی پێغەمبەرﷺ: ﴿ليُبَلِّغ الشَّاهدُ منْكُمُ الْغائبَ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلم، با فەرموودەکانی من ئـەوەی لێرەیـە، بگەیـەنێ بـەوەی لێـرە نیـە. (وَقَوْلـهﷺ) هـەروەها وەك فـەرموودەی پێغەمبـەرﷺ: ﴿نَضَّرَ اللهُ امْرأً سَمعَ مَقالَتى فَوَعاهَا فأدَّاها كَمَا سَـــمعَها﴾ رواهُ الترمـذي، خـوا ڕووی ئـەو کەسـە جـوان بکـا: کـە گـوێی لـە فـەرموودەکانی منـەو هەڵیئـەگرێ جـا بـە تـەواوی ئەیگەیەنێتـە موسوڵمانان.

(ثُمَّ منَ العُلَماء مَنْ جَمَـعَ الأَرْبَعـينَ فـى أُصُـولِ الـدِّين، وَبَعْضُـهُمْ فـى الفُـرُوعِ، وَبَعْضُـهُمْ فـى الجهاد، وَبَعْضُهُمْ فى الزُّهْد، وَبَعضُهُمْ فى الآدَاب، وَبَعْضُـهُمْ فـى الْخُطَـب) ئینجـا هەنـدێ لـەو زانایانـە ئـەم چـل حەدیسـەیان کـۆ کردۆتـەوە لـەو جـۆرەی بناغـەی ئایینـە، وە هەنـدێك لەوانەی لقی ئایینـە، وە هەنـدێك لـە جیهـاد، هەنـدێك لـە واز هێنـانی دونیـا، هەنـدێك لـە ڕەوشـت، هەنـدێك لـە ووتارەکـانی پێغەمبـەرﷺ (وَكُلُّهـا مَقاصـدُ صـالحَةٌ رَضـيَ اللهُ عَـنْ قاصديها) کاری ئەم بەڕێزانە بە کاری باش دائەندرێن، خوا لێیان ڕازی بێ.

وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعِينَ أَهَمَّ مِنْ هَذا كُلِّه، وَهِيَ أَرْبَعُونَ حَدِيثاً مُشْتَمِلَةً عَلَى جَمِيعِ ذَلِكَ، وَكُلُّ حَدِيث مِنْها قَاعِدَةٌ عَظِيمَةٌ مِنْ قَواعِد الدِّين، فَقَدْ وَصَفَهُ الْعُلَماءُ: بِأَنَّ مَدارَ الإِسْلَامِ عَلَيْه، أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلَامِ، أَوْ ثُلُثُهُ أَوْ نَحْو ذَلِك، ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هَذِه الأَرْبَعِينَ أَنْ تَكُونَ صَحِيحَةً، وَمُعْظَمُها في صَحِيحَيِ الْبُخاري وَمُسْلِم-رضي الله عنهما- وَأَذْكُرُهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانِيد، لِيَسْهُلَ حِفْظُها، وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى، ثُمَّ أُتْبِعُها بِباب في ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها، وَيَنْبَغِي لِكُلِّ راغِبٍ في الآخِرَة أَنْ يَعْرِفَ هَذِه الأَحادِيثَ لِما اشْتَمَلَتْ عَلَيْه مِنَ الْمُهِمَّات، وَاحْتَوَتْ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْبِيهِ عَلَى جَمِيعِ الطَّاعات، وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ، وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادي وَإِلَيْه تَفْوِيضِي وَإِسْتِنادي،

(وَقَدْ رَأَيْتُ جَمْعَ أَرْبَعِينَ) بەڕاستی منیش بە باشم زانی: چل حەدیس کۆ بکەمەوە (أَهَمَّ مِنْ هَذا كُلِّه) لە هەمووی ئەوان گرنگتر بێ (وَهِيَ أَرْبَعُونَ حَدِيثاً مُشْتَمِلَةً عَلَى جَمِيعِ ذَلِكَ) ئەوەی کۆم کردۆتەوە، چل حەدیسە، کە بریتی‌یە لە هەندێك ئەوان بە گشتی (وَكُلُّ حَدِيثٍ مِنْها قَاعِدَةٌ عَظِيمَةٌ مِنْ قَواعِدِ الدِّينِ) هەر حەدیسێکی من هێناومە لەو چل حەدیسە، بنکەیەکی گەورەیە لە بنکەی ئاینن (فَقَدْ وَصَفَهُ العُلَماءُ: بِأَنَّ مَدارَ الإِسْلَامِ عَلَيْه) هەر حەدیسێك لەو چلە، زانایان ئەڵێن: کاروباری ئیسلامی لە سەر ئەخولێتەوە (أَوْ هُوَ نِصْفُ الإِسْلَامِ، أَوْ ثُلُثُهُ أَوْ نَحْو ذَلك) یان ئەڵێن: نیوەی ئاینە، یان سێیەکی ئاینە، یان چوارێکە.

(ثُمَّ الْتَزِمُ مِنْ هَذِه الأَرْبَعِينَ أَنْ تَكُونَ صَحِيحَةً) وا ئەخەمە سەر شانی خۆم، ئەم چل حەدیسە هەمووی ڕاست بێ (وَمُعْظَمُها في صَحِيحَيِ البُخاري وَمُسْلِم رضي الله عنهما) زۆربەی ئەم حەدیسانەم وەرگرتوە لە کتێبی ئیمامی (بوخاری)و ئیمامی (موسلیم)، خوا لێیان ڕازی بێ. کە لە هەموو کتێبی داندراو ڕاستترن.

(وَأَذْكُرُهَا مَحْذُوفَةَ الأَسانِيدِ لِيَسْهُلَ حِفْظُها وَيَعُمَّ الإِنْتِفاعُ بِها إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى) بە شێوەیەکی کورت ئەم حەدیسانە ئەنوسمەوە، ناوی ئەو کەسانەی گێڕاویەتیانەوە نانووسم بۆ ئەوەی زوو لەبەری بکەن‌و کەڵکی لێوەربگرن، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى (ثُمَّ اتبعُها ببابٍ) لە دوای ئەمەش کە حەدیسەکان ئەڵێم، چەند ووشەیەك ئەنووسم (في ضَبْطِ خَفِيِّ أَلْفاظِها) بۆ ئەوەی ووشە گرانەکان ڕوون بکەمەوە. جا بزانە: ئێمە ئەو ووشانە نانوسین چونکە حەدیس نین.

(وَيَنْبَغِي لِكُلِّ راغِبٍ في الآخِرَة) پێویستە لە سەر هەموو کەسێك کە ڕۆژی دواییان بوێ (أَنْ يَعْرِفَ هَذِه الأَحادِيثَ) ئەم چل حەدیسە بزانێ (لِمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْه مِنَ الْمُهِمَّات) چونکە هەموو شتێکی گرنگیان تێدایە (وَاحْتَوَتْ عَلَيْه مِنَ التَّنْبِيه عَلَى جَمِيعِ الطَّاعات) هەروەها هەموو ئاگاداری‌یەکی خواپەرستییان تێدایە (وَذَلِكَ لِمَنْ تَدَبَّرَهُ) ئەم سوودە بە کەسێك ئەگا کە بە ووردی بیری لێبکاتەوە (وَعَلَى اللهِ إِعْتِمادي) پشتی خۆم هەر بە خوا ئەبەستم (وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي وَإِسْتِنادي) هەموو کارێکی خۆم هەر بە خوا ئەسپێرم، هەر ئەو پاڵپشتمە.

وَلَهُ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ وَبِهِ التَّوْفِيقُ وَالْعِصْمَةُ.

(وَلَهُ الْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ) سوپاس هەر شایانی ئەو خودایەیەو هەر ئەو چاكەی بە سەر ئێمەدا هەیە (وَبِهِ التَّوْفِيقُ وَالْعِصْمَةُ) توانای خواپەرستی هەر بە دەست ئەوەو خۆپاراستن لە گوناه هەر بە دەست ئەوە، خوایە یارمەتیمان بدە بۆ خواپەرستیو بۆ وازهێنان لە تاوانەكان آمین.

لێرەدا پێشەكیی ئیمامی (النواوي)-كە كۆكەرەوەی ئەم چل حەدیسەیە- كۆتایی هات.

﴿ چەند زانستێكی حەدیس ﴾

١- پێناسەی حەدیس: (حديث): یان فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ، یان كرداری پێغەمبەرە ﷺ، یان ڕازیبوونی پێغەمبەرە ﷺ: بە كرداری، یان بە گوفتاری كەسێكی تر.

٢- بزانە: هەروەك پێویستە موسوڵمان ڕەفتار بە قورئان بكا: وەهاش پێویستە ڕەفتار بە حەدیس بكا، بەڵام بەو مەرجەی حەدیسەكە: یان (صحيح) بێ، یان (حسن) بێ.

٣- حەدیسی (حسن): زانایانی (علوم الحديث) فەرموویانە: حەدیسی (حسن) دوو جۆرە:

یەكەم: (حسن لذاتە)، كە ئەوەیە: نە لە (سند)و نە لە (متن)ی حەدیسەكەدا هیچ نیشانەی (ضعیف) بێهێزی نەبێ.

دووەم: (حسن لغیره) كە ئەوەیە: (سند)ی حەدیسەكە (ضعیف) بێ، بەڵام: یان لە زۆر ڕێگاوە ئەم حەدیسە هاتبێ، وەكو حەدیسی (لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ) بڕوانە حەدیسی (٣٢)، یان (متن)ی حەدیسەكە لەگەڵ حەدیسێكی تری (صحیح)دا تێك بكاتەوە: وەكو حەدیسی (مَنْ زارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتي). ئیمامی (النواوي) بە بێهێزی داناوە، بەڵام (متن)ی ئەم حەدیسە تێك ئەكاتەوە لەگەڵ حەدیسی (كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوها فَإِنَّها تُذَكِّرُ الآخِرَةَ) رواهُ مُسْلِم، كەوابوو: ئەبێتە (حَسَن لغیره)و بەكار دێ.

٤- حەدیسی (ضَعیف) بێهێز:

- ئیمامی (شافعي) ئەفەرموێ: حەدیسی (ضعیف) بەكار دێ بۆ بڕیارەكانی شەرعی ئەگەر پێشەوایانی ئاین بە تێكڕایی پێی ڕازی بنو قبوڵی بكەن.
- ئیمامی (أحمد) ئەفەرموێ: حەدیسی (ضعیف) بەلای منەوە خۆشەویستترە لە بیروڕای خاوەن ڕایەك، بەو مەرجەش بەكار دێ: كە دژایەتی نەبێ. واتە: لەگەڵ قورئانو حەدیسێكیتری (صحیح)، یان (حسن).
- ئیمامی (النواوي) ئەفەرموێ: زانایانی شەرعو حەدیس فەرموویانە: دروستە حەدیسی (ضعیف) بەكار بێ، بۆ كاری چاكە. واتە: نەك بۆ (واجب)و (حلال)و (حرام).
- (ابن حجر الهيتمي) ئەفەرموێ: ئەگەر كەسێك دیتی: پێشەوایەكی حەدیس زان، حەدیسێكی بە (صحیح)، یان بە (حسن) داناوە، دروستە شوێنكەوتەی بێو بۆخۆی كار بەم حەدیسە بكا.

(اَلْحَدِيثُ الأَوَّلُ: فِي الإِخْلاَصِ)

﴿ عَنْ أَميرِالْمُؤمنين عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى،

٥- **حەدیسی (موضوع)، واتە:** داندراو، بەو حەدیسە ئەگوترێ: کە یەکێك لەخۆیەوە دایناب‌ێو بە درۆ نیسبەتی بداتە لای پێغەمبەرﷺ.

ئینجا بزانە: نووسین‌و گێڕانەوەی حەدیسی (موضوع) دروست نیە، تەنها بە مەبەستی ئاگادارکردنەوەی خەڵك نەبێ: لەم درۆیانە، تاکو خۆیان لێی بپارێزن.

﴿ حەدیسی‌یەکەم: بێ‌گەردی لە خوا پەرستندا ﴾

(عَنْ أميرالْمُؤمِنِين) گێڕدراوەتەوە لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان (عُمَرَ بن الْخَطَّاب رضي الله عنه) حەزرەتی (عومەر)ی کوڕی (خەتتاب)، جگە لەم ناوە، پێغەمبەرﷺ ناوی ناوە: بە (الفاروق)، بە سێزدە ساڵ لە دوای لە دایکبوونی پێغەمبەرﷺ، لە (مکة)ی پیرۆز لە دایك بووە، هەر لە (مكة) لە تەمەنی (٣٣) ساڵی‌دا لە خزمەت پێغەمبەرﷺ موسوڵمان بووە، ئینجا لە (مكة) کۆچی کردوە بۆ (مدینة)، ئینجا لە ڕۆژی وەفاتی حەزرەتی (أبوبكرالصدیق)-خوا لێی ڕازی بێ- کرایە جێنیشی پێغەمبەرﷺ، یەکەم کەس بوو ناویان نا بە (أميرالمؤمنين)، لە (٢٦)ی (ذی‌الحجة) ساڵی (٢٣)ی کۆچی بە دەستی دیانێکی فارس کە ناوی (فەیرۆز) ئەبولوئلوئە بوو، شەهید کرا، لە تەنیشت پێغەمبەرﷺ نێژراوە، تەمەنی (٦٣) ساڵ بوو، (١٠) ساڵ‌و نیو فەرمانڕەوایی موسوڵمانانی کردوە.

ئەم بەڕێزە ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو ئەیفەرموو: (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) کاروکردەوەکانی ئادەمیزاد بە نیازو خواستی ناو دڵی ئەبێ دانامەزرێ (وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) هەموو کەسێك هەر پاداش‌و سزای نیازو خواستی ناو دڵی‌خۆی پێ‌ئەگا.

بزانە: (نیَّة) ئەوەیە: نیازی ناو دڵت -لەو ئیشەی ئەیکەی- بۆ خوا بێ.

هەروەها بزانە: مەبەست بەو کردەوەی نیەتی ئەوێ: کردەوەی خواپەرستی‌یە، کەوابوو: ئەگەر خواردن بخۆی بۆ بەهێزبوون بۆ خواپەرستی: ئەوەش خواپەرستی‌یە.

جا لە کاروباری خواپەرستی‌دا بۆیێ نیەت پێویستە، تاکو لە کاروباری‌تری ڕۆژانەو جارجارەمان جیا ببێتەوە.

واتە: شۆرینی خۆت ئەگەر بۆ پاککردنەوە بێ‌و بەس: ئەمە خواپەرستی تێدا نیە چونکە ئەوەی موسوڵمانیش نیە ئەو کارە ئەکا، بەڵام ئەگەر بۆ خواپەرستی بێ، بەو نیازە لەوی‌تر جیا ئەبێتەوەو ئەبێتە خواپەرستی، کەوابوو: ئەبی بۆ خۆشۆرین لە جەنابەت نیەت بهێنێ.

هــەروەها بزانــە: مەبەســت بــە (نیــەت) نیــازی نــاو دڵــە، زوبــان هــیچ پەیوەنــدیی بە دروستبوونیەوە نیە، بەڵام ئیمامی (النواوي) ئەفەرموێ: سوننەتە بە زوبانیش نیەت بێنێ تاکو یارمەتی دڵ بدا.

هەروەها بزانە: هەرچی وازلێهێنـان بـێ، بـۆ دروسـتبوونی نیـەتی نـاوێ: وەکـو شـۆرینی پیسایی‌و وازهێنان لە خراپە، بەڵام ئەگەر پاداشتی لای خوات بوێ، ئەبی نیەتی بۆ بـێنی، هەروەها: هەر خواپەرستیەك بە نیازی دونیا بیکەی پاداشتی لای خوات لە دەست ئەچێ، وەکو جیهاد: ئەگەر تەنها بۆ سوپاسی خەڵك بێ، یان بۆ وەدەستهێنانی پلەیەك بێ، ئەمە بۆ خوا نیەو پاداشتت بۆ نانووسرێ.

ئینجا کە ئەمەت زانی، بۆت ڕوون بۆوە ئەبی بۆ نوێژو زەکاتو ڕۆژوو و حـەج، نیـەت بێنـێ، جگە لەمانەش هەرچی لای خواپەرسـتیی تێدابێ، نیـەتی ئـەوێ: وەکـو بەخشـینی شـتێك ئەگەر بۆ خوا بێ جیایە، ئەگەر بۆ دونیا بێ جیایە، بە پێی نیەتەکەت بۆت ئەنووسرێ.

(فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَىاللهِ وَرَسُولِهِ) هەرکەسێك کۆچکردنی لـە شـوێنێك بـۆ شـوێنێکیتر، بـۆ ڕازیبوونی خواو پێغەمبەرﷺ بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَىاللهِ وَرَسُولِهِ) ئەوە کۆچکردنەکەی لە لای خواو پێغەمبەرﷺ ڕەوایەو خوا پاداشتی کۆچکردنەکەی بە تەواوی بۆ ئەنووسێ.

جا بزانــە: مەبەسـت لـە کۆچـکردن: بەجێهێشـتنی وڵاتێکـی کافرنشـینەو بچێتە وڵاتـی ئیسلام، ئینجا ئەگەر موسوڵمان ئەیتوانی لـە نـاو وڵاتیکـوفر، ئایینیئیسـلام ئاشـکرا بکـاو بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە مانەوەی باشترە لە کۆچکردن، بەڵام ئەگەر نەیئـەتوانی ئـایینی خۆی ئاشکرا بکاو بە خەڵکی ڕابگەیەنێ، ئەوە پێویستە کۆچ بکا، جا ئەگەر لەگەڵ ئەوەشدا مانەوەی لەوێ سوودێکی بۆ ئیسلام تێدا بوو، دیسان مانەوەی باشترەو با خواپەرسـتی بـە نهێنی بکا، هەروەها لە وڵاتیئیسلامیش: ئەگەر خواپەرستی ڕاستەقینەی بۆ نەئـەکرا، یـان زۆرداریو بێئەخلاقیو گوناهکردن بە ئاشکرا بوو، یـان حـوکم بـە قورئـانی پـیرۆز نەئـەکرا، دیسان کۆچکردن واجبە بۆ شوێنێکی باش، ئەگەر هەبێ.

بەڵام ئەگەر هـاتوو یـەکێکی لێهـاتوو ڕاپـەڕیو داوای حـوکمی قورئـانی ئـەکردو بۆمـان ڕوون بۆوە: کە ڕاست ئەکا، ئەبی یارمەتی بدەینو تێبکۆشین بۆ گەڕاندنـەوەی حـوکمی قورئـانو نەهێشتنی زۆرداریو بەدڕەوشـتی، جـا ئـەگـەر کـەس لەگـەڵی ڕانەپـەڕی هـەموویان تاوانبـار ئەبن، کەوابوو: کۆچکردن واجب ئەبێ وەکو گوتمـان ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَـالَ: قَـالَ النَّبِيُّﷺ:لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا﴾ رواهُ الشّـيخان، واتـە: لەمــەودوا کۆچــکردن لــە مەککــە واجــب نیــە، چــونکە بووەتــە (دارُ الإِسْـلام)، بــەڵام

وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِمْرَأَة يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ ﴾ رواهُ إماما الْمُحَدِّثِين: أَبُوعَبدالله محمدُ بنُ إسماعيلَ بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بَرْدِزْبَه البخاري، وَأَبوالْحُسَين مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم الْقُشَيْرِيّ النَيسابوريّ، في صَحِيحيهِما اللّذَيْنِ هُما أصحُّ الْكُتُب الْمُصَنَّفَة.

تێکۆشان بە دڵێکی بێگەرد بۆ بەرزی ئیسلام هەر بەردەوامە، جا ئەگەر داوای ڕاپەڕینتان لێکرا بۆ جیهاد، ئێوەش ڕاپەڕن.

(وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا) بەلام هەرکەسێك کۆچکردنی بۆ وەدەستهێنانی کەلوپەلی دونیا بێ (أَوْ إِمْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا) یان کۆچکردنی بۆ مارەکردنی ژنێك بێ (فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ) ئەوە کۆچکردنەکەی هەر بۆ دونیاو ژن هێنانە، خێری بۆ نانووسرێ.

جا ئەی موسوڵمانی بەڕێز: لە هەموو کارو کردەوەیەکت نیازت هەر خودا بێ، ئەگەر وولاتی خۆت بەجێ هێشت بۆ قازانجی دونیا، مەڵێ: بۆ خودا کۆچم کردوە. چونکە ئەوە لە لای خوا بە تاوان ئەنووسرێ.

(رواهُ إماما الْمُحَدِّثِين) ئەم حەدیسە دوو پێشەوای حەدیس گێڕاویەتیانەوە:

١- **ئیمامی بوخاری** کە پێی ئەگوترا (أَبوعبدالله)، ناوی خۆی (محمدُ بنُ اسماعيلَ بن إبراهيمَ بن الْمُغيرة بن بردِزْبه) بوو، (البخاري) خەڵکی (بوخارا) بوو: کە شارێکە لە (ئۆزبەکستان)، لە ساڵی (١٩٤)ی‌کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٦)ی‌کۆچی شەوی جەژنی ڕەمەزان لە گوندی (خرتەنگ) کۆچی دوایی کردوە.

٢- **ئیمامی موسلیم** کە پێی ئەگوترا (أبوالحسَين) ناوی خۆی (مُسلم بن الْحَجَّاج بن مسلم القشيريّ النَّيسابوريّ) بوو، (نەیسابور) شارێك بووە لە خوراسان ئێستا وێرانە، لە ساڵی (٢٠٤)ی‌کۆچی لە (نەیسابور) لە دایك بووە، لە (٢٦١)دا، کۆچی‌دوایی کردوە لە (نەیسابور).

(فِي صَحِيحيهِما اللّذَيْن) هەردووکیان ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوە لە هەردوو کتێبە ڕاستەکەی‌خۆیان: کە (هُما أصحُّ الكُتب الْمُصَنَّفَة) کتێبەکەی ئیمامی(بوخاری)و کتێبەکەی ئیمام (موسلیم) لە هەموو کتێبێك ڕاستترن لە پاش قورئانی پیرۆز.

ئینجا بزانە: (البخاری)و (مسلم) لە زاراوەی حەدیسدا، پێیان ئەگوترێ: (الشیخان)، واتە: کە ئەڵێن: (رواه الشیخان) مەبەست ئەم دوو بەڕێزەنە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّات): هەرکەسێك بە دڵ نیازی هەبوو چاکەیەك بکا، بەلام کۆسپ هاتە ڕێ‌ی‌و پێی نەکرا: ئەوە پاداشتی چاکەکەی هەر بۆ ئەنووسرێ، بۆ نموونە: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ يَغْلِبُهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إِلاَّ كُتِبَ لَهُ

(اَلْحَديثُ الثّاني: في مَراتب الدِّين: اَلإسْلاَم، اَلإيمان، اَلإحْسان)

﴿ عَنِ عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَديدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَديدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لاَ يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلاَ يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الإِسْلاَمِ؟

أَجْرُ صَلاَتِه﴾ رواهُ أبوداود والنّسائي، هەرکەسێك شەونوێژی کردبوە عادەتی‌خۆی‌و خەو بە سەری‌دا زاڵ بوو و پێی نەکرا شەونوێژەکەی بکا، خوای گەورە خێری شەونوێژەکەی بۆ ئەنووسێ بە هۆی نیازە باشەکەی.

٢- (وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى): وا ئەگەیەنێ: کە نیازی ناو دڵ کار ئەکاتە سەر حەرام‌و حەڵاڵ، بۆ نموونە: تەماشاکردنی ئافرەتی بێگانە بۆ لەزەت وەرگرتن حەرامە، بەڵام بە نیازی داخوازی‌و مارەکردن خێرە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ‌کردوە.

٣- (فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ): وا ئەگەیەنێ: هەر کەسێك بە نیازی تاوانکاریەك بڕواتە شوێنێك، ئەوە کۆچکردن‌و سەفەرەکەشی تاوانە، کەوابوو: تەیەممومو قەسرو جەمعی نوێژو شکاندنی ڕۆژووی ڕەمەوزان: هیچی بۆ دروست نیە.

﴿ حەدیسی دووەم: پلەکانی ئایین: ئیسلام، ئیمان، چاکە ﴾

(عَنْ عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە ئیمامی (عومەر)، ئەفەرموێ: (بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ) جارێك لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشتبوین (ذَاتَ يَوْمٍ) ڕۆژێك لە ڕۆژان (إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ) لە ناکاو پیاوێکمان هاتە بەرچاو (شَديدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ) جل‌و بەرگی زۆر سپی بوو (شَديدُ سَوَادِ الشَّعَرِ) مووی ڕیشی زۆر ڕەش بوو (لاَ يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ) نیشانەی ڕێبواری لێ‌نەئەبینرا (وَلاَ يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ) هیچ کەس لە ئێمە نەیئەناسی (حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ) تا لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشت (فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ) هەردوو ئەژنۆی خۆی بە هەردوو ئەژنۆی پێغەمبەر ﷺ نوساند (وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ) هەردوو دەستەکانی خۆی دانا سەر هەردوو ڕانەکانی خۆی، وەکو قوتابی لە بەردەم مامۆستادا.

ئەی موسوڵمان: تۆش ئەوها جل‌و بەرگت خاوێن بێ‌و ڕوخسارت ڕێك بێ‌و لە بەردەم زانایانی ئایینی بە ئەدەب دانیشە، لە پرسیار کردن شەرم مەکە.

(وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ ﷺ) ئەو پیاوە نەناسراوە گوتی: ئەی محمد (أَخْبِرْنِي عَنِ الإِسْلاَمِ) پێم بڵێ ئایینی ئیسلام لە چەند شت پێك هاتوە؟.

ئینجا بزانە: بانگ کردنی پێغەمبەر ﷺ بە ناوی خۆی، یان ناوهێنانی بە ناوی خۆی، دروست نیە، تەنها بۆ خوداو مەلائیکە دروستە، بۆیێ حەزرەتی‌جوبرائیل لێرەدا بانگی کرد بە (محمد)، بەڵام ئەبی ئێمەی ئادەمیزاد بە پێغەمبەرایەتی ناوی بڵێین.

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلإِسْلاَمُ أَنْ تَشْــهَدَ أَنْ لاَإِلَــهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّــدًا رَّسُــولُ اللهِ، وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ،

(فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەرﷺ لە وەڵاما فەرمووی (اَلإِسْلاَمُ أَنْ تَشْـهَدَ أَنْ لاَإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ) یەکەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: بە دڵ باوەڕت هەبێو بە زوبان بڵێی: جگە لە زاتی(الله) هیچ خودایەك نیەو (محمد) نێردراوی‌خودایە، ئەو پێغەمبەری هەموو دونیایە.

بزانە: پێویستە بۆ دروستبوونی ئیسلامەتی: ووشەی (أَشْهَدُ) دووبارە بکرێتەوەو بگوترێ: ﴿أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَأَشْــهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًارَّسُــولُ اللهِ﴾. ئەبی (أَنْ لاَ) بە (أَلاَّ) بخوێندرێتەوە.

هەروەها دروستە: هەرکەس بە زمانی خۆی شادەو ئیمان بێنێو مەرج نیە بە عەڕەبی بێ، بەڵام پێویستە لە هەموو زمانێك ووشەکانی شەهادە بە دوای یەکدا بێن، بەو جۆرەی نووسیومانە.

بزانە: دووبارەکردنەوەی (أَشْهَدُ) لە بانگدان پێویستە، لە تەحیاتی نوێژدا پێویست نیە، بەڵام (وَ)=پیتی واو لە بانگدا نابێ هەبێو لە تەحیاتا پێویستە هەبێ، ئەمە پوختەی فەرمودە بەهێزەکانی مەزهەبی (شافعی)یە خوا لێی ڕازی بێ.

(وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ) دووەم شت لە ئیسلامدا ئەوەیە: هەر پێنج نوێژەکان بە هەموو مەرجەکانەوە بکەی لە کاتی‌خۆیاندا، ئەگەر کاتی خۆیشی تێپەڕی، ئەبی هەر بیکەی، بە جۆرێکی وا: ئەگەر چەند ساڵ نوێژت نەکردبێ، ئەبی هەموویان بگەڕێنیەوەو قەزایان بکەیەوە.

جا بزانە: زۆر لە زانایانی‌ئیسلام فەرموویانە: نوێژنەکەر کافرە. بەڵام کۆمەڵی زۆرتر لە زانایان ئەفەرموون: کافر نیە، بەڵکو (فاسق)ە ئەگەر باوەڕی بە نوێژ هەبێ. لەگەڵ ئەوەشدا، هەردوو لا ئەفەرموون: ئەبێ نوێژنەکەر بکوژرێ.

(وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ) سێیەم شت لە ئیسلامدا: ئەبی زەکات بدەی، زەکات ئەمەیە: مرۆڤی هەبووی نەختێك ماڵی‌خۆی ئەداتە مرۆڤی نەبووی، ساڵێ یەکجار، بە مەرجێ بگاتە ڕادەی زەکات: ئەگەر پارەی هەبوو نرخی(١٤٠) میسقالی زیو زەکاتی تێدایە: لە چل بەش: یەك بەش زەکاتە، واتە: لە سەدا دوو نیو، ماڵی بازرگانیش هەروەهایە.

لە دانەوێڵە: لە چل تەنەکە بە تەنەکەی نەوت چوار تەنەکە زەکاتە. لە ڕەشەووڵاغ لە سی سەر: یەك گوێلکی نێری یەك ساڵە، وە لە چل سەر: یەك گوێلکی مێی دوو ساڵە. لە مەڕو بزن لە چل سەر: یەك بزنە، یان یەك مەڕە، لە (١٢١): دوو، لە (٢٠١): سێ، لە (٤٠٠): چوار.

هەروەها سەرفیترەی ڕەمەزان لە جیاتی خۆتو ژنو منداڵت، دوو کیلۆ دانەوێڵە، یان نرخەکەی ئەبی بیدەی بە هەژار، لە سەر فەرموودەی ئیمام (أبوحنیفە رضي الله عنه).

وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ البَيْتَ إن اسْتَطَعْتَ إلَيْهِ سَبِيلا. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإيمَانِ؟ قَالَﷺ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ،

(وَتَصُومَ رَمَضَانَ) چوارەم شت لە ئیسلامدا: بە ڕۆژوو بوونی مانگی ڕەمەزانە، ڕۆژوو لە ئیسلامدا ئەوەیە: لە بەرە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون خۆت قەدەغە بکەی لە خواردن‌و خواردنەوەو خۆ ڕشاندنەوەو دەستبازی کردن لەگەڵ ئافرەت‌و لەشی خۆت، بەم جۆرە شتانە ڕۆژوو لە دەست ئەچێ، بەڵام بە جوێن دان‌و گفتوگۆی پڕوپووچ‌و باسکردنی خەڵك بە خراپەو بە درۆ کردن، خێری کەم ئەبێتەوە.

(وَتَحُجَّ الْبَيْتَ) پێنجەم شت لە ئیسلامدا: حەج کردنە (إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) ئەگەر توانای چوون‌و گەڕانەوەت هەبێ، واتە: ئەبی خانوو و خواردەمەنی منداڵ‌و ژنەکەت دابین بکەی تا ئەگەڕێیتەوە، قەرزی خەڵك بدەیەوە. حەج کردن لە ئیسلامدا ئەمەیە: لە تەمەن یەکجار بچیتە ماڵی‌خوا، لە (مەککە)ی پیرۆز، لەوێ چەند جۆرە خواپەرستییەك هەیە بیکەی، ئەبی بەر لە چوونە حەج، لە گوناهەکانت تۆبە بکەیت، ئەگەر ماف خەڵکت لە سەر بێ، ئەبی بیاندەیەوە، یان ڕازییان بکەی، لە دوای گەڕانەوەت دەست بە گوناه کردن نەکەیەوە.

جا کە چووی بۆ حەج، بە تایبەتی بڕۆ (مەدینە)ی پیرۆز بۆ سەردانی گۆڕی حەزرەتی رسول اللهﷺ لە مزگەوتی پێغەمبەرﷺ نوێژ بکەو لە خوا بپاڕێوە: تا لە تاوانی خۆت‌و دایك‌و باوکت خۆش بێ‌و لە ئوممەتی پێغەمبەرﷺ جیات نەکاتەوە. ئینجا سەلام لە ئیمامی (أبوبکر)و ئیمامی (عمر) بکە، هەردووکیان لە تەنیشت پێغەمبەرﷺ نێژراون.

ئەم پێنجانە پێیان ئەگوترێ: پێنج ڕوکنی ئیسلام. هەرکەسێك باوەڕی نەبێ بە واجببوونی یەکێك لەم پێنجانە، کافر ئەبێ.

(قَالَ: صَدَقْتَ) ئەم پیاوە نەناسراوە گوتیە پێغەمبەرﷺ ڕاست ئەکەی (قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ) ئیمامی (عمر) فەرمووی: پێمان سەیر بوو: ئەو پیاوە پرسیاری لێ‌ئەکاو پێشی ئەڵێ: ڕاست ئەکەی!. (قَالَ) دووبارە پیاوە نەناسراوەکە پرسیاری کردو گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ) پێم بڵێ ئیمان چی‌یە؟

بزانە: ئیمان بیروباوەڕی ناو دڵە بەو شەش ڕوکنانەی پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا ژماردونی، هەر کەسێك بە یەکێك لەو شەشانە باوەڕی نەبێ ئەوە کافر ئەبێ.

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ لە وەڵامدا فەرمووی: (أَنْ تُؤْمِنَ) ڕوکنی‌یەکەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ (بِاللهِ) بە هەبوونی خوا، کە هەر هەبووەو هەر دەمێنێ، زیندووەو نامرێ، هەموو شت دەزانێ: چ نهێنی چ ئاشکرا، دەبیسی‌و دەبینێ، لە تاریك‌و ڕووناکی، توانای هەموو شتێکی هەیە بیکا، هەرچی بیەوێ دەیکا، گفتوگۆی هەیە بێ پیت‌و دەنگ، لە هیچ شوێنێ نیشتەجێ نیە، هیچ شتێك وێنەی خودا نیەو خودا وەك هیچ شتێك نیە، پێویستی بە هیچ

شتێك نیـە، هـەموو شـتێك ئـەو دروسـتی كـردوەو هـەر ئـەو دروسـتی ئـەكا، ژیـانو مـردنو خۆشیو ناخۆشیو بوونیو هەژاری، هەمووی بە دەست ئەو خودایەیە.

(وَمَلائكَته) ڕووكنیدووەمی ئیمان: باوەڕهێنانە بە هەبوونی فریشتەیخوا لە ئاسمانو زەمین.

پێناسە: ئەو فریشتانە چینێكن خوایگەورە لـە ڕووناكی دروسـتی كـردون، ئـەتوانن بـە هەموو شێوەیەك خۆیان بنوێنن، نە نێرن نە مێنن، خـەو و خواردنیـان نیـە، لـە فـەرمانی خوا دەرناچن. لەو فریشتانە چواریان پلەی بەرزیان هەیە:

یەكەم: (جُبْرائیـل) وەحـی ئـەهێنێ بـۆ پێغەمبـەرانﷺ. **دووەم:** (میكائیـل) بـارانو ڕزق جێبەجێ ئەكا. **سێیەم:** (عِزرائیـل) گیـانی گیانلەبـەر وەرئـەگرێ. **چـوارەم:** (إسـرافیل) چاوەڕوانی دونیا تێكدان ئەكا.

جگە لەمانە: فریشتەی خوا لە بەهەشتیش هەن: گەورەكەیان ناوی (رِضْـوان)ە. هـەروەها دوو فریشـتەیتر بـە نـاوی (مونكـەرو نـەكیر) پرسـیار لـە مـردوو ئەكـەن، (كِـرامٌ كـاتِبین) كردەوەی ئادەمیزاد ئەنوسن، نۆزدە فریشتەیتر كارگێڕی جەهەننـەمن پێیـان ئـەگوترێ: (زَبانِیَّة). گەورەكەیان ناوی (مالِـك)ە، جگـە لەمانـەش، فریشـتە زۆرن هـەر خـودا بـەخۆی ئەزانێ ژمارەیان چەندە.

(وكُتُبه) ڕوكنیسێیەمی ئیمان ئەوەیە: باوەڕت هەبێ بەو كتێبانەی بۆ پێغەمبەران-عَلَیهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- هاتون لە لای خوا، كە هەموویان فەرموودەی خودان، وەكو سوحوف حەزرەتی (ئیبراهیم) پێغەمبـەر، تـەوراتی حـەزرەتی(موسـی) پێغەمبـەر، زەبـووری حـەزرەتی(داود) پێغەمبـەر، ئینجیلی حەزرەتی(عیسی) پێغەمبەر-عَلَیهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ-. ئینجا قورئانیپیرۆز بۆ پێغەمبەری ئـاخیر زەمـان حـەزرەتی(محمـدالمصـطفیﷺ)، بـە هـاتنی قورئـانی پـیرۆزو ئـەوانیتر هـەموو (نەسخ)=بێكار بون، چونكە جگە لە قورئان هەموو دەستكارییان تێدا كراوە.

(وَرُسُله) ڕوكنیچوارەمی ئیمان ئەمەیە: باوەڕت هەبێ بە هەموو پێغەمبەرانی خوا-عَلَیهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- كە ئەوانیش پیاونو ڕاستگۆو ژیرو نەترسن، هەرچی خـودا بفـەرمووێ بـە خـەڵكی ڕائەگەیەنن. ژمارەیان (١٢٤٠٠٠) سەدو بیستو چـوار هـەزار پێغەمبـەرە-عَلَیهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ-، هەروەكو (ابن حبان)و (حاكم) لە (أبوذر) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: پێغەمبەر پیاوێكـە خـوا ناردویـەتی بـۆ ئـەوەی بەرنامـەی خـوا بـە ئـادەمیزادان ڕابگەیەنێو بە خۆیشی ڕەفتاری پێبكا، ئەمە پێی ئەگوترێ (رَسُول) هەم (نَبِیٌّ).

بەڵام ئەگەر فەرمانی پێنەكرابو بە خەڵكی ڕابگەیەنێ، ئەمە تەنها پێی ئـەگوترێ (نَبِـیٌّ).

ئینجـا لـەو هەموانـە (٣١٥) بـە (رَسُـول) نـاو ئـەبرێن. واتـە: نێـردراو، چـونكە كتێبـی تایبەتییان لە لای خوا بۆ هاتوەو فەرمانی ڕاگەیاندنیان پێكراوە.

وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ؟ قَالَﷺ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ

ئینجا لەوانەش پێنجیان زۆر بەرێزن‌و بە (أُولُوالعَزْم) ناو ئەبرێن: حەزرەتی (نوح)و (ابراهیم)و (موسی)و (عیسی)و (محمد)ﷺ(علیهم)، سەرداری هەموویان حەزرەتی (محمدالمصطفی)یەﷺ، ئەو پێغەمبەری ئاخیر زەمانە، هیچ پێغەمبەرێك لە دوای ئەو نایێ، بەڵام نابێ دەمارگیری بمانگرێ، ئەبێ باوەڕمان بە هەموانیان هەبێ: کە پێغەمبەری خودانە. تەنها ئەوەندە هەیە بە یاسای ئیسلام، یاسای ئەوان لەکار کەوتوە، بەڵام ئەو شەش ڕوکنەی ئیمان هەموو پێغەمبەران وەکو یەکتری بە ئوممەتی‌خۆیان ڕاگەیاندوە، کەوابوو: ئایینی هەموویان هەر یەکە، یاسایان جیایە.

(وَالْيَوْمِ الآخِرِ) پێنجەم ڕوکنی‌ئیمان: باوەڕهێنانە بە ڕۆژی دوایی، کە لە مردنەوە دەست پێ‌ئەکا، ئینجا لە دوای مردن زیندوو ئەکرێنەوە، پاش ئەوەی ئەم دونیایە گشتی تێك ئەدرێ: بە فوو لێ‌کردنی حەزرەتی ئیسرافیل، جارێکی تریش، فوو لە (صور) ئەکاتەوەو هەموو گیانلەبەرێك زیندوو ئەبێتەوەو بەرەو گۆڕەپانی مەحشەر ئەکەونە ڕێ، ئینجا پرسیارو وەڵاممان لێ‌ئەکرێ. دەربارەی کردەوەی دونیا، ئینجا دەفتەری کردەوەمان—کە لە دونیا نووسراوە— دەماندرێتەوە، ئینجا چاکەو خراپە بە تەرازوو ئەکێشرێ: ئەگەر چاکەت گرانتر بوو ئەچیتە بەهەشت، ئەگەر خراپەت گرانتر بوو ئەچیتە جەهەننەم، ئینجا کە دادگای مەحشەر کۆتایی هات لە سەر جەهەننەم پردێك دائەندرێ: ئەبێ هەموو کەس بە سەری‌دا تێپەڕێ، مرۆڤی چاك ڕزگاری ئەبێ، بەڵام مرۆڤی خراپ لەوێ ئەکەوێتە خوارەوە بۆ ناو جەهەننەم، خوا بمانپارێزێ.

(وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ) شەشەم ڕوکنی ئیمان ئەوەیە: باوەڕ بهێنی بە قەزاو قەدەر: چاکە، یان خراپە. ئەی موسوڵمان: هەرچی لەم دونیایە ڕووئەدا: لە هەبوونی‌و هەژاری‌و خۆشی‌و مردن‌و کوشتن‌و غەمناکی‌و هەموو بەسەرهاتێکی‌تر، هەمووی بە ویست‌و زانستی خوا نووسراوەو کات‌و شوێن‌و چەندایەتی‌و چۆنیەتی‌ی بۆ داندراوەو بەم جۆرە دێتە جێ. بەڵام وا تێمەگە: کە ئەوها نووسراوە بە زۆر ئەو ئیشەت پێ‌ئەکەن، بەڵکو خوا توانای چاکەو خراپەی داوەتە تۆ، بە کەیفی خۆتە، ئەگەر توانایەکەت لە چاکە بە کار بێنی، پاداشتت ئەدرێتێ، ئەگەر توانایەکەت لە خراپە بە کار بێنی سزا ئەدرێی.

ئینجا کە پێغەمبەرﷺ ئەو شەش ڕوکنانەی فەرموون (قَالَ: صَدَقْتَ) پیاوە نەناسراوەکە گوتی: ڕاست ئەکەی. (قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِحْسَانِ) پێم بڵێ: چاکە چی‌یە؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (أَنْ تَعْبُدَ اللهَ) چاکە ئەوەیە: خوا بپەرستی (كَأَنَّكَ تَرَاهُ) وەك بە چاو بیبینی لە کاتی‌پەرستنی‌دا (فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ) جا ئەگەر نەتتوانی وەها

الأربعين النواوية: ٢

فَإِنَّهُ يَرَاكَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ؟ قَالَﷺ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا؟ قَالَﷺ: أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ.

بپەرستی کە ئەتۆ خوا ئەبینی (فَإِنَّهُ يَرَاكَ) وا بپەرستە کە بێگومان خوا ئەتۆ ئەبینێ. مەبەست ئەوەیە: ئەوەندە بە ترسو بە بێگەردی خوا بپەرستی: وەك لە بەرچاوت بێ، یان تەماشات بکا.

بۆ نموونە: کرێکارێك لە بەردەم وەستایەك کار بکا، بێگومان کە وەستایەکەی لە بەرچاو بێ باشتر کار ئەکا، هەروەها ئەگەر لە بەر چاویشی نەبێ، بەڵام چاودێری بکا، دیسان ئیشەکەی هەر بە باشی ئەکا.

بزانە: پێغەمبەرﷺ لە شەوی میعراج بە چاوی‌خۆی خوای‌گەورەی دیتوە. هەروەها: هەموو خاوەن باوەڕێك لە بەهەشتدا بە چاوی‌خۆی خوای‌گەورەی ئەبینێ، خوای‌گەورە ئەفەرموێ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ چەند ڕوخسارێك لە ڕۆژی قیامەت ئەدرەوشێنەوەو تەماشای خوای خۆیان ئەکەن.

(قَالَ) دیسان پیاوەکە گوتی: (فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ) پێم بڵێ: کەینێ دونیا وێران ئەبێ؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ) ئەوەی پرسیاری لێ‌ئەکرێ زاناتر نیە لەوەی پرسیار ئەکا، چونکە پێنج شتی پەنهان‌و نەزاندراو هەنە تەنها خوا بە خۆی ئەیانزانێ، هەروەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ لەم ئایەتە پیرۆزەدا پێنج شتی پەنهان‌و نەزاندراو هەنە جگە لە خودای گەورە کەس نایانزانێ: **یەکەم:** کاتی دونیا وێرانبوون. **دووەم:** کاتی هاتنی بارانی سودبەخش. **سێیەم:** بەسەرهاتی کۆرپەی ناو منداڵدانە. **چوارەم:** کەس نازانێ بەیانی چی ئەکا. **پێنجەم:** کەس نازانێ لە کوێ ئەمرێ.

(قَالَ) پیاوەکە گوتی (فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا) پێم بڵێ: نیشانەکانی دونیا وێرانبوون چی‌یە؟ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا) یەك لە نیشانەکان ئەوەیە: دایك ببێتە خزمەتکاری کیژەکەی خۆی، واتە: ئەوەندە بێڕێزی بڵاو ئەبێتەوە: کچ جوێن بە دایکی ئەداو فەرمانی بە سەردا ئەکاو خزمەتی‌خۆی پێ‌ئەکا (وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ) نیشانەیەکی‌تر ئەوەیە: دەبینی پێ‌خواسەکان‌و (الْعُرَاةَ) بێ‌بەرگەکان‌و (الْعَالَةَ) هەژارەکان‌و (رِعَاءَ الشَّاءِ) شوانەکان (يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ) هەموویان شانازی لە سەر یەکتری ئەکەن بە بەرزی‌و جوانی کۆشك‌و تەلارەکانیان، **مەبەست ئەوەیە:** ناکەس بەچەو لێنەهاتووەکان کاروباری خەڵکی ئەگرنە دەست‌و پیاوماقوڵان ئەکەونە ژێر دەستی ئەوان.

ثُـمَّ انْطَلَـقَ، فَلَبِثْـتُ مَلِيًّـا، ثُـمَّ قَـالَﷺ: يَـا عُمَـرُ أَتَـدْرِى مَـنِ السَّـائِلُ؟ قُلْتُ: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَﷺ: فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ ﴾ رواه مسلم.

جـا ئەوانـە تـەنها دوو نیشـانەی بچـووکی دونیـاوێرانبوونن، بـەڵام نیشـانەیتر زۆرن بـە تایبـەتی هـی گـەورە: وەك هـاتنی دەججـال، هاتنـەخوارەوەی عیسـی پێغەمبـەرﷺ، گەڕانەوەی ڕۆژ لە لای ڕۆژئاواوە...هتد.

(ثُمَّ انْطَلَقَ) ئینجا پیاوەکە ڕۆیشت (فَلَبِثْتُ مَلِيًّا) ئیمامی(عومەر) فەرمووی: ماوەی سێ شـەو مامەوە، پاش ڕۆیشتنی پیاوەکە (ثُمَّ قَالَ: يَا عُمَرُ) ئینجا چوومەوە خزمـەت پێغەمبـەرﷺو فەرمووی: ئەی عومەر (أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ؟) ئایا ئـەزانی ئـەوە کـێ بـوو پرسـیاری لێکـردم؟ (قُلْتُ) منیش گوتم (اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ) خواو پێغەمبەری خواﷺ زانـاترن‌و ئـەزانن، مـن نـازانم (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ) ئەوە (جوبرائیـل) بـوو، کـە فریشـتەیەکی خوایـە (أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ) هاتبو فێری ئـایینیپیرۆزی ئیسـلامتان بکـا، تـا بـزانن چـۆن پرسـیاری ئایینی بکەن (رواه مسلم) ئەم حەدیسە ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

جا بزانە: (٢٤٠٠٠) بیست‌وچوار هەزار جار حەزرەتی (جوبرائیل) هاتۆتە لای پێغەمبەرﷺ.

هەروەها: لەو حەدیسەدا بۆمان دەرئەکەوێ: کە پرسیاری ئـایینی پێویسـتە لـە سـەر پیـاوی نەزان، هەروەها: سەحابەی پێغەمبەرﷺ حەزرەتی جوبرائیلیان لە سـەر شـێوەی ئـادەمیزاد بینیوە، چونکە لە سەر شێوەی فریشتەیی جگە لە پێغەمبەرﷺ هیچ کەس ناتوانێ ببینێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لَاإِلَهَ إِلَّااللهُ): پێی ئەگوترێ ووشەی یەکخواپەرسـتی (كَلِمَـةُ التَّوْحِيـدْ) چـونکە واتـەی (لَاإِلَهَ): هیچ پـەروەردگارێك‌و هیچ پـەرسـتراوێك‌و هـیچ دادوەرێـك نیـە (إِلَّااللهُ): تـەنها زاتـی (اَللهُ) نەبێ، واتە: هاوبەشی نیە.

٢- (مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللهِ): ووشەی دانهێنانە بە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (مُحَمَّدﷺ)، واتـە: باوەڕکردن بە هەر شتێکی ئەو لە لای خوداوە بە ئێمەی ڕاگەیاندوە.

٣- (أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ): باوەڕت هەبێ بە هەبوونی خوا: بە (رُبُوبِيَّةُ)=پەروەردگاریەتی خوا، بە (أُلُوهِيَّةُ)=خوایەتی خوا، واتە: هـەر ئـەو خودایـە (مَعْبُـود)=پەرسـتراوە، هـەر ئـەو خوایـە (حـاكِمُ)=دادوەرە، کەسـی‌تر مـافی پەرسـتن‌و دادڕەوایـی نیـە، خـوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾، واتـە: دادڕەوایـی=(حاكِمِيَّـة) تـەنها مـافی (اَللهُ)یـە، فـەرمانی داوە: جگـە لـە خـۆی هـیچ کەسـی‌تر نەپەرسـتن‌و بە دادوەر=(حاکم)ی دانەنێن، ئەم بیروباوەڕە ئایینی ڕاستەقینەیە.

٤- (مَاالْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّـائِلِ): بەڵگەیـە: کەفاڵچی‌و هەواڵگۆیـەکانی پـەنهانی گشتیان درۆزنن، پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ أَتَى عَرَّافاً أَوْ كَاهِناً فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَـدْ

(اَلْحَدِيثُ الثَّالِث: فِي أَرْكَانِ الإِسْلاَم)

﴿ عَنْ أَبِيعبدالرَّحمن عبدالله بنِ عُمَرَ بنِ الْخَطَّاب رضي الله عنهما، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّـدًا رَّسُـولُ الله، وَإِقَامِ الصَّلاَة،

كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ﴾ رواهُ أحمد، واتـه: هەركەسێك بچێتە لای فاڵچیەك، یان هەواڵگۆیەكی پەنهانی، باوەڕیشی پێكرد، بە ڕاستی ئەوە كوفری كرد بـەو قورئانـەی بـۆ پێغەمبەر ﷺ هاتۆتە خوارەوە.

٥- (يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ): پێغەمبەر ﷺ هەر كاتێك مامۆستای بۆ شوێنێك ناردبان بـۆ بانگـەوازی ئیسلامو شەرع فێركردن، پـێی ئەفـەرمون: ﴿يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا، وَبَشِّـرُوا وَلاَ تُنَفِّـرُوا﴾ رواه الشـيخان، لـە ئاییـندا ڕێگـەی سـووكترو ئاسـان بگرنەبـەر –بـە مـەرجێ لـە سـنوور دەرنەچێ– ڕێگای سەخت مەگرنە بەر، موژدە بدەنە خەڵك بە بەختەوەری دونیاو قیامـەت، ئەم خەڵكە لە ئایین دوور مەخەنەوەو توندو تیژی بە كار مەهێنن.

﴿ حەدیسی سێیەم: پێنج ڕوكنەكانی ئیسلام (بناغە) ﴾

(عَنْ أَبِيعبدالرَّحمن عبدالله بنِ عُمَرَ بـنِ الْخَطَّـاب رضي الله عنهما) گێڕدراوەتـەوە لـە (عبـدالله)ی كوڕی ئیمامی (عومەر) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو –یەكێكە لـەو چـوار (عبـدالله)یانـە، كـە پێیـان ئـەگوترا: (اَلْعَبَادِلَةُالأَرْبَعَـة). **دووەمیـان:** (عبـدالله)ی كـوڕی (عـەباس). **سـێیەم:** (عبدالله)ی كوڕی (زوبەیر). **چوارەم:** (عبدالله)ی كوڕی (عەمر)ی كوڕی (عاص)، خوا لێیان ڕازی بێ.– لە (مَكَّة) لە دایك بوو، لەگەڵ باوكیدا كۆچی كرد بۆ (مەدینە)، ماوەی شەست ساڵ فتـوای داوە، (١٦٣٠) حەدیسـی گێڕاونـەوە، لـە تەمـەنی (٨٦) سـاڵیدا لـە (مَكَّة) سـاڵی (٧٣)ی كۆچی، وەفاتی كردوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو (يَقُولُ: بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَـى خَمْسٍ) ئەیفەرموو: ئایینی ئیسلام دامەزراوە لە سەر پێنج بناغە، پێیان ئەگوترێ: ڕوكن.

یەكەمیان: (شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ الله) شادە هێنانە بەو جۆرەی گوتمان لە حەدیسی (٢)مدا، ئەم شادەیە پێویستە كافر بیڵێ كە موسوڵمان ئەبێو ئەگەر موسوڵمانیش كافر بوو: ئەبی دووبارە شادە بێنێ بۆ ئەوەی ئیسلام ببێتەوە.

دووەم: (وَإِقَامِ الصَّلاَة) نوێژكردنە، چونكە نوێژی تەواو لە كردەوەی خراپ قەدەغـەی ئـەكا، كەوابوو: مەرجە نوێژەكە: بە دەستنوێژ بێ، جلو بەرگو شوێنی نوێژت پـاك بـێ، ڕووت لـە قیبلە بێ، بێجموجۆڵو پێكەنین بەو گفتوگۆ مەكە، فاتیحەو تـەحیات بـە پـوختیو ڕەوانـی بخوێنەو، سوجدەو ڕكوعت تەواو بێ، ئەگەر ئەوها نەبێ نوێژەكەت دروست نیە.

وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رواهُ الْبخاری ومُسْلِم.

سێیەم: (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ) زەکات دانە، چونکە بە زەکات دان ئاشتی لە ناو کۆمەڵدا جێگیر ئەبێ، کەوابوو: زەکات بدە بە هەژارو قەرزدارو موجاهیدانی ڕێگای خوداو چەند کەسێکی تر کە لە شەریعەتی‌ئیسلام باسیان کراوە، ئەگەر تا ئێستا زەکاتت نەداوە، ئەبی پەشیمان ببیتەوە لەو تاوانەو زەکاتەکەت هەموو بدەیەوە، چونکە مافی فەقیرە.

چوارەم: (وَحَجِّ البَيْتِ) حەج کردنە، ئەمەیان ڕوکنی پێنجەمە، بەڵام لەم ڕیوایەتەدا کراوە بە چوارەم، جا ئەبی حەج کردنت بەماڵی حەڵاڵ بێ، تەنها بەنیازی خودا بچیتە حەج، ئەبی چوونە ماڵی‌خودا ببێتە هۆی پەشیمانبوونەوەت لە تاوانەکانت، جا کە لە حەج کردن ئەگەڕێیەوە، وەك منداڵی ساوا بێ‌گوناهی، کەوابوو: دیسان باری خۆت گران مەکە بە گوناه کردن.

پێنجەم: (وَصَوْمِ رَمَضَانَ) بەڕۆژووبوونی مانگی‌ڕەمەزانە، ڕۆژووگرتن لە نەخۆشی دوورت ئەخاتەوە، پاداشی زۆرت لە لای خوا بۆ دابین ئەکا، جگە لەمەش کە خۆت برسی بوی، بەزەییت بە هەژارو لێقەوماواندا دێتو ئەزانی هەبوونی چەند خۆشەو نەبوونی چەند ناخۆشە (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (شَهَادَةِ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ): هەر کەسێك بە زوبان ئەم شادەیە بێنێو ماوبەش بۆ خوا دانەنێ، نە بە زوبان، نە بە کردەوە کوفر نەکا، ئەوە بە موسوڵمان دائەندرێ، هەروەها ئەگەر شادەی نەهێنا، بەڵام لە نەژادی ئەودا: باوکێکی‌موسوڵمان، یان دایکێکی‌موسوڵمان هەبوو، ئەویش بە موسوڵمان دائەندرێ. بڕوانە (شرح مسلم للنواوی).

٢- (وَإِقَامِ الصَّلاَةِ): نوێژ لە شەوی (میعراج) واجب کراوە، ڕوکنی‌دووەمی ئیسلامە، کەوابوو: هەرکەسێك نوێژێك، یان زیاتر لە نوێژێکی نەکرد، واجبە قەزای بکاتەوە، هیچ جیاوازی نیە، ئەم نوێژەی بە قەسدی‌و تەمبەڵی نەکردبێ، یان بە هۆی نوستن، یان بە هۆی خەریکبوون بە کارێکی‌تر نەیکردبێ ﴿عَنْ عَلِيّ‌ﷺ: أَنَّهُ شُغِلَ النَّبِيُّ‌ﷺ عَنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ يَوْمَ الأَحْزَابِ، ثُمَّ صَلاَّهَا بَيْنَ الْعِشَائَيْنِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە جەنگی (خندق) ماوەیان نەدایێ نوێژی عەسر بکا، ئینجا لە نێوان مەغریبو عیشادا نوێژەکەی کرد.

٣- (وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ): زەکات ڕوکنی‌سێیەمی ئیسلامە لە ساڵی (٢)ی کۆچی واجب کراوە، کەوابوو: ئەگەر کەسێك زەکاتی لە سەر واجب بوو و نەیدا، ئەبی تۆبە بکاو زەکاتەکەش هەر بدا، جا ئەگەر هاتو نەیداو مرد، واجبە میراتگرەکان پێش دابەشکردنی میرات زەکاتەکە دەربکەن وەك قەرزەکانی‌تری ئادەمیزاد، ئەگینا: میراتەکەیان لێ‌حەڕامە،

(اَلْحَديثُ الرّابع: في مَراحل خَلْق الإنْسان)

﴿عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَن عَبْدَالله بن مَسْعُودﷺ قَالَ: حَدَّثَنا رَسُولُ اللهِﷺ وَهُوَ الصَّـــادِقُ الْمَصْدُوقُ: إنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ في بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعينَ يَوْمًا-نُطْفَةً-، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَــةً مِثْلَ ذَلكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلكَ،

هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿دَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى﴾ رواهُ الشيخان، واتە: قەرزی خوا لەپێشترە کە بدرێتەوە.

٤- (وَصَوْمِ رَمَضَانَ): ڕۆژووی ڕەمەزان لە ساڵی (٢)ی کۆچیدا واجب کراوە، ڕوکنی چوارەمی ئیسلامە کەوابوو: هەرکەسێك ڕۆژووی نەگرتبو، ئەبی قەزایان بکاتەوە، ئەگەر قەزای نەکردەوەو مرد، دروستە خزمێکیخۆی، یان کەسێکیتر بە ئیزنیخزمەکەی بۆی قەزا بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيامٌ، صامَ عَنْهُ وَلِيُّـــهُ﴾ رواهُ الشيخان، هەرکەسێك ڕۆژووی لە سەر بونو مرد، با خزمەکەی لە جیاتی وی بە ڕۆژوو ببێ.

٥- (وَحَجِّ الْبَيْتِ): حەج پێنجەمین ڕوکنی ئیسلامە، لە ساڵی (٦)ی کۆچیدا واجب کراوە، کەوابوو: هەرکەسێك حەجی لە سەر بوو و نەیکردو مرد، واجبە لە میراتەکەی حەجی بۆ بکرێ، پێغەمبەرﷺ بە پیاوێکی فەرموو: ﴿أُحْجُجْ عَنْ أَبِيـــكَ﴾ رواهُ النسـائي، لەجیاتی باوکە مردووەکەت حەج بکە.

﴿ حەدیسی چوارەم: قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزاد ﴾

(عَنْ أَبِيعَبْدِالرَّحْمَن عَبْدِالله بن مَسْعُودﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (عبدالله)ی کوڕی مەسعود، خوا لێی ڕازی بێ، ئەم (عبدالله)یەش سەحابەیە، شەشەمین کەس بوو کە لە (مەککە)ی پیرۆز موسوڵمان بووە، کۆچی کرد بۆ مەدینە، هەر لەوێ لە ساڵی (٣٢)ی کۆچی وەفاتی کردوە، تەمەنی لە شەست ساڵ زیاتر بوو، لە لای پێغەمبەرﷺ، زۆر خۆشەویست بوو، لە خزمەتیا ئەڕۆیشتو لە کاتیدانیشتنیا کەوشەکانی بۆ هەڵئەگرتن، (٨٤٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) عبدالله ی کوڕی مەسعود ئەفەرموێ: (حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ بۆ ئێمەی فەرموو (وَهُوَ الصَّادِقُ) پێغەمبەرﷺ ڕاستگۆیە لە فەرموودەکانیخۆی، هەم (الْمَصْدُوقُ) باوەڕ پێکراوە لەو فەرموودانەی لە لای خوا بۆی دێن:

(إنَّ أَحَدَكُمْ) هەر یەکێك لە ئێوە (يُجْمَعُ خَلْقُهُ) خوا دروستی ئەکاو کۆی ئەکاتەوە (فِي بَطْنِ أُمِّهِ) لە ناو زگی دایکیخۆیدا (أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً) بە ماوەی چل ڕۆژ -کە کرمی ئاوی پیاوەکە تێکەڵ بە هێلکۆکەی ئافرەت ئەبێ- بە شێوەی (مَنِي) ئەمێنێتەوە.

(ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتە پارچە خوێنێکی مەیی بۆ ماوەی چل ڕۆژیتر (ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ) ئینجا دەبێتە پارچە گۆشتێك بۆ ماوەی چل ڕۆژیتر.

ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: يَكْتُبُ رِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، فَوَاللهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ، إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُها، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُها ﴾

(ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ) ئینجا خوا فریشتەیەكی تایبەتی ئەنێرێ بۆ منداڵدانە (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ) گیان دێنێتە بەر كۆرپەكە.

بزانە: لە دوای چلو دوو ڕۆژ نەخشی ئاشكرای منداڵ دەست پێئەكرێو لە دوای (١٢٠) ڕۆژ گیانی دێتە بەر و نەخشی تەواو ئەبێ.

(وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ) هەر لەم كاتەش خوای گەورە فەرمان ئەداتە فریشتەكە بە نووسینی چوار ووشە لە نێوچاوانی كۆرپەكە:

یەكەم: (يَكْتُبُ رِزْقَهُ) كەمو زۆری ڕزقی چەندەو چۆنە؟. **دووەم:** (وَأَجَلَهُ) تەمەنی چەندە؟. **سێیەم:** (وَعَمَلَهُ) كردەوەی باشە، یان خراپە؟. **چوارەم:** (وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ) ئایا لە ڕۆژی دوایی‌دا بەدبەختە یان بەختەوەرە.

﴿ئاگاداری﴾ دەرمان خواردن بۆ فڕێدانی كۆرپەی ناو زگ لە دوای چلو دوو ڕۆژ حەرامە، بەڵام ئەگەر نەخشی تەواو بوو، یان گەیشتە سەدو بیست ڕۆژ، ئەوە زیاتر حەرامەو ئەبێتە كوشتنی بە ناهەقو ئەبی تۆڵەی بداو كەففارەتیش بدا، واتە: كۆیلەیەك ئازاد بكا، ئەگەر نەبو: ئەبی دوو مانگ لە سەر یەكدا بە ڕۆژوو بێ. هەروەها: دەرمان خواردن بۆ نەبوونی منداڵ بە یەكجاری حەرامە، بەڵام بۆ ماوەیەك بە پێی پێویستی دروستە.

(فَوَاللهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ غَيْرُهُ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: سوێندم بە خودای تاكو تەنیا (إِنَّ أَحَدَكُمْ) هی وا هەیە لە ئێوە (لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) كارو ڕەفتاری وەك كردەوەی دانیشتووانی بەهەشت وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە بەهەشت نزیك ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو بەهەشت (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەكەی ناو زگی دایكی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) لە دوایی‌دا دەست ئەكا بە كارو ڕەفتاری دۆزەخیانە (فَيَدْخُلُها) ئەچێتە ناو ئاگری دۆزەخ. كەوابوو: بە زۆری خواپەرستی خۆت لە خۆ بایی مەبە.

(وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ) هی واش هەیە: كردەوەی وەك دانیشتووانی دۆزەخ وایە (حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ) تا وەها لە ئاگر نزیك ئەبێتەوە ئەوەندەی نامێنێ بچێتە ناو دۆزەخ (فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) نووسراوەكەی ناو زگی‌دایكی پێشی لێئەگرێ (فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) لە دوایی‌دا دەست بە كردەوەی بەهەشتیانە دەكا (فَيَدْخُلُها)

رواهُ البخاري ومُسْلم.

ئەچێتە بەهەشت (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە، بەڵام لەم دووانەدا وشەی (نُطْفَة) نیە، بەڵکو لە ڕیوایەتی (أبوعوانة)دا هەیە.

جا وا دیارە: هی وەهاش هەیە لە یەکەم ڕۆژدا تا مردنی هەر کردەوەی بەهەشتیانە ئەکاو بە پێچەوانەش هەیە، لە بەر ئەوە هەندێ لە زانایان ئەفەرموون: بەدبەختیو دوارۆژی خراپ بۆ کەسێکە: بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی خراپ، ئەگەر کەسێك بەردەوام بێ لە سەر کردەوەی باشو بەردەوام نەبێ لە سەر خراپە، ئەمە دوارۆژی باش ئەبێ.

بە هەر جۆرێك: قەزاو قەدەر نهێنی‌یەکی تایبەتە بە خوا، پەردەی لە سەر ئەو نهێنی‌یە لانەداوە بۆ هیچ کەس، کەوابوو: باوەڕی پێ بهێنەو زیاتر لێی مەکۆڵەوە، چونکە شەیتان پێت ئەڵێ: ئەگەر چارەنووسی تۆ بۆ بەهەشت، یان جەهەننەم بێ، ماندووبوونت بۆ چی‌یە؟ خوا بپەرستی، یان نەیپەرستی هەر دەچیتە ئەو شوێنەی بۆت دانراوە. بەڵام پێویستە تۆ زۆر هۆشیار بی‌و بە قسەی شەیتان فریو نەخۆی، هەردەم کردەوەی چاکە بکە، ئەگەر تا ئێستا خراپەت کردوە پەشیمان ببەوەو دەست بە چاکە بکە.

پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿هەموو کەس شوێنی بۆ دانـدراوە لە بەهەشت، یان لە جەهەننەم). پیاوێك پرسی -یا رَسُولَ اللهﷺ- کەوابوو: بۆ پاڵ نەدەینەوەو واز نەهێنین؟ لە وەڵامدا فەرمووی: (ئێوە دەست بە کار بن، هەرکەسە ئەو ڕێگایەی بۆ ئاسان ئەکرێ کە بۆی دروست کراوە)﴾.

ئینجا بزانە: بۆ ئەوەی زیاتر دڵنیا ببی: کە چاکەو خراپە دراوەتە دەست مرۆڤ، ئەم حەدیسە ئەخەینە بەرچاوت: ﴿عَنْ عیاضؓ: قالَ النَّبيﷺ فیما یَرْویه عَن الله عَزَّ وَجَلَّ: إنِّی خَلَقْتُ عِبَادی حُنَفاءَ کُلَّهُمْ، وَإنَّهُمْ أتَتْهُمُ الشَّیاطِینُ فَاجْتالَتْهُم عَنْ دِینِهِمْ﴾ رَواهُ مُسْلِم، واتە: خوای گەورە ئەفەرموێ: من بەندەکانی خۆم لە سەر دڵێکی پاکو ئیسلام وەرگر دروست کردون، گومڕایان هاتنە لایان‌و لە ئایین لایاندان، واتە: بە هۆی شوێنکەوتنی ئەوان گومڕا بون.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (یُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِینَ یَوْمًا): **بزانە:** ئەم حەدیسە باسی قۆناغەکانی گۆڕانی کۆرپەی ناو زگ دەکا، چونکە دروستکردنی کۆرپە، هەر لە چل ڕۆژەکەی‌یەکەمدا تەواو ئەبێ، بەم شێوەیە:

هەر کاتێك ئاوی پیاو چووە ناو منداڵدانەی ئافرەت، بە لای کەمی پێویستی بە شەش سەعات هەیە تا کرمی ناو ئاوی‌پیاوەکە تێکەڵی هێلکۆکەی‌ئافرەتەکە ئەبێ، ئینجا کە تێکەڵ بوو، لە دوای حەفت ڕۆژ دروستکردنی دەست پێ‌ئەکرێ‌و دەرئەکەوێ ئافرەتەکە

ئاوسە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنّ اللهَ تَعالَى إذَا أَرادَ خَلْقَ عَبْد فَجامَعَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ طَارَ ماؤُهُ في كُلِّ عرْقٍ وَعُضْوٍ منْهَا، فَإذا كانَ الْيَوْمُ السَّابِعُ جَمَعَهُ اللهُ تَعالَى، ثُمَّ أَحْضَرَهُ كُلَّ عِرْقٍ لَهُ دُونَ آدَمَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَهُ﴾ رواه الطبراني وابن منده، هەر کاتێك خوای گەورە ویستی بەندەیەك دروست بکا، پیاوەکەش لەگەڵ ئافرەتەکەدا جیماعی کرد، ئامی ئاوی پیاوەکە ئەپرژێتە گشت دەمارو ئەندامەکانی ئافرەتەکە، ئینجا لە ڕۆژی حەفتەمدا خوای گەورە کۆی ئەکاتەوەو گشت دەمارەکانی بۆ ئامادە ئەکا: لە نێوان خۆیو باب ئادەم، لە هەر وێنەیەکدا خوا حەز بکا دروستی دەکا.

واتە: لە ڕۆژی حەفتەمدا -لەو دەمارانە- دەمارێك بۆ خۆی ڕایئەکێشێو شێوەی خاوەنیدەمارەکە وەرئەگرێو وێیدەچێ.

ئینجا بەرە بەرە ئەم دەمارە پەنهانانە خوێنی ئافرەتەکە هەڵئەمژن، تا لە ڕۆژی پانزەمدا ئەبێتە خوێن، ئینجا لە دوای نۆ ڕۆژیتر ئەبێتە گۆشتو نەخشی پەنهانی دڵو ئەندامەکانیتری دەست پێئەکا، ئینجا بە تەواوبوونی چلو دوو شەو نەخشی ئاشکرای ئەندامەکانی دەست پێئەکرێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إذا مَرَّ بالنُّطْفَة ثِنْتَان وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللهُ إلَيْها مَلَكاً فَصَوَّرَهَا: وَخَلَقَ سَمْعَهاَ وَبَصَرَها وَجِلْدَها وَلَحْمَها وَعِظَامَهَا﴾ رواهُ مُسْلم، هەر کاتێك چلو دوو شەو بە سەر تۆوی پیاودا ڕۆیشت لە ناو منداڵدانەدا، خوای گەورە فریشتەیەکی بۆ ئەنێرێ نەخشی ئەکا: گوێو چاو و پێستەو گۆشتو ئێسقانی دروست ئەکا.

ئینجا بزانە: لەم سێ قۆناغەدا: کۆرپە ژیانی هەیە، بەڵام تا (١٢٠) ڕۆژ تەواو نەبێ: گیانی نایەتە ناو لاشەکەیو ناجوڵێ، ئینجا پێویستە: کۆرپە لە ناو زگیدایکیدا بە لای کەمی شەش مانگ تەواو بکا، ئینجا بێتە دەرەوە، تاکو بژیێ.

دەربارەی ئەم قۆناغانە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا منْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلاثٍ﴾ خوای گەورە دروستتان ئەکا لە ناو زگی دایکتاندا، قۆناغ بە قۆناغ لە ناو سێ تاریکیدا، واتە: تاریکی پەردەیزگ، پەردەیمنداڵدانە، پەردەی پزدان=وڵاش -کە بە دوای منداڵبووندا دێتە دەرەوە-﴿فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

٢- (فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ): **بزانە:** منداڵی لەبارچوو، ئەگەر لە کاتی هاتنە دەرەوە گیانی تێدا بوو، واجبە بشۆرێو کفن بکرێو نوێژی مردووی لە سەر بکرێو بنێژرێ، بەڵام ئەگەر گیانی تێدا نەبو، واتە: بە مردوویی هاتە دەرەوە، ئەوە تەنها نوێژی لە سەر ناکرێ، سێیەکانیتر واجبن، هەروەها ئەگەر پارچە خوێن بوو، یان پارچە گۆشت بوو، بەڵام نەخشی ئاشکرای دیار نەبو: سوننەتە لە ناو پەڕۆیەکدا بپێچرێو ژێر خاك بکرێ.

جا بزانە: ئەگەر منداڵ بە زیندوویی نەیەتە دەرەوە: نە میرات ئەگرێ، نەمیراتی لێئەگیرێ.

(اَلْحَدِيثُ الْخامس: فِي تَرْكِ الْبِدْعَةِ)

﴿ عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِاللهِ عَائِشَةَ رضي الله عنها، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم، وَفِي رِوايَةٍ لِمُسْلِم: ﴿ مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ ﴾.

﴿ حەدیسی پێنجەم: نەكردنی بیدعە ﴾

(عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِاللهِ عَائِشَةَ رضي الله عنها) گێڕدراوەتەوە لە دایكی‌ئیمانداران كە ناوی (عائشە)یە، كیژی حەزرەتی (ئەبوبەكر)ی صدیق بوو –خوا لێیان ڕازی بێ– بۆیێ پێی ئەگوترێ: دایكی‌ئیمانداران. چونكە خێزانی پێغەمبەرﷺ بوو، لە (مەككە) لە دایك بووە، هەر لەوێ لە تەمەنی شەش ساڵی‌دا باوكی لە پێغەمبەریﷺ مارە كردوە، ئینجا كۆچی كردوە بۆ (مەدینە)، لە ساڵی دووی كۆچی كە تەمەنی بووە نۆ ساڵ گواستراوە بۆ پێغەمبەرﷺ، هیچ منداڵی نەبوە، لە دوای پێغەمبەرﷺ چل ساڵ ژیاوە، لە (مەدینە) كۆچی دوایی كردوە، (١٢١٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) ئەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی (مَنْ أَحْدَثَ) هەركەسێك لەخۆیەوە زیادەیەك پەیدا بكا (فِي أَمْرِنَا هَذَا) لە كاروباری ئێمە: كە ئایینی‌ئیسلامە (مَا لَيْسَ مِنْهُ) ئەو شتە زیادە بەڵگەی وەهای نەبێ، كە پەیوەندی بە ئایینەوە هەبێ (فَهُوَ رَدٌّ) ئەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا، هەم سزاش ئەدرێ، كەوابوو: هەر شتێكی‌ئایینی كە دەكرێ: بە فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺ نەبێو لە سەر بناغەی قورئانو حەدیس نەبێ، ئەوە خوا وەری‌ناگرێ (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

(وَفِي رِوايَةٍ لِمُسْلِم) لە ڕێگەیەكی‌تری (موسلیم) بەم جۆرەیە: فەرموویەتی (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ) هەركەسێك كردەوەیەكی‌ئایینی بكا كە بە فەرمانی ئێمە نەبێ، ئەوە لێی وەرناگیرێو ئەدرێتەوە بە سەریا.

بۆ نموونە: ئەگەر لە كاتێكی‌تایبەتی‌دا نوێژێك بكەی كە لە شەرعدا نەبێ، یان هەر جۆرە خوا پەرستیەكی‌تر بكەی لە شەرعدا نەبێ، یان شێوەی خواپەرستی بگۆڕی بۆ شێوەیەكی‌تر، یان كەمی بكەی، یان زیادی بكەی، ئەوە هیچیت لێوەرناگیرێو لە لای‌خوا بە تاوانبار دائەندرێی، بەڵام ئەو شتە زیادەیە لە ئاییندا: ئەگەر بە ڕێگەیەكی‌شەرعی بوو: ئەمە باشەو خوا وەری‌ئەگرێ، هەروەك لە حەدیسی (٢٨)دا باسی ئەكەین–إن شاءَ الله– كە ڕوونكەرەوەی ئەم حەدیسەیە.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ ئێمەی ئاگادار كردۆتەوە كە بە هۆی كام ڕێباز تووشی گومڕایی ئەبین‌و لە ئایینی‌ئیسلام دوور ئەكەوینەوە، بەم فەرموودە شیرینە: ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَتَتَّبِعُنَّ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ لاتَّبَعْتُمُوهُمْ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ آلْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: فَمَنْ؟﴾ رواهُ الشيخان، واته: ئێوە بە شوێن ڕەوشتی ئەوانەی پێشە خۆتان ئەکەونو ڕێبازی ئەوان ئەگرنە بەر، بست بە بستو گەز بە گەز، ئەگەر ئەوان بچنە ناو کونی سوسە مار، ئێوەش بە شوێنیاندا ئەچن، گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا، مەبەستت ئەوەیە: کە ئێمە شوێن جولەکەو دیانەکان=فەلە ئەکەوین؟ فەرمووی: ئەدی کەسیتر هەیە؟ واتە: مەبەستم ئەوانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا، مَا لَيْسَ مِنْهُ): ئیمامی(الشافعی)ﷺ ئەفەرموێ: (**مَا أُحْدِثَ وَخَالَفَ كِتَاباً أَوْ سُنَّةً أَوْ إِجْمَاعاً أَوْ أَثَراً، فَهُوَ الْبِدْعَةُ الضَّالَّةُ، وَمَا أُحْدِثَ مِنَ الْخَيْرِ وَلَمْ يُخَالِفْ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَهُوَ الْبِدْعَةُ الْمَحْمُودَةُ**)، هەر شتێك لە ئاییندا پەیدا بکرێو دژایەتی لەگەڵ قورئان، یان حەدیس، یان ئیجماع، یان فەرموودەیەکی سەحابەکان هەبێ، ئەوە (بدعة)ی گومڕا (قَبِيحَة)یە، وە هەر کارێکی چاکە پەیدا بکرێو دژایەتی لەگەڵ ئەم چوارانە نەبێ، ئەوە (بدعة)ی باشە (حَسَنَة)یە.

هەروەها ئیمامی (النواوی)ش لە (تهذيب الأسماء واللغات)دا ئەفەرموێ: (الْبِدْعَةُ الْحَسَنَة) هەیە، (الْبِدْعَةُ الْقَبِيحَة)ش هەیە. واتە: هەر شتێك لە دوای چەرخی پێغەمبەرﷺو سەحابە پەیدا بکرێ، یەکێکە لەم دوو (بدعة) یە.

٢- (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا): مەبەست فەرمانی خواو پێغەمبەرەﷺ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍﷺ، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ﴾ رواهُ مُسْلِم، باشترین فەرموودە: قورئانی پیرۆزە، باشترین ڕێگە: ڕێبازی پێغەمبەرەﷺ، خراپترین کار: پەیداکراوەکانن لە ئایین، گشت کارێکی‌پەیداکراو بیدعەیە، گشت بیدعەیەکیش گومڕابوونە. کەوابوو: مەبەست بە (بدعة) ئەوەیە: لە سەردەمی پێغەمبەرﷺو سەحابەکانیدا نەبوبێ.

٣- (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) بە ڕستەی (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا) ئەبەسترێتەوە، تاکو بتوانین بڵێین: چاپکردنی قورئان هەرچەند (بدعة)یە-چونکە تازە پەیدا کراوە- بەڵام (بِدْعَة حسنَة)یە چونکە کارێکی چاکەو ئەچێتە ژێر فەرمانی پێغەمبەرﷺ کە ئەفەرموێ: ﴿بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً﴾ رواهُ البخاري، لە جیاتی من بگەیەننە ئوممەتم هەرچەند یەك ئایەتیش بێ.

کەوابوو: بە گوێرەی فەرموودەی ئیمامی(الشافعیﷺ) ڕستەی (كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةُ) تەنها ئەو جۆرە کردەوانە ئەگرێتەوە: کە هیچ سەرچاوەیەکی نەبێ لەم چوار سەرچاوانەی

باسی کردون: وەکو جگەرە کێشان، ڕیش تاشین، ڕەنگکردنی مزگەوتەکان، گومبەت دروستکردن لە سەر گۆڕەکان...هتد، ئەمانە گشتی (بِدْعَة قَبِيحَة)نەو زۆر زۆر جیاوازن لەگەڵ چاپکردنی قورئان؟!.

﴿ حەدیسی شەشەم: حەڕامو حەڵاڵو خۆپاراستن لە حەڕام ﴾

(عَنِ أبيعبدِالله النُّعْمَانِ بن بَشيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما) گێڕدراوەتەوە لە (نوعمان)ی کوڕی (بەشیر)خوا لێیان ڕازی بێ.خۆیو باوکی سەحابەنە، لە ساڵی(٢)یکۆچی-یەکەم منداڵی(أنْصاري) بوو کە لە دوای هاتنیپێغەمبەرﷺ بۆ مەدینە-لە دایك بووە، تەمەنی (٨) ساڵان بوو کە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد، (١١٤) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٦٤)یکۆچی وەفاتی کردوە.
(قَالَ: سَمعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) ئەفەرموێ: گوێم لە پێغەمبەر بوو.

بزانە: لە کاتی منداڵیدا ئەم فەرموودەی گوێ لێبووە، کەوابوو: پێویستە منداڵان دەرسی فەرموودەی پێغەمبەریان پێبگوترێ (يَقُولُ) پێغەمبەرﷺ ئەیفەرموو: (إنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ) حەڵاڵ ئاشکرایە: هەرچی خواو پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەڵاڵە. یان بێدەنگییان لێکردبێ، ئەوە حەڵاڵە (وَإنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ) هەروەها حەڕام ئاشکرایە: هەرچی خواو پێغەمبەرﷺ فەرموویتیان حەڕامە. ئەوە حەڕامە.

بزانە: یەکدەنگی سەحابەی پێغەمبەرﷺ، یان زانایانی ئایینیئیسلام لە سەر حەڵاڵی، یان حەڕامی شتێك، وەك فەرموودەی خواو پێغەمبەرﷺ ڕەفتاری پێئەکرێ، ئەم جۆرە یەکدەنگیيە پێی ئەگوترێ (إجْمَاع)، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتي عَلَى ضَلاَلَة﴾ رواهُ الترمذي، واتە: خوای گەورە زانایانی ئوممەتم بە تێکڕایی لە سەر هیچ گومڕابوونێك کۆناکاتەوە.

(وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ) وە لە نێوان حەڵاڵو حەڕامدا چەند شتێکی وێکچوویی هەنە: وەك حەڕام وایە، وەك حەڵاڵ وایە (لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثيرٌ منَ النَّاسِ) ئەم جۆرە شتانە زۆر کەس نایانزانێ، چونکە لایەنی حەڕامییان ئاشکرا نیە، لایەنی حەڵاڵیشیان ئاشکرا نیە؟ لە بەر ئەوەی دوو فەرموودەی دژ بە یەك لەو بابەتە هەیەو لێیان تێناگا دژایەتی لاببا، یان زانایان بە دوو جۆری دژ بە یەکتر ئەو فەرموودانەیان ڕوون کردۆتەوە، یان دوو جۆرە (فتوا)ی دژ بە یەکتر دراوە: یەکێکیان ئەڵێ حەڕامە. یەکێکیان ئەڵێ: حەڵاڵە. جا لە بەر ئەمە پێ ئەچێ حەڵاڵ بێو پێش ئەچێ حەڕام بێ، کەوابوو: ئەبێتە شبوهات.

فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَات فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِه وَعِرْضِه، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَات وَقَعَ فِي الْحَرَام، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيه، أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، أَلاَ وَإِنَّ حِمَىالله مَحَارِمُهُ، أَلاَ وَإِنَّ فِيالْجَسَد مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلم.

(فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ) جا هەركەسێك واز لە شوبوهات بێنێو خۆی بپارێزێ لەو شتەی گومانی حەرامی تێدا هەیە (فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ) بە ڕاستی ئەو کەسە پاکانەی بۆ ئایینی خۆی کرد (وَعِرْضِهِ) هەروەها پاکانەی بۆ ئابڕووی خۆی کرد.

کەوابوو: ئەی موسوڵمان، ئەگەر دوو دڵ بووی لە شتێکا: ئایا حەرامە، یان حەڵاڵە، وەك خواردنو کڕینی ماڵی کەسێك کە ماڵی حەرامی هەیە، ئەوە هەرچەند خواردنو کڕینی دروستە، بەڵام ئەتۆ وازی لێبێنەو ماڵەکە مەکڕەو مەیخۆ، بەم وازهێنانە ئایینەکەت ئەپارێزیو ئابڕووەکەشت ئەپارێزیو کەس بە خراپە باست ناکا.

(وَمَنْ وَقَعَ فِيالشُّبُهَاتِ) هەرکەسێك بکەوێتە ناو شوبوهاتو بڵێ: چونکە بە ئاشکرایی حەرام نیە وازی لێناهێنم (وَقَعَ فِيالْحَرَامِ) ئەو کەسە نزیکە بکەوێتە ناو حەرام (كَالرَّاعِي) ئەو کەسەی ئەکەوێتە ناو شوبوهات وەك شوانێك وایە (يَرْعَى) مەڕ بلەوەڕێنێ (حَوْلَ الْحِمَى) لە دەورەی پاوانێك، واتە: لەوەڕگەی قەدەغەکراو (يُوشِكُ) زۆر نزیکە (أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ) ئەو مەڕە بکەوێتە پاوانەکەو بیخوا، شوانەکەش سزا ئەدرێ، بڕوانە حەدیسی (١١)و(٢٧).

واتە: ئەو کەسەی گوێ ناداتە شتی گومان لێکراو، وەك ئەو مەڕە مەترسی لێئەکرێ تووشی حەرام ببێ، بە هۆی گوێ مەدێیی‌خۆیو بە سووك زانینی شوبهە.

(أَلاَ) ئاگادار بن: (وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى) هەموو کاربەدەستێك شتێکی پاوانکراوی هەیەو سنووری بۆ داناوە، هەرکەس سنووری بشکێنێ سزای ئەدا (أَلاَ وَإِنَّ حِمَىالله) ئاگادار بن: پاوانکراوی‌خوا (مَحَارِمُهُ) ئەو شتانەیە کە حەرامی کردونو سنووری بۆ داناوە، هەر کەس سنووری خوا بشکێنێ سزای ئەدا، ئینجا ئەو کەسەی خۆی لە شوبوهات ناپارێزێ با بزانێ: لە سنووری خوا نزیك کەتۆتەوەو مەترسی لێئەکرێ سنووری بشکێنێو بکەوێتە ناو حەرام.

(أَلاَ وَإِنَّ فِيالْجَسَدِ مُضْغَةً) ئاگادار بن: لە ناو لاشەی ئادەمیزادا پارچە گۆشتێك هەیە (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ) ئەگەر ئەم پارچە گۆشتە باش بوو و بۆ خوا گونجا، هەموو لاشەو ئەندامانی ئادەمیزاد باش ئەبێو بۆ خوا ئەگونجێ (وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ) ئەگەر خراپ بوو و لەگەڵ خودا نارێك بوو، هەموو لاشەو ئەندامی ئادەمیزاد خراپو نارێك ئەبێ (أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ) ئاگادار بن: ئەم پارچە گۆشتە دڵی ئادەمیزادە (رواهُ البخاري وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

....

لـەم فەرموودەیـە بـۆت دەرکـەوت: دڵ سـەرکردەی هـەموو ئەنـدامی ئـادەمیزادە، ئەگـەر سەرکردە پیاوی چاك بێ، سەربازەکانیش باش ئەبن، کەوابوو: هەرکەسێك دڵی لەگـەڵ خـوا ڕاست بێ، هەموو کارو کردەوەکانی باش ئەبێو خۆی دوور ئـەگرێ لـە حـەڕامو شـوبوهاتو هەموو فەرمانێکی‌خوا جێبەجێ ئەکا، بەڵام ئەگەر دڵی لەگەڵ خوا نارێـك بـوو، کردەوەشـی نارێك ئەبێو گوێ بە حەڕام ناداو لە خوا ناترسێو فەرمانی‌خوا جێبەجێ ناکا.

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیـە بـۆ دەمکوتکردنـەوەی ئـەو کەسـانەی ئـەڵێن: ئێمـە دڵمـان پـاكو بێگەردەو نوێژکردنو خواپەرستی مەرج نیە. بەڵام ئەمە ڕاست نیە، هەروەك لـەم حەدیسـە پیرۆزەدا بۆمان ڕوَن بۆوە: کە بیروباوەڕی تەواو بە خواو بە پێغەمبەرﷺ ئەوەیە لە ناو دڵدا جێگیر بێو کردەوەی باشیش بەڵگەیە لـە سـەر ئیمـانی تـەواو، چـونکە کاتێـك مـرۆڤ گونـاه ئەکا، دڵی ڕەش ئەبێ، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە، دڵی پاك ئەبێتەوە، ئەگەر بەردەوام بێ لە سەر خراپەو گوناه، ئەوە دڵی هەر ڕەش ئەبێو مەترسی بێباوەڕیی لێ‌ئەکرێ، چونکە هـەر لە پشکە بارانەکان لافاو هەڵئەستێو دونیا وێران ئەکا.

کەوابوو: بەردەوام هەوڵ بدە بۆ پاککردنـەوەی دڵـت: بـە خواپـەرسـتیو پەشـیمانبوونەوە لە گوناه، بە وازهێنان لە حەڕامو شوبوهات.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر کردەوەکانیشـت بـاش بـێ، بـەڵام بـۆ خـوا نـەبێ، خـوای گـەورە وەری‌نـاگرێ ﴿عَنْ أَبِي‌هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّﷺ إنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوالِكُمْ وَلَكِـنْ يَنظُرُ إلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمالِكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتـە: خـوای گـەورە تەماشـای وێنـەی ڕوخسـارو ماڵتان ناکا، بەڵام تەماشای ناو دڵو کردەوەکانتان دەکا: ئایا بۆ خوایە یان بۆ دونیایە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَمَنْ اتَّقَى‌الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لدينه): **بزانە:** (تَقْوَى)، واتـە: لـە خواترسـان، ئەوەیـە: خوای گەورە لەو شوێنانە نەتبینێ: کە لێی قەدەغە کردوی، لەو شوێنانە گومت نەکا: کە فەرمانی پێ‌کردووی. کەوابوو: دوورکەوتنەوە لە (شُبُهات) بەشـێکی (تَقْـوی)یـە، هـەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَالاَ بَأْسَ بِهِ حَـذَراً ممَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ الترمذي، واتـە: بەنـدە ناگاتـە پلـەی لـە خواترسـان، تـا واز لـە شـتی بێگومان دێنێ لە ترسی شتی گومانلێکراو. بڕوانە حەدیس (١٨).

٢- (وَمَنْ وَقَعَ فِي‌الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي‌الْحَـرامِ): **بزانـە:** کەوتنـە نـاو شـتی گومـانلێکراو، هـەر لە خۆی‌دا تاوانە، کەوابوو: بە سووکی تەماشـای گومـانلێکراو و گونـاهی بچـووك مەکـەو زۆر لێیان بترسە، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿إيَّاكُمْ وَمُحَقَّراتِ الذُّنُوبِ، فَإنَّهُنَّ يَجْـتَمِعْنَ

(اَلْحَديثُ السّابع: في النَّصيحَة)

﴿عَنْ أَبِي رُقَيَّةَ تَميم بن أَوْسِ الدَّارِيﷺ: أَنَّ النَّبيَّﷺ: قَالَ: اَلدِّينُ النَّصــيحَةُ. قُلْنــا: لِمَنْ؟ قالَ: للّه عَزَّ وَجَلَّ وَلِكتابه وَلِرَسُوله وَلأَئمَّة الْمُسْلمينَ وَعَامَّتِهِمْ﴾ رواهُ مُسْلم.

عَلَى الرَّجُلِ حَتَّى يُهْلِكْنَهُ﴾ رواهُ الإمام أحمد، واته: ئاگاداری خۆتان بن لـه گوناهـه سوکەکان، بێگومان ئەم گوناهە سوکانە لە سەر مرۆڤ کۆ ئەبنەوە، تا ماڵوێرانی ئەکەن.

٣- (إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ): چەند کەسێك هەیە: فریویان خواردوەو ئـەڵێن: دەی دەی خـوا زۆر بـە ڕەحمـە، ئەگـەر چـاکەشمان نـەبێ هـەر لێمـان خـۆش ئـەبێ، چـونکە بیروباوەڕمان بە خوا زۆر بە هێزە. بەڵام ئایا ئەمە ڕاسـتە؟! ﴿عَنْ أَنَسٍﷺ عَنِ النَّبيﷺ: لَيْسَ الإِيمَانُ بِالتَّمَنِّي وَلاَ بِالتَّحَلِّي، وَلَكِنْ هُوَ مَا وَقَرَ فِي الْقَلْبِ وَصَدَّقَهُ الْعَمَلُ﴾ رواهُ ابن النّجار والـديلمي، ئیمـان بـە خۆزگـەیی‌و گفتوگـۆی جـوان نیـە، بـەڵکو ئیمـانی تـەواو ئەوەیـە لە ناو دڵدا جێگیر بێ‌و کردەوەی چاکیش شاهیدی ئەم ئیمانە بێ.

﴿ حەدیسی حەفتەم: ئامۆژگاری ﴾

(عَنْ أَبِي رُقَيَّةَ تَميم بن أَوْسِ الدَّاريﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (تەمیم)ی (الدّاری). ئـەم بـەڕێزە لە پێشدا دیان بوو، لـە سـاڵی (٩)ی کۆچـی لـە خزمـەت پێغەمبـەرﷺ موسـوڵمان بـووە، لە ساڵی (٤٠)ی کۆچی لە فەلەستین وەفاتی کردوە، (١٨) حەدیسی گێڕاونەوە.

ئەفـەرموێ: (أَنَّ النَّبِـيﷺ: قـالَ) پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: (اَلـدِّينُ النَّصـيحَةُ) کۆڵەگـەی ئایینی‌ئیسلام بریتی‌یە لە ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی.

ئامۆژگاری ئەوەیە: بەرژەوەندی کەسێکت بوێ‌و ڕای خۆتی بە دڵسۆزانەو بە بێ‌گەردی بـۆ بڵێی. (قُلْنا: لِمَنْ؟) ئێمەش گوتمان: ئامۆژگاری بۆ کێ؟ (قالَ لِلّه عَـزَّ وَجَـلَّ) پێغەمبـەرﷺ فەرمووی: ئامۆژگـاری دڵسـۆزی‌یە بـۆ خوای‌گـەورە: کـە خۆشـترت بـوێ لـە هـەموو شـتێك، باوەڕت پێی هەبێ‌و لە فەرمانی دەرنەچی‌و بە تەواوی بیپەرستی.

(وَلِكتابِه) ئامۆژگاری‌یە بۆ قورئـانی پـیرۆز: بـاوەڕت پـێی هـەبێ‌و بیخـوێنی‌و بـە خـەڵکی ڕابگەیەنی‌و ڕوونی بکەیەوە.

(وَلِرَسُولِهﷺ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ پێغەمبەری خواﷺ، خۆشت بوێ‌و باوەڕت پێی هەبێ‌و لە فەرمانی دەرنەچی.

(وَلأَئمَّة الْمُسْلمينَ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ پێشەوایانی موسـوڵمان: دژایـەتییان نەکـەی ئەگەر لە سنووری ئیسلام دەرنەچن، فەرمانی ئەوان جێبەجێ بکەی ئەگـەر تـاوان نـەبێ، زوبانت باش بێ بەرامبەر ئەوان (وَعَامَّتِهِمْ) ئامۆژگاری‌و دڵسۆزی‌یە بۆ هەموو موسـوڵمانان: ڕێگای چاکیان پێ بڵێی، لە خراپە قەدەغەیان بکەی، زیانیان لە سـەر لابـدەی، سـودیان پێبگەیەنی (رواهُ مُسْلِم) ئیمامی (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

(الْحَديثُ الثَّامن: اَللّٰهُ يَتَوَلّٰى السَّرائِرَ)

﴿عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَّاإِلَهَ إِلَّااللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الإِسْلَامِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعَالَى﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلـدِّينُ اَلنَّصِـيحَةُ): ئامۆژگـاری واجبێکیئایینیـیە وەکـو نوێـژو زەکـاتو...هتـد ﴿عَنْ جَرِيرٍ رضي الله عنه قَالَ: بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پەیمانم لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بەست: لە سەر نوێژ کردنو زەکات دانو ئامۆژگاریکردنی گشت موسوڵمانێك.

٢- (وَلأَئِمَّةِالْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ): پێویستە ئامۆژگاری خەڵك بە گفتوگۆی نەرمو لە جێ بێ، تاکو سودی هەبێ (**قالَ بَعْضُ السَّلَفِ: مَنْ وَعَظَ أَخاهُ سِرًّا فَهِيَ نَصِيحَةٌ، وَمَنْ وَعَظَهُ عَلَى رُؤُوسِ النَّاسِ فَإِنَّما وَبَّخَهُ**)، واتە: هەر کەسێك بە نهێنی ئامۆژگـاری بـرای خـۆی بکا، ئەمە بە ڕاستی ئامۆژگاریيە، وە هەر کەسێك لە بەرچاوی خەڵك ئامۆژگـاریی بکـا، ئەمە بە ڕاستی ڕووشکێنو سەرشۆڕی کردوە.

پێشـینەی کـورد گوتویانـە: (مـار بـە گۆتـەی خـۆش لـە کونەکـەی دێتـە دەرەوە).

﴿ حەدیسی هەشتەم: نهێنی ناو دڵ لە سەر خودایە ﴾

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (ابْنِ عُمَرَ) خوا لێیـان ڕازی بـێ (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ) فـەرمانم پـێکراوە: لەگـەڵ کـافران جەنگ بکەم (حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ) تا شـایەدی ئـەدەن: جگـە لە (الله) هیچ خودایەك نیە، وە (محمدﷺ) نێردراوی خوایـە (وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ) وە تـا ئـەو پێنج نوێژانە بە ڕێكوپێکی دەکەن (وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ) وە تا زەکات ئەدەن بە تەواوی.

(فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ) جا کاتێك شادەو ئیمانیان هێناو نوێژیان کردو زەکاتیـان دا (عَصَمُوا مِنِّـي) ئەپارێزن لە من (دِمَاءَهُمْ) خوێنیان (وَأَمْوَالَهُمْ) ماڵیان، چونکە بونەتە برای ئێمەی موسوڵمان، واتە: خوێنو ماڵو ناموسیان قەدەغەیە دەستی لێبدرێ (إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ) مەگەر بـە مـافێکی شەرعیئیسلامی پاراستنی نەمێنێ: وەك کەسێك بکوژێ دەکوژرێتـەوە، یـان لـە ئیسلامەتی پەشیمان ببێتەوە دەکوژرێ، یان زیان لە کەسێك بدا ئەبی تۆڵەی بـداتێ (وَحِسَابُهُمْ عَلَـى اللهِ تَعَالَى) ئێمە لە دونیا ئـەوها ڕەفتـاری لەگـەڵ دەکـەین، لێپرسـینی نیـازی نـاو دڵـی لـە سـەر خودایــە لــە ڕۆژی دوایــیدا (رواهُ البخـاری ومُسْـلِم) ئیمـامی (بوخـاری)و (موسـلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لەم فەرموودەیە بۆمان دەرئەکەوێ: نوێژ نەکەرو زەکات نەدەر ئەگەر تۆبە نەکەن ئەبی بکوژرێن، بەڵام ڕۆژوونەگر ناکوژرێو ئەخرێتە بەندیخانە تا مانگی ڕەمەزان کۆتایی دێ، خواردن‌و خواردنەوەشی بە ڕۆژ لێقەدەغە ئەکرێ، هەروەها ئەوەی حەج نەکا لە دونیادا سزا نادرێ، هەروەها لێکۆڵینەوەی ناو دڵی خەڵك لە سەر ئێمە نیەو لە سەر خودایە.

ئینجا بزانە: بۆ ئێمە دروست نیە خۆمان تێکەڵی ناو دڵی‌خەڵکی بکەین، هەرکەسێك لە بەر چاوی ئێمە موسوڵمان بێ، ئێمەش ئەڵێین: موسوڵمانە ﴿عَن أنسٍ ﷺ: عَن النَّبيِ ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلكَ الْمُسْلِمُ الَّذى لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەرکەسێك ئەم پێنج نوێژە بکا، ڕوو لە قیبلەی ئێمە بکا، دەستکوژی ئێمە بخوا، ئەوە موسوڵمانەو پەیمانی خواو پێغەمبەری پێدراوە: کە خوێن‌و ماڵی بپارێزرێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يَشْهَدُوا...إلخ): **بزانە:** بە تەنها شادەهێنان مرۆڤ ئەبێتە موسوڵمان، ئەگەر بە کردەوە، یان بە زوبان کوفر نەکا نابێ بکوژرێ، کەوابوو: کوشتنی نوێژنەکەرو زەکات نەدەر، بە هۆی تاوانەکەیە، نەك بە ناوی کوفر، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿منْ أَصْلِ الإِيمَانِ: اَلْكَفُّ عَمَّنْ قَالَ لاَإِلَهَ إلاَّاللهُ، وَلاَ نُكَفِّرُهُ بِذَنْبٍ، وَلاَ نُخْرِجُهُ منَ الإِسْلاَمِ بِعَمَلٍ﴾ رواهُ أبوداود، واتە: یەکێك لە بنچینەکانی ئیمان: وازهێنانە لەو کەسەی شادەی هێناوە، بە هیچ گوناهێك کافری نەکەین‌و بە هیچ کردەوەیەك لە جوغزی ئیسلام دەری نەکەین.

٢- (وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ): زانایانی‌ئیسلام لە سەردەمی‌سەحابەوە تا ئێستا یەکدەنگن: لە سەر ئەوەی: هەر کەسێك باوەڕی بە واجیبوونی نوێژ نەبێ، ئەوە کافرە. واتە: داوای ئیسلامبوونەوەی لێئەکرێ، ئەگەر موسوڵمان نەبۆوە، ئەکوژرێو نوێژی لە سەر ناکرێو لە گۆڕستانی موسوڵمانان نانێژرێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی نوێژ هەبوو و لە بەر تەمبەڵی نەیئەکرد، ئەوە کافر نیە، بەڵکو داوای نوێژکردنی لێئەکرێ جا ئەگەر نوێژی نەکرد، گەورەی موسوڵمانان ئەیکوژێ.

٣- (وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ): زەکات نەدەر ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی زەکات نەبو ئەویش کافرە، بەو جۆرەی باسمان کرد ڕەفتاری لەگەڵ ئەکرێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی بە واجیبوونی زەکات هەبوو، لە بەر بەخیلی نەیئەدا، ئەوە گەورەی موسوڵمانان بە زۆر لێی وەرئەگرێ، جا ئەگەر نەیداو جەنگی کرد، ئەوە جەنگی لەگەڵ ئەکرێ، هەروەکو ئیمامی (أبوبكر ﷺ) جەنگی لەگەڵ کردن.

بەڵگە: لە سەر کوشتنی نوێژنەکەرو زەکات نەدەر-جگە لەم حەدیسە- خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ ئەگەر لە کوفرەکەیان

(الْحَديثُ التّاسعُ: فعْلِ الْمَأْمُورات وَتَرْكُ الْمَنْهيَّات)

﴿ عَنْ أَبِي‌هُرَيْرَةَ عَبْدالرَّحْمَنِ بن صَخْرٍ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ، وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِه فَأْتُوا مِنْهُ مَااسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ وَاخْتِلافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ ﴾ رواهُ البُخاري ومُسْلِم.

تۆبەیان کردو نوێژیان کردو زەکاتیان دا، وازیان لێبێنن واتە: ئەگەر نوێژیان نەکردو زەکاتیان نەدا بیانکوژن.

٤- (إلاّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ): ئەو مافانەی ئیسلام کە ڕێگای کوشتنی موسوڵمان ئەدەن: وەکو زینای پیاوێك، یان ئافرەتێك کە جیماعێکی حەلاڵی کردبێ، یان وەکو مرۆڤێك یەکێکیتری بە ناهەق کوشتبێ، یان مرۆڤێك لە دین وەرگەڕابێ، یان ئەو کەسانەی مان ئەگرن لە ئەنجامدانی شەریعەتی‌ئیسلام، کە پێیان ئەگوترێ: (اَلْمُمْتَنِعُونَ مِنَ الشَّرائِعِ)، واتە: ئەو کەسانەی بە کۆمەڵ بڕیار ئەدەن: لە سەر نەکردنی واجبێك، یان لە سەر کردنی حەرامێك ئەوانەش وەکو زەکات نەدەرەکان جەنگیان لەگەڵ ئەکرێ، تا ملکەچی شەریعەتی ئیسلام ئەبن.

﴿حەدیسی نۆیەم: بەجێهێنانی فەرمانی پێغەمبەرو ﷺ وازهێنان لە قەدەغەکراوەکان﴾

(عَنْ أَبِي‌هُرَيْرَةَ عَبْدِالرَّحْمَنِ بنِ صَخْرٍ ﷺ:) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوهورەیرە)خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، لە ساڵی (٦)ی کۆچی موسوڵمان بووە، لە تەمەنی (٧٨) ساڵیدا لە ساڵی (٥٧)ی کۆچی لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، لە هەموو سەحابەکان زۆرتر حەدیسی لەبەر بون (٥٣٧٤) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ:) گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەیفەرموو: (مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ) هەرچی لە ئێوەم قەدەغە کرد، واتە: فەرمووی مەیکەن (فَاجْتَنِبُوهُ) خۆتانی لێبپارێزن‌و بە هیچ جۆرێك مەیکەن (وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ) وە هەرچی فەرمانی کردنم پێدان، واتە: فەرمووی بیکەن (فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ) هەرچەندی لە تواناتاندا هەیە بیکەن.

لێرەدا بۆمان دەرئەکەوێت: کە وازهێنان لە خراپە، زیاتر بایەخی پێئەدرێ لە کردنی چاکە، چونکە بە هیچ جۆرێك خراپە پەسەند نەکراوەو نابێ بکرێ.

(فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) نەتەوەکانی پێش ئێوە لە بەر ئەوە خوا لە ناوی بردن (كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ) چونکە بە بێ‌پێویست پرسیاری زۆر بێ‌سودیان لە پێغەمبەران ئەکرد (وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ) هەروەها دژ بە فەرمانی پێغەمبەرانی‌خۆیان ئەجولانەوە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

لێرەدا مەبەست پرسیارکردنی بێ کەڵکە، چونکە پرسیارکردنی کاروباری ئایینی پێویستە لە سەر هەموو موسوڵمانێك.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئێمەش دژ بە فەرمانی پێغەمبەریخۆمانﷺ بجولێینەوە لەناوچوونمان نێزیکە، کەوابوو: بە هیچ جۆرێك سنووری خواو پێغەمبەرﷺ مەشکێنە.
ئینجا بزانە: هەرکەسێك لە فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەرچێ: نیشانەی ئەوەیە کە پێغەمبەریﷺ خۆش ناوێ، وە هەرکەسێك پێغەمبەری خۆش نەوێ نیشانەی کەم باوەڕیەیە، وە ئەگەر بە پێغەمبەری نەزانی ئەمە کافرە ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّﷺ قالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ والِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: باوەڕی هیچتان تەواو نیە، تاکو منی لە دایك باوكو منداڵەکانی خۆیو لە گشت خەڵکیتر خۆشتر ئەوێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کە واجبە لە هەموو جۆرە قەدەغەکراوێك خۆمان بپارێزین، جا کەم بێ، یان زۆر بێ، هەرچەند بەرژەوەندی گشتی، یان تایبەتیش تێك بچێ.
ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم فەرموودەیە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفقه)ی بنیات نراوە، کە ئەڵێ: (دَرْءُ الْمَفاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالِحِ) واتە: لادانو لابردنی خراپەکان لەپێشترە لە وەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکان.
کەوابوو: خواردنەوەو کڕینو فرۆشتنی شەڕاب حەرامەو واجبە قەدەغە بکرێ؟ چونکە زیان لە عەقڵو دین ئەدا، هەرچەند بەرژەوەندی شەڕابخانەو شەڕابفرۆشەکانیش تێك بچێ.
٢- (وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ): دەقی ئەم فەرموودەیە وا ئەگەیەنێ: کە واجبە بە گوێرەی توانا فەرمانپێکراوەکان بکەین، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ واتە: تا تواناتان هەیە لە خوا بترسن.
ئینجا هەر لە سەر بناغەی ئەم ئایەتو حەدیسە، قاعیدەیەکی (أُصُولُ الفِقْه)ی بنیات نراوە، کە ئەڵێ: (ماَ لاَ يُدْرَكُ كُلُّهُ، لاَ يُتْرَكُ جُلُّهُ) واتە: هەر شتێك ناگونجێ هەمووی بکرێ، واز لە کردنی بەشە زۆرەکەی ناهێندرێ.
کەوابوو: ئەگەر کەسێك تەنها بەشی ڕووخساری ئاوی دەست کەوت، ئەبی بە کاری بێنی، ئینجا تەیەمموم بکا. هەروەها ئەگەر ئاو و گڵیشی دەست نەکەوت: واجبە بە بێدەستنوێژی نوێژەکە هەر بکا، جا کاتێك ئاوی دەست کەوت قەزای بکاتەوە.
٣- (فَاجْتَنِبُوهُ...مَااسْتَطَعْتُمْ): دەقی ئەم دوو فەرموودەیە وا ئەگەیەنن: قەدەغەکراو بە هیچ جۆرێك نابێ بکرێ، بەڵام فەرمانپێکراو بەگوێرەی توانایە، کەوابوو: ئەگەر هۆیەکی ڕەوا هەبوو، دروستە، یان واجبە: فەرمانپێکراو نەکرێ.

(الْحَديثُ الْعاشر: فِي اكْتساب الْحَلاَل)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ،

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسەو لە سەر بناغەی (قاعدە)یڕابردوو-(**دَرْءُ الْمَفاسِدِ أَوْلَى مِنْ جَلْبِ الْمَصالِحِ**)- واجبە: موسوڵمان واز لە فەرمانپێکراو بێنێ ئەگەر بە هۆی کردنی فەرمانپێکراوەکە مەترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك هەبوو:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ عائشَةَ رضي الله عنها: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَوْلاَ حداثَةُ عَهْدِ قَوْمِك بِالْكُفْرِ لَنَقَضْتُ الْكَعْبَةَ وَلَجَعَلْتُها عَلَى أَساسِ إِبْراهِيمَ ﷺ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەر ﷺ بە (عائشة)ی فەرموو: ئەگەر گەلەکەی تۆ-دانیشتووانی مەککە- تازە موسوڵمان نەبوبان، (كَعبَة)م هەڵئەوەشاندو لە سەر بناغەکەی (ابراهیم)م ﷺ دروست ئەکردەوە.

واتە: لێرەدا پێغەمبەر ﷺ وازی لەم (سُنَّة)ی ابراهیم پێغەمبەر ﷺ هێنا، لە ترسی ڕوودانی قەدەغەکراوێك: کە پەرتەوازەو دڵشکانی دانیشتووانی (مكة)یە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ ئەم ئایینە ئەنجام بدەنو پەرتەوازەیی تیّدا مەکەن. کەوابوو: ئەی لاوی موسوڵمان-قوربانت بم- نەکەی بە هۆی (سُنَّة)یّکی فەرمانپێکراو، بچی پەرتەوازەیەكو ململانەیەکی قەدەغەکراو بکەی.

٤- (إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ): پرسیارکردنی بێسود، یان پێنەویست: یەکێکە لەو کارە ناڕێکانەی قەدەغە کراوە لە سەر موسوڵمان، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الأُمَّهاتِ وَمَنْعاً وَهاتِ وَوَأْدَ الْبَناتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقالَ وَكَثْرَةَ السُّؤالِ وَإِضاعَةَ الْمالِ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: خوای گەورە لە ئێوەی حەڕام کردوە: ئازاردانی دایکان، حەڕامی کردوە: نەدانی ئەو مافەی لە سەرەتانەو داوا کردنی ئەو شتەی مافی ئێوەی تیّدا نیە، حەڕامی کردوە: زیندەبەچاڵ کردنی کیژەکان، خوا پیّی ناخۆشە: گۆتە گۆت بکەن-واتە: هەرچی گوێتان لێبو بیلێنەوە- پیّی ناخۆشە: زۆر پرسیاری پێنەویست بکەن، پیّی ناخۆشە: ماڵ بە فیڕۆ بدەن.

﴿ حەدیسی دەیەم: هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەڵاڵ ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) لە (ئەبوهوڕەیرە) گێڕدرارەوەتەوە، ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ) خوای گەورە پاكو بێعەیبەو (لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ طَيِّبًا) تەنها شتی حەڵاڵو بێگەرد نەبێ وەریناگرێ، کەوابوو: هەر شتێك کە بەخۆت ئەیخۆیو بە کاری ئەهێنی، یان بۆ ماڵو منداڵت بە کاری ئەهێنیو ئەیخۆن، یان لە ڕێگایخوا ئەیبەخشی، ئەبی حەڵاڵ بێو تەنها هەر بە نیازی خوا بێ، ئەگینا: پاداشتت بۆ نانوسرێ.

(وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ) خوای گەورە فەرمانی داوەتە خاوەن باوەڕان (بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ)

فَقَالَ تعالَى: (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا). وَقَالَ تَعالَى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ). ثُمَّ ذَكَرَﷺ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ. وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ!﴾ رواهُ مُسْلِم.

بەو جۆرە فەرمانەی داویەتیە پێغەمبەران صلی الله علیهم أجمعین (فَقَالَ تَعالَى) خوای گەورە لە فەرمانی بۆ پێغەمبەران، ئەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ﴾ ئەی پێغەمبەرانی من ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ شتی پاكو حەڵاڵ بخۆنو بە كاری بێنن ﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ كردەوەی باش بكەن. (وَقَالَ تَعالَى) هەر بەو جۆرە خوای گەورە فەرمان ئەداتە ئیمانداران و ئەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئەی خاوەن باوەڕان ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ لەو حەڵاڵە بێگەردە بخۆنو بە كار بێنن، كە داومانە بە ئێوە.

كەوابوو: بەكارهێنانی حەڕام بە هیچ جۆرێك دروست نیە، جا ئەگەر تا ئێستا ماڵی خەڵكت خواردوە، تۆبە بكەو تۆڵەی ماڵەكە بدەوە دەست خاوەنەكەی، یان دەست میراتگرەكانی ئەگەر بە خۆی نەمابو، بەڵام ئەگەر خاوەنی ناناسیتەوە، یان دەستت ناكەوێو خزمیشی نیە، بیدە بە دوو پیاوماقوڵی چاك، بۆ ئەوەی لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف بكەن.

(ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ باسی جۆرە پیاوێكی كرد (يُطِيلُ السَّفَرَ) كە سەفەری دوورو درێژ ئەكا: بۆ حەج كردنو سەردانی خزمانو خواپەرستیی‌تر (أَشْعَثَ) مووی سەری نارێك ئەبێو (أَغْبَرَ) تۆزاوی ئەبێ چونكە لە ماڵ نیە خۆی بشوا (يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ) دەستی خۆی بەرز ئەكاتەوە بۆ ئاسمانو لە خوا ئەپاڕێتەوەو ئەڵێ: (يَا رَبِّ يَا رَبِّ) خوایە لەمە ڕزگارم بكە، خوایە ئەم شتەم بدێ (وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ) لەگەڵ ئەوەشدا خواردنی ئەم ڕێبوارە حەڕامە (وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ) خواردنەوەی حەڕامە (وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ)جلو بەرگو كەلو پەلی ناو ماڵی حەڕامە (وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ) هەر بە حەڕام پێگەیەندراوەو گەورە بووە (فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟) چۆن ئەم جۆرە كەسە دوعای قبوڵ ئەبێ؟ واتە: قبوڵ نابێ (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: دوعاكردن ئەوەیە: لە خوا بپاڕێیتەوە شتێكت بۆ بكا، یان بەڵایەكت لە سەر لابدا: لە دونیا، یان لە قیامەت. دوعاكردن باشەو خوا پێی خۆشە داوای هەموو شتێ لێبكەی، بە مەرجێ ئەو شتەی داوای لێئەكەی نارێك نەبێو تاوان نەبێو زیانی خەڵكی تێدا نەبێو هەر لە خوای داوا بكەی، چونكە جگە لە خودا كەسی‌تر دەسەڵاتی نیە.

هەروەها ئەبێ خواردنو خواردنەوەو جلو بەرگو كەلو پەلی ناو ماڵت هەمووی حەڵاڵ بێ، تاكو قبوڵ ببێ، هەروەها: لە دوعاكردن ئەبێ ئاگادار بێ: چی ئەڵێی؟ دڵنیا بێ كە

خوا بۆت جێبەجێ ئەکا، ئینجا دوعا لە دوای نوێژکردن‌و بە دەست بەرزکردنەوەو لە سەر ئەژنۆ دانیشتن‌و ڕوو لە قیبلەو بە تایبەت لە دوای نیوە شەودا باشتر قبوڵ ئەبێ، ئەگەر قبوڵ نەبو بزانە مەرجەکانی نەهاتۆتە جێ، بەڵام لە ڕۆژی دوایی پاداشی دوعایەکەی ئەدرێتەوە.

جا بزانە: باشترین خواردەمەنی‌و جلو بەرگ ئەمەیە: کە بە دەستی خۆت بە شێوەیەکی حەڵاڵ وەدەستی بێنی ﴿عَنِ الْمِقْدامِ‌ﷺ: أنَّ النَّبيﷺ: قالَ: ما أَكَلَ أحَدٌ طَعاماً قَطُّ خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِه، وَإنَّ نَبِيَّ الله داودَعليه السلام كانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِه﴾ رواهُ البخاري، واتە: هیچ کەسێك خواردەمەنیەکی باشتر ناخوا، لەو خواردنەی کە بە دەستی خۆی پەیدای کردوە، بێگومان پێغەمبەرداودعليه السلام بە دەستی‌خۆی ئاسنگری ئەکردو خۆی پێ‌ئەژیاند.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّبًا): وا ئەگەیەنێ: پێویستە خێرکردن تەنها لە ڕێگای خوا بێ‌و بە شتی حەڵاڵ بێ، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَة مِنْ طَيِّب–وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إلاَّ الطَّيِّبَ– إلاَّ أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمينه، وَإنْ كَانَتْ تَمْرَةً فَتَرْبُو فِي كَفِّ الـرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ﴾ رواهُ الشيخان، هەرکەسێك خێرێك بە ماڵی حەڵاڵ بکا –چونکە خوای گەورە حەڵاڵ نەبێ وەری‌ناگرێ– خوای گەورە ئەم خێرە بە ڕاستەی خۆی وەرئەگرێ‌و قبوڵی ئەکا، هەرچەند دانە قەسپێکیش بێ، لە لای خوا زیاد ئەکا تا لە چیا گەورەتر ئەبێ.

٢- (كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَات): وا ئەگەیەنێ هەوڵدان بۆ وەدەستهێنانی حەڵاڵ واجبەو خۆ نەپاراستن لە حەرام نیشانەی بەدبەختی‌یە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيامَةِ فُجَّاراً، إلاَّ مَنِ اتَّقَى اللهَ وَبَرَّ وَصَدَقَ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: بازرگانەکانی درۆزن‌و فێڵباز لەگەڵ ستەمکاران زیندوو ئەکرێنەوەو حەشر ئەکرێن، تەنها بازرگانێك نەبێ: کە لە خوا ترسابێ‌و حەرامی وەرنەگرتبێ‌و چاکەی کردبێ‌و ڕاستی‌ی گوتبێ.

٣- (يُطِيلُ السَّفَرَ): إلى آخر الحديث، **بزانە:** دوعاکردن چەند ئاداب‌و پێویستیەکی‌تری هەیە تاکو قبوڵ ببێ، بۆ نموونە: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْه، ثُمَّ لْيُصَلِّ عَلَى النَّبيﷺ ثُمَّ لْيَدْعُ بَعْدُ بِماشاءَ﴾ رواهُ أصحاب السنن، واتە: هەر یەکێکتان نوێژی کردو ویستی دوعا بکا، با لە پێشدا سوپاسی خوا بکاو بڵێ: (اَلْحَمْدُ للهِ). ئینجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبداو بڵێ: (وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ). ئینجا لە پاش ئەمانە کام دوعای پێ‌خۆشە با بیکا.

(اَلْحَدِيثُ الْحادِيعَشَر: فِي الْوَرْعِ)

﴿ عَنْ أَبِيمُحَمّدِ الْحَسَنِ بن عَلِيّ بن أَبِيطالب رضي الله عنهما: سِبْط رَسُول اللهﷺ وَرَيْحانَته قالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُول اللهﷺ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ) ﴾ رواهُ الترمذي والنّسائي، وقالَ الترمذي: حديث حسن صحيح.

﴿ حەدیسی یازدەهەم: وازهێنان لە گومانلێکراو ﴾

(عَنْ أبِيمحمدِ الْحَسَنِ بن عَلِيّ بن أَبِيطالِبِ رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە حەزرەتی (حەسەن) کوڕی ئیمامی (عەلی) خوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیەو دایکی ناوی (فاطمة)یە کچی پێغەمبەرەﷺ، بۆیێ پێی ئەڵێن: (سِبْط رسول اللهﷺ) نەوەی پێغەمبەرﷺ، لە ساڵی (٣)ی کۆچی لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٠)ی کۆچی لە لای ژنەکەی خۆی ژەهری دەرخوارد دراو وەفاتی کرد، لە مەدینە لە گۆڕستانی (بەقیع) نێژراوە، (١٣) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە لای پێغەمبەرﷺ زۆر خۆشەویست بوو، لە بەر ئەوە پێی ئەگوترێ: (وَرَيْحانَته) ڕەیحانە بۆنخۆشەکەی پێغەمبەرﷺ.

(قالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهﷺ) ئەڵێ: ئەم فەرموودەیەم لە پێغەمبەرﷺ وەرگرتووەو لەبەرم کردوە، کە ئەفەرموێ: (دَعْ مَا يَرِيبُكَ) واز بێنە لەو شتەی دەتخاتە گومانو گومانت لێی هەیە: ئایا حەڵاڵە، یان نا؟ جا هەرچەند ئەو شتە زۆر کەمو بێنرخیش بێ ﴿عَنْ أَنسرضي الله عنه: أَنّ النّبيﷺ: مَرَّ بِتَمْرَة في الطَّرِيقِ فَقالَ: لَوْلاَ أَنّي أَخافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَة لأَكَلْتُها﴾ رواهُ الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە ڕێگەدا یەك دانە قەسپی دۆزیەوە، ئینجا فەرمووی: ئەگەر ترسی ئەوەم نەبوایە، کە هی زەکاتە: ئێستا ئەمخوارد، واتە: لە بەر ئەم گومانە وازی لێهێناو نەیخوارد.

(إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ) ڕوو بکە ئەو شتەی ناتخاتە گومانو گومانی تێدا نیە کە حەڵاڵە، کەوابوو: پێویستە موسوڵمانیتەواو تخونی ئەو شتانە نەکەوێ کە بە تەواوی لە حەڵاڵبوونیان دڵنیا نیە، چونکە بە وازهێنانی گومانلێکراو بە لای کەمی هیچ تاوانی لە سەر نانووسرێ، بەڵام ئەگەر گومانلێکراو بە کار بێنێو بیکا، بە لای کەمی تووشی دوو دڵی ئەبێ ئەگەر نەختێك ترسی خوای هەبێ:

بۆ وێنە: ئەگەر ئافرەتێك پێتی گوت: من شیرم داوەتە تۆو ئەو کچە. ئەمە هەرچەند شاهیدی یەك ئافرەت کار ناکاتە سەر حەڵاڵبوونی مارەکردنی ئەو کچە، بەڵام گومانێكو دوو دڵیەکت بۆ پەیدا ئەبێ، کەوابوو: لە بەر ئەو گومانە واز لەو کچە بێنەو مارەی مەکە، بڕوانە حەدیسی (٦)و (٢٧).

(رواهُ الترمذي والنّسائي) ئەم دوو زانایە ئەم حەدیسەیان گێڕاوەتەوەو (وقالَ الترمذي: حديث حسن صحيح) ئیمامی (تیرمیزی) فەرموویەتی: ئەم حەدیسە جوانەو ڕاستە.

ئیمامی (تیرمیزی): ناوی (محمد) کوڕی (عیسای) تیرمیزییە، لە ساڵی (٢٠٩)ی کۆچی لـە (تیرمیز)-شارێکە لە باکوری ئێران- لە دایك بـووە، لـە سـاڵی (٢٧٩)ی کۆچـی، وەفـاتی کردوە، ئەویش یەکێکە لە زانا بەرزەکانی شەرعو حەدیس.

ئیمامی (نەسسائی) ناوی (ئەحمەد) کوڕی (شوعەیب)ی نەسسائییە، خـەڵکی (خوراسـان)ەو لە ساڵی (٢١٥)ی کۆچی لە دایك بووە، لـە سـاڵی (٣٠٣)ی کۆچـی، لـە (فەلەسـتین) وەفـاتی کردوە، یەکێك بوو لە زانا بەرزەکانی شەرعو حەدیس.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(دَعْ مَا يَرِيبُكَ): لە سەر بناغەی ئەم حەدیسە قاعیدەیەکی (أُصُول الْفِقْه) بنیات نراوە: کە ئەڵێ (**إِذَا تَعارَضَ شَكٌّ وَيَقِينٌ قُدِّمَ الْيَقِينُ**) هەرکاتێك گومانێكو بێگومانێـك دژ بـە یـەکتری وەستان بێگومانەکە بە کار دێ:

بۆ نموونە: پێغەمبەر ئەفـەرموێ: ﴿إِذا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِي بَطْنِه شَيْئاً فَأَشْكَلَ عَلَيْه أَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لاَ؟ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحـــاً﴾ رواهُ الشـيخان، واتـە: هەرکاتێك یەکێکتان زانی: لە ناو زگیدا بایەك هەیە، ئینجا کەوتە گومان: ئایا بـای لێهاتۆتـە دەرەوە، یـان نـا؟ نابـێ بـەم گومانـە لـە مزگـەوت بڕواتـە دەرەوە بـۆ دەسـتنوێژگرتن، تـا بە بێگومان دەنگی بایەکە ئەبیسی، یـان بێگومـان بـە تـەواوی هەسـت بـە هاتنـە دەرەوەی بایەکە ئەکا. کەواتە: (بێگومانی بە گومان لاناچێ).

٢- (إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ): هەرکاتێك گومان لێکراوێك ئەکەی ئـەبی بزانـی: بێگومـان پرسـیارت لێئەکرێ، ئایا بۆ وات کرد؟ کەوابوو: ئەی موسوڵمانی خۆشەویست، هـەوڵی حـەڵاڵو گومـان لێنەکراو بدە، منداڵەکانت بە حەڵاڵ بژێێنە تاکو باری دونیـاو قیامـەتت سـوك ببـێ، چـونکە لـەزەتو خۆشـیی دونیـا بـە دەوڵەمەنـدی نیـە، تەماشـا بکـە پێغەمبـەر ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِناً فِي سِرْبِه مُعافًـــى فِي جَسَدِه عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِه فَكَأَنَّما حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيا﴾ رواهُ الترمـذی، واتـە: هـەر یـەکێك لـە ئێـوە لـە ڕۆژەکـەیدا لـە کۆمەڵگـەی خـۆیدا ئـەمین بێو کەس بە دوایدا نەگەڕێ، لاشەکەی ساغو بێبـەلا بـێ، ئازووقـەی ڕۆژەکـەی هـەبێ، بـا وا دابنێ: کە هەموو دونیای بۆ کۆ کراوەتەوە.

﴿ حەدیسی دوازدەهەم: نەکردنی شتی بێسوود ﴾

(عَـنْ أَبِيهُرَيْـرَةَ قَـالَ) ئـەبوهورەیرە ئەفـەرموێ: (قَـالَ رَسُـولُ اللهِ) پێغەمبـەر فەرمووی: (مِـنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ) یـەکێك لـە نیشـانەی جـوانیو ڕێكوپێکی ئـایینیمرۆڤ

تَرْكُـــهُ مَا لاَ يَعْـــنيه ﴾ حديث حسن رواهُ الترمذي وَغيرُهُ هَكَذَا.

ئەمەیە: (تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنيه) واز بێنێ لەو شتانەی سودی نیەو پەیوەندی بە خۆیەوە نیە (حديث حسن رواهُ الترمذي وَغيرُهُ هَكَذَا) ئیمامی (تیرمیزی) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: ئەو شتانەی پەیوەندی بە مرۆڤەوە هەیە، ئەوەیە بۆ کاروباری ژیانی بێ: وەك زانستیو تەندروستیو خواردنو جلو بەرگو دۆستایەتیو خۆپاراستن لە هەر چی زیانی تێدا بێو ڕێكوپێككردنی خێزان.

کەوابوو: هەر چی سودی بۆ ژیانی دونیاو قیامەت نەبێ وازی لێبێنەو کاتی خۆتی پێ لە دەست مەدە: وەك گفتوگۆی بێسودو پرسیاری بێسودو هەڵسانو دانیشتنی بێسودو خۆ تێکەڵکردنی کاروباری خەڵك کە پەیوەندی بە تۆوە نەبێ.

ئینجا بزانە: یارمەتیدانی خەڵكو ئامۆژگاری کردنو داپۆشینی کەمو کوڕیەکانیان پەیوەندی بە تۆوە هەیەو بە ئەرکی سەر شانی خۆتی بزانە ﴿عَنْ أَبي هُرَيْـــرَةَ ﷺ: قَـــالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْمُؤْمنُ مرْآةُ الْمُؤْمنِ، وَالْمُؤْمنُ أَخُوالْمُؤْمنِ، يَكُفُّ عَلَيْه ضَيْعَتَهُ وَيَحُوطُهُ مـــنْ وَرائه﴾ رواهُ أبوداود، موسوڵمان ئاوێنەی موسوڵمانەو برای موسوڵمانە، بەروبوومەکەی ئەپارێزێو کەمو کوڕیەکانی لائەبا، ئەگەر لە بەر چاویشی نەبێ هەر یارمەتیی ئەدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَرْكُهُ مَا لاَيَعْنيـــه): پاراستنی نهێنی بەرزترین ڕەوشتی موسوڵمانە، بە تایبەتی داپۆشینو ئاشکرانەکردنی ئەو گوناهەی بە پەنهانی کراوە، چونکە ئاشکراکردنی گوناه ئەبێتە هۆی لێنەبووردنی خوای گەورە، هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿كُلُّ أُمَّتي مُعافًى إلاَّ الْمُجاهرينَ، وَإنَّ منَ الْمُجاهَرَة أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ باللَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْبحُ – وَقَدْ سَتَرَهُ اللهُ– فيقُولُ: يَا فُلاَنُ عَملْتُ الْبارحَةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ باتَ يَسْتُرُهُ رَبُّـــهُ وَيُصْـــبحُ يَكْشفُ سترَ الله عَنْهُ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئوممەتی من گشتی عەفوكراوە، تەنها ئەوانە نەبن: کە بە ئاشکرایی گوناه ئەکەن، گوناهی ئاشکرا بەوەش ئەگوترێ: کە مرۆڤ لە شەوێدا بە پەنهانی گوناهێك بکا، خوا لێی ئاشکرا ناکا، بەڵام بەخۆی ئەڵێ: فلان دوێنێ ئەم گوناهەم کردوە. ئەو پەردەی خوا بە سەریدا هێنابو و پۆشیبوی، بەم گوتە بێسودە لایئەباو گوناهەکە ئاشکرا ئەکاو خوا لێینابورێ.

٢- (تَرْكُهُ مَا لاَيَعْنيه): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُسْأَلُ الرَّجُلُ فيما ضَرَبَ إمْرَأَتَهُ﴾ رواهُ أبوداود، پرسیار لە پیاو ناکرێ: ئایا بۆچی لە ژنەکەی خۆی داوە؟ چونکە پرسیارەکە پەیوەندی بە کەسێکیترەوە نیەو بێسودە.

(اَلْحَدِيثُ الثّالث عَشَر: أُخُوَّةُ الإسْلاَم)

﴿ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بن مالكٍ ﷺ خادمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ ﴾ رواهُ البُخاري ومُسْلِم.

﴿ حەدیسی سێزدەهەم: برایەتیی ئیسلام ﴾

(عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بنِ مالكٍ ﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەنەس)ی کوڕی (مالیك) ﷺ (خادمِ رسول الله ﷺ) کە خزمەتکاری پێغەمبەرە ﷺ، کەواتە: سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لەدایك بووە، کە پێغەمبەر ﷺ هاتە (مەدینە) تەمەنی (١٠)ساڵان بوو و بووە خزمەتکاری پێغەمبەر ﷺ، تا پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد هەر خزمەتی کرد، لە تەمەنی (١٠٠) ساڵیدا لە شاری (بَصْرَة) وەفاتی کرد. (٢٢٨٦) حەدیسی گێڕاونەوە، ئەفەرموێ:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ) بیروباوەڕی هیچ کامێکتان تەواو نابێ بە خواو پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) تا بۆ برای خۆی ئەو شتەی پێ خۆش ئەبێ: کە بۆ خۆی پێی‌خۆشە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

مەبەست لەو شتانەی کە ئەبی بۆ برای موسوڵمانت پێ‌خۆش بێ، ئەوەیە: لە ئایینی ئیسلامدا ڕەوا بێ، چونکە ئەگەر بەخۆت شتی ناڕێکت پێ‌خۆشە، نابێ پێت خۆش بێ کەسانی‌تر بیکا.

لەم فەرموودەیە پێغەمبەر ﷺ هانمان ئەدا: بۆ ئەوەی دڵمان چاکەی بوێ بۆ هەموو کەس، هەتا ئەبی پێمان خۆش بێ برایەکی تاوانبار تۆبە بکا، ئەوەی کافرە موسوڵمان ببێ. هەروەها بەختەوەریت لە دونیاو قیامەت بۆ هەموو کەس پێ‌خۆش بێ، چونکە هیچ لە تۆ کەم نابێتەوە، کەوابوو: حەسودی بە کەس مەبە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ): وا ئەگەیەنێ: کە برایەتیی‌ئیسلام پارچەیەکی ئیمانە، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿الإِيمانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُها قَوْلُ لاَإِلَهَ إلاَّالله، وَأَدْناها إماطَةُالأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمانِ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ئیمان حەفتاو سێ پارچەیە، لە هەموانیان گەورەتر: شادە هێنانە، لە هەموانیان نزمتر: لابردنی ئازاردەری ڕێگەیە، شەرم کردن پارچەیەکی ئیمانە. بڕوانە حەدیسی (٢٠)م.

٢- (مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ): وا ئەگەیەنێ: کە دڵسۆزی بۆ خەڵك پارچەیەکی‌تری ئیمانە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمائِهِمْ وَأَمْوالِهِمْ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: ئیمانداری تەواو ئەو کەسەیە: خەڵك لە خوێن‌و ماڵیان لێی ئەمین بن، واتە: لێی دڵنیا بن کە زیانیان لێ‌نادا.

(اَلْحَديثُ الرّابع عَشَر: حُرْمَةُ دَمِ الْمُسْلِم)

﴿ عَنْ ابْنِ مَسعودﷺ: قَالَ: رَسُولُ اللهِﷺ: لاَ يَحلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إلاَّ بِإحْدَى ثَـلاَثٍ: اَلثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لدِينهِ الْمُفَارِقُ للْجَمَاعَةِ ﴾ رواهُ البخاري وَمُسْلم.

٣- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿ذَاقَ طَعْمَ الإيمانِ: مَنْ رَضِيَ باللهِ رَبّاً، وَبالإسْلاَمِ ديناً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەو کەسە تامی ئیمان ئەکا: کە ڕازی بێ خـوای گـەورە دانوەرو پەرستراوی بێ، ئیسلام بەرنامەی ژیانی بێ، محمدﷺ پێغەمبەرو پێشەوای بێ.

﴿ حەدیسی چواردەهەم: کوشتنی موسوڵمان حەرامە ﴾

(عَـنْ ابـنِ مَسـعودٍﷺ) عبـداللەی کـوڕی مەسـعود ئەفـەرموێ: (قَـالَ رسـول اللهﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ) کوشتنی مرۆڤـی موسـوڵمان دروسـت نیـە (إلاَّ بِإحْدَى ثَلاَثٍ) تەنها بە کردنی یەکێك لەم سێ تاوانانە دروستە:

یەکەم: (اَلثَّيِّبُ الزَّانِي) زیناکردنی پیاوێکە ژنی هێنابێو بوبێتە زاوا، یان ئافرەتێك مێـردی کردبێو لێی بوبێتـە زاوا، ئەمانـە بـەردباران ئـەکرێن تـا دەمـرن، بـەڵام ئەگـەر پیـاو ژنـی نەهێنابو، یان ئافرەت مێردی نەکردبو، ئەبی یەکێ سەد داریان لێبدرێو سـاڵێك لـە وڵات دوور بخرێنەوە. هەروەها، نێربازی وەك زینا وایـە، بـەڵام هەنـدێ زانـا فەرموویانـە: ئـەبی هەردووکیان بکوژرێن.

دووەم: (وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ) کوشـتنی بێتـاوان بـە ئـارەزووی خـۆی، ئـەبی لـە تۆڵـەی کـوژراو بکوژرێتەوە، جا ئەگەر عەفو کرا، ئەبی خوێنی بـدا، بـەڵام ئەگـەر مەبەسـتی کوشـتن نـەبو، بەڵکو لە دەستی کوژرا، ئەمە دروست نیە بکوژرێتەوە، بەڵکو ئـەبی خـوێن بـداو خزمـەکانی ڕازی بکا: وەك ڕووداوی ئۆتۆمبێل، چەك لە دەست دەرچوون، یاریکردنیتر.

بەڵام ئاگادار بە: لە هەموو جۆرە کوشتنێك-جگە لە تۆڵە- ئـەبی کـەففارەت بـدرێ، واتـە: یەك کۆیلە ئازاد بکا ئەگەر هەبوو، ئەگەر نا: ئەبی دوو مانگ لە سەر یەك بە ڕۆژوو بێ.

سێیەم: (وَالتَّـارِكُ لِدِينِـهِ الْمُفَـارِقُ لِلْجَمَاعَـةِ) وازهێنانـە لـە ئـاینی ئیسـلامو جیابوونەوەیـە لە کۆمەڵی موسوڵمانان، هەر کەس لە ئاینی ئیسلام پەشیمان ببێتەوە، واتە: بـە زوبـان، یان بە کردەوە کافر ببێو دیسـان موسـوڵمان نەبێتـەوە، ئـەبی بکـوژرێو ئەگـەر کەسـێك باوەڕی بە هەر شەش ڕوکنی ئیمان نەبێ، یان جوێن بە خوداو پێغەمبەرﷺ بدا، یان بڵێ: بە حوکمی ئیسلام ڕازی نیم، یان گاڵتە بە خوداو پێغەمبـەرو ئیسلام بکـا، ئـەوە کـافرەو کوشـتنی واجبـە لـە سـەر کاربەدەسـتانی موسـوڵمانان، هـەروەها ئـەوەی لـە کۆمـەڵی موسوڵمانان جیا ئەبێتەوەو دژ بە ئیسلام ئەوەستێ، ئەبی بکوژرێ (رواهُ البخاری ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

جا **بزانــە:** ئـەوەی کـافر ئـەبێو موسـوڵمان نابێتـەوە، لـە دوای سـێ عیـددە پەیوەنـدی ژنو مێردایەتی ی ئەپچڕێ.

ئینجا بزانە: گوێڕایەڵیو ڕێزلێنانی کاربەدەستان، ئەرکی سەر شانی گشت موسوڵمانێکە بەو مەرجەی بە یاسای قورئان کار بکـا ﴿عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: إنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَـابِ اللهِ فَاسْـمَعُوا لَـهُ وَأَطِيعُـوا﴾ رواهُ مُسْلِم، واتـە: ئەگـەر قولەڕەشێکی لووت براو، کرایە سەرکردەی ئێوەو بە یاسای قورئان ئێوەی بەڕێوە ئەبرد، ئێوەش گوێڕایەڵی بنو لە فەرمانی دەرمەچون.

هەروەها بزانە: هەر کەسێك لە دژی ئەم جۆرە کاربەدەستانە ڕاپەڕیو پەرتەوازەیی بخاتـە نێـو کۆمـەڵی موسـوڵمانان، واجبـە موسـوڵمانان لـە نـاوی ببـەنو نابـێ شـوێنی بکـەون ﴿عَنْ عَرْفَجَةَ رضي الله عنه: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ أَرادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِناً مَنْ كانَ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتـە: هـەر کەسـێك بیـەوێ ئـەم ئوممەتـەی ئیسـلام لێـك جیـا بکاتەوەو پەرتەوازەی بخاتە ناو-لەو کاتەی کە کۆمـەڵن- ئێـوە بـە شمشـێر لێی بـدن، جـا هەر کەسێك بێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ): ڕۆژێك (عبدالله)ی کوڕی ئیمـامی (عمـر) تەماشـای (كَعْبَـة)ی پیرۆزی کرد-کە قیبلەی موسوڵمانانە- ئینجـا فـەرمووی: ﴿مَا أَعْظَمَ حُرْمَتَـكِ وَالْمُـؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَاللهِ مِنْكِ﴾، ئای (كَعْبَة) چەند گەورەو بـەڕێزی، خـۆ ئیمانـدار لـە لای خـوا لە تۆش گەورەو بەڕێزترە. جـا هـەر لـە بـەر گـەورەو بـەڕێزی ی موسـوڵمان پێغەمبـەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَزَوالُ الدُّنْيا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ﴾ رواهُ الترمذي، واتـە: نـەمانی دونیا ئاسانترە لە لای خوای گەورە لە کوشتنی مرۆڤێکی موسوڵمان.

٢- (الثَّيِّبُ الزَّانِي): **بزانە:** بە شـایەدی چـوار پیـاو، یـان بـە دان پێـداهێنانی زیناکـەر زینـا ئاشکرا ئەبێ، دیسان **بزانە:** هەر جۆرە زیناکەرێك هەبێ، ئەگەر زینایەکەی لێ ئاشکرا نەبو، با لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا تۆبە بکاو ئاشکرای نەکا، بەم تۆبەیە-إنْ شاءَ اللهُ- خوای گەورە لێی خۆش ئەبێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أَصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَعُوقِبَ بِهِ فِـي الدُّنْيا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصابَ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَسَتَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ فَأَمْرُهُ إِلَى اللهِ: إِنْ شاءَ عَفا عَنْهُ، وَإِنْ شاءَ عَذَّبَـهُ﴾ رواهُ الشـيخان، واتـە: هـەر کەسـێك تـاوانێکی لـەم تاوانانـە کـرد-جگـە لە کافربوون- ئەگەر لە دونیا بە هۆی ئەم گوناهە سزا درا، ئـەوە سـزای قیامـەتی لـە سـەر لائەچێ، بەڵام ئەگەر تاوانێکی لەم تاوانانە کرد-جگە لە کافربوون- ئینجا خوا لێی پۆشیو

(اَلْحَديثُ الْخامس عشر: في خصال الْمُؤْمن)

﴿ عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷛: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ جارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمنُ باللهِ وَالْيَوْمِ الآخرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ ﴾ رواهُ الْبُخاري ومُسْلِم.

ئاشكرای نەكرد، ئەوە لە ڕۆژی دوایی لـە دەسـت خودایـە، ئەگـەر حـەز بكـا: لێی ئـەبورێ، ئەگەر نا: سزای ئەدا. واتە: هەرچەند بە بێتۆبەكردنیش بمرێ.

٣- (وَالتَّارِكُ لِدينِه): جیاوازی نیە: واز لە هەموو ئاینێ بهێنێ، یان لـە بەشـێكی، بگـەڕێوە بۆ حەدیسی (٨)م.

٤- (اَلْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ): مەبەست بە كۆمەڵ (أهل السّنّة والجَماعة)یە، واتە: هەر چینێك بۆ بڵاوكردنەوەی (بِدْعَة) چەك هەڵگری: ئەبێ جەنگیان لەگەڵ بكرێ، هەروەكو ئیمامی (عَلِي) جەنگی لەگەڵ (خَوارِج) كرد.

﴿ حەدیسی پازدەهەم: ڕەوشتەكانی مرۆڤی ئیماندار ﴾

(عَـنْ أَبِيهُرَيْـرَةَ﷛: أَنَّ رَسُـولَ اللهِﷺ قـالَ) ئـەبوهورەیرە ئەفـەرموێ: پێغەمبـەرﷺ فەرمووی: (مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ) هەر كەسێك بـاوەڕی تـەواوی هەیـە بـە خـواو ڕۆژی دوایی (فَلْيَقُلْ خَيْراً) با قسەی باش بكا (أَوْ لِيَصْمُتْ) یان بێدەنگ بێ.

لەم فەرموودەیە دەرئەكەوێ: قسەی بە سود پێویسـتە بگـوترێ، بـە مـەرجێ ڕووداوێكـی ناڵەبار ڕوو نەدا، وە ئەگەر قسەكردن سودی نـەبێ، پێویسـتە نـەگوترێ، چـونكە زۆربـەی تاوانی ئادەمیزاد كە لە دونیاو قیامـەت پـێی بەدبـەخت ئـەبێ: لـە گفتوگـۆی ناڵـەبار ڕوو ئەدا، بۆیێ (لوقمان) ئەڵێ: (ئەگەر قسە زیو بێ، نەگوتنی زێڕە).

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ) وە هەركەسێك بـاوەڕی تـەواوی بـە خـواو ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی دراوسێی خۆی بگرێو ئـازاری نـەداو ئاگـاداری مـاڵو منـداڵی بێو ئامۆژگارییان بكاو یارمەتییان بدا.

بزانە: دراوسێی موسوڵمانو خـزم سـێ مـاف هەنـە، دراوسـێی موسـوڵمانو بێگانـە دوو ماف هەنە، دراوسێی كافر یەك ماف هەیە.

(وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَـيْفَهُ) وە هەركەسـێك بـاوەڕی تـەواوی بـە خـواو ڕۆژی دوایی هەیە، با ڕێزی میوانی بگرێو لەگەڵی ڕووخۆش بێو بـەگوێرەی توانـا خـواردنی بداتێو شوێنی نوستنی بۆ دابین بكاو لە بەردەم میوانا ڕووگرژیو دەمەقاڵی لەگەڵ منداڵانی خۆی نەكا، هەروەها نابێ میوانیش خۆی ناشیرین بكـا: وەك داوای خـواردنی تایبـەتی بكـا، یان خۆی تێكـەڵی كاروبـاری خـاوەن مـاڵ بكـا، ئەگـەر شـتێكی نـاڕێكی دیـت، نابـێ بـڵاوی بكاتەوە (رواهُ البخاري ومُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

ئینجا بزانە: ئەم سێ ڕەوشتانە ڕەوشتی موسوڵمانی ڕاستەقینەیەو هەر بە ڕەوشتی باش موسوڵمانان بە بەهەشت شاد ئەبن ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ: عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ فَقَالَ: تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ. وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ فَقَالَ: اَلْفَمُ وَالْفَرْجُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا: ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە بەهەشت چییە؟ فەرمووی: لە خواترسیو ڕەوشتی باش. ئایا زۆرترین شت کە خەڵکی بباتە دۆزەخ چییە؟ فەرمووی: زمان پیسیو داوێن پیسی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَلْيَقُلْ خَيْراً): ئیمامی (الشافعی) ئەفەرموێ: **(با قسەی باش بکا، بەڵام پاش بیرکردنەوە: ئایا ئەم قسەیەی ئەیکا باشە، یان نا، ئینجا ئەگەر دڵنیابو کە قسەکە باشە با بیکا، بەو مەرجەی ناڵەباری ڕوو نەدا).**

ئیمام (أبوعلی الدقاق) ئەفەرموێ: (مَنْ سَكَتَ عَنِ الْحَقِّ فَهُوَ شَيْطَانٌ أَخْرَسُ) هەر کەسێك لە گوتنی ڕاستیو ڕەوا بێدەنگ بێ، ئەوە شەیتانێکی لاڵە.

ئینجا بزانە: لە هەر کاتو شوێنێك بەرژەوەندی لە قسەکردندا نەبو، ئەوە بێدەنگی باشەو حەسانەوەیەکە بۆ خۆیو فریشتەکان، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ، وَإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ اَلْقَلْبُ الْقَاسِي﴾ رواهُ الترمذي، واتە: زۆر قسە مەکەن بە قسەیەکی وا: کە زیکری خواو چاکە نەبێ، چونکە زۆر گوتن بە بێزیکری خوا: ئەبێتە هۆی دڵڕەقی، بەڕاستی دوورترین کەس لە خوای گەورە دڵڕەقە. کەوابوو: **(زۆر گۆتن، قوڕئان خۆشە).**

٢- (فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ): دراوسێ تا چل خانوو لە ڕاستەو چەپەو باکور و باشوری خانووەکەت ئەگرێتەوە.

ئینجا بزانە: ڕێزلێنانی دراوسێ نیشانەی ئیمانیتەواوە، هەروەکو لەم حەدیسەدا دەرئەکەوێ، هەروەها ئازاردانی دراوسێ هۆی دواکەوتنە لە بەهەشت، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ناچێتە بەهەشت کەسێك دراوسێیەکەی لە خراپەی ئەمین نەبێ. کەوابوو: بۆ دراوسێیەکەت دڵسۆز بەو لە خواردنی خۆت بێبەشی مەکە.

٣- (فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ): دەربارەی مێوانو مێوانداری پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، جَائِزَتُهُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَالضِّيَافَةُ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ، فَمَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَثْوِيَ عِنْدَهُ حَتَّى يُحْرِجَهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك باوەڕی بە خواو

(اَلْحَديثُ السّادس عَشَر: فِي الْغَضَب)

﴿عَـــنْ أَبِي هُرَيْـــرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُـــلاً قَـــالَ لِلنَّبِـــيِّ ﷺ: أَوْصِـــنِي. قَـــالَ ﷺ: لاَ تَغْـــضَـــبْ. فَـــرَدَّدَ مِـــرارًا. قَالَ ﷺ: لاَ تَغْـــضَـــبْ﴾ رواهُ الْبُخاري.

رۆژی دوایی هەیە، با ڕێز لە مێوانەکەی بنێ، بە شێوەیەکی وا: شەو و ڕۆژێك بەگوێرەی توانا خواردنی باشی بداتێ، ماف مێوانداری سێ ڕۆژە بە خواردنی عادەتی، لە سێ ڕۆژ زیاتر خێرکردنە بە مێوان، دروست نیە مێوان ئەوەندە بمێنێتەوە: تا خاوەن ماڵ تووشی ئازارو ماندووبوون ئەکا. کەوابوو: لە جێگەی تایبەتی خاوەن ماڵیش دامەنیشە.

ئینجا لە دوای نان خواردن ئەم دوعایە بۆ خاوەن ماڵ بکە: ﴿أَفْطَـرَ عِنْـدَكُمُ الصَّـائِمُونَ وَأَكَلَ طَعامَكُمُ الأَبْرارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلائِكَةُ﴾ رواهُ أَبوداود، واتە: خوا بکا ڕۆژووەوانان فەتار لە لای ئێوە بکەنەوە، پیاوچاکان نانی ئێوە بخۆن، فریشتە بۆ ئێوە لە خوا بپاڕێنەوە تا لێتان خۆش بێ.

﴿ حەدیسی شازدەهەم: دەربارەی تووڕەیی ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ) ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: پیاوێك بە پێغەمبەری ﷺ گوت: (أَوْصِنِي) ئامۆژگارییەکم پێ بسپێرە جێبەجێی بکەم (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: تووڕە مەبە.

(فَرَدَّدَ مِرارًا) جا پیاوەکە چەند جارێکی تر ئەم قسەیەی دووبارە کردەوە (قَالَ: لاَ تَغْضَبْ) پێغەمبەر ﷺ هەر وەڵامی ئەداوەو ئەیفەرموو: تووڕە مەبە.

واتە: کە تووڕەش بوی، قسەی ناڕێك مەکەو هەڵمەتی دڕندانە مەبە، چونکە مرۆڤی ئازا ئەوەیە: لە کاتی تووڕەبوون خۆڕاگر بێو لێبوردن بکاتە پیشەی خۆی.

تووڕەبوون سەرەتاییەکەی شێتییەو دوایی‌ی پەشیمانییە، لە بەر ئەوە زۆر کەس لە بەر تووڕەیی: یان خۆی کافر ئەکاو لە ئیسلام دەرئەچێ، یان کەسێك ئەکوژێ، یان سوێند ئەخوا، یان ژنی خۆی تەڵاق ئەداو ماڵی خۆی وێران ئەکا (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بۆ ڕزگاربوون لە دەردی تووڕەیی، پێغەمبەر ﷺ چەند دەرمانێکی داناوە پێویستە بە کاریان بێنین: وەك دەستنوێژ شوشتن، گوتنی (أَعُوذُ بِاللهِ مِـنَ الشَّـيْطانِ الـرَّجيمِ)، دانیشتن ئەگەر بە پێوە بوو، یان پاڵدانەوە ئەگەر دانیشتوو بێ.

ئەوەش **بزانە:** ئەگەر ویستت دۆستایەتی کەسێك بکەی، جارێك تووڕەی بکە بۆ ئەوەی بزانی چ جۆرە کەسێکە؟ چونکە دەرنەبڕینی تووڕەییو مراندنەوەی ڕقو قین لە ڕەوشتە هەرە بەرزەکانی موسوڵمانە، بە مەرجێ دەسەڵاتی هەبێ نەك لە بەر بێدەسەڵاتی بێ.

(اَلْحَدِيثُ السّابِع عَشَر: إحْسانُ الْعَمَلِ)

﴿ عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّاد بن أَوْسٍ رضي الله عنه: عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ: فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَوْصِنِي): وا ئەگەیەنێ: پێویستە موسوڵمان داوای ئامۆژگاری لە موسوڵمان بكا، چونكە هەموو كەسێك لە كەمو كورییەكانی خۆی ئاگادار نیەو موسوڵمانی دڵسۆز ئاگاداری ئەكاتەوە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ، فَإِنْ رَأَى بِهِ أَذىً فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: بە ڕاستی هەر یەكێكتان ئاوێنەی برای خۆیەتی، كەوابوو: هەر ناشیرینیەكی لە برای خۆی دیت ئەبی لای ببا.

٢- (لاَ تَغْضَبْ): تووڕەیی: وەجۆش هاتنی خوێنە بۆ ڕونەدانی سەرشۆڕی، یان بۆ تۆڵەوەرگرتن، ئەم وەجۆش هاتنە وا لە مرۆڤ ئەكا: دەماری جووت ئەبێو ڕەنگی تێك ئەچێو دەمی كەف ئەكاو گوفتارو كرداری نالەبار ئەبێ، ئەگەر لەم كاتەدا خۆی ببینێ، لە شەرمی ڕەنگی نالەباری خۆی تووڕەیی نامێنێ.

ئینجا بزانە: ڕەوشتە باشەكانی ئیسلام، باشترین دۆستن بۆ زاڵبوون بە سەر تووڕەییدا، كەوابوو: ئەگەر تووڕەش بووی، تووڕەییت بشارەوەو ئەنجامی مەدە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَظَمَ غَيْظاً وَهُوَ قادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلاَئِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ الْعِينِ شَاءَ﴾ رواهُ الترمذي، هەركەسێك ڕقو تووڕەیی بشارێتەوە -توانای ئەنجامدانیشی هەبێ- خوای گەورە لە بەرچاوی خەڵك لە ڕۆژی دوایی بانگی ئەكا، تاكو بیكاتە سەرپشك: كام حۆری هەڵبژێرێ بیداتێ.

﴿ حەدیسی حەڤدەهەم: ڕێكو پێك كردنی كردار ﴾

(عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّادِ بنِ أَوْسٍ) رضي الله عنه (شەدداد)ی كوڕی (ئەوس) سەحابەیە، لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووە، لە ساڵی (٥٨)ی كۆچی لە (بَيْتِ المُقَدَّس) وەفاتی كردوە، (٥٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە پێغەمبەر ﷺ ئەگێڕێتەوە: (قالَ: إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوای گەورە واجبی كردوە: كە چاكە لەگەڵ هەموو شتێكا بە كار بێنن:

(فَإِذَا قَتَلْتُمْ) جا ئەگەر هاتوو كەسێكتان كوشت (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ) بە شێوەیەكی باش بیكوژن. واتە: ئەگەر لە تۆڵەی باوكت، یان برات، یان كوڕت، كەسێكت كوشت لە كوشتن بەولاوە هیچیتری لێمەكە: وەك دەمو لوت بڕینو ناشیرین كردنی لاشەكەی،

وَإذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَة، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم.

یان ئەگەر کەسێك هەڵمەتی هێنایە سەر ماڵو ناموستو نەگەڕاوە، ئەوە لە کوشتن بەولاوە هیچیتر دروست نیە ﴿عَنْ سَعِيد بنْ زَيْدﷺ: قالَ النَّبِيُّﷺ: مَنْ قُتِلَ دُونَ ماله فَهُوَ شَهِيدٌ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەرکەسێك بە هۆی پاسەوانیکردنو بەرگریکردن لە مڵكو ماڵی خۆی بکوژرێ شەهیدە.

(وَإِذَا ذَبَحْتُمْ: فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ) وە هەر کاتێك ئاژەڵێکی حەلاڵتان سەر بڕی، بە شێوەیەکی باش سەری ببڕن: هەروەك پێغەمبەرﷺ ڕێی بۆ داناوینو ئەفەرموێ: (وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ) هەر یەکێك سەری ئاژەڵ ببڕێ، با کێردەکەی تیژ بکا (وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ) وە پشوودانێکی باش بداتە ئاژەڵەکە: وەك ئاودانو خستنە سەر تەنیشتی چەپە، ئینجا ڕووی لە قیبلە بکاو بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ). وە بە زووترین کات کێردەکەی بێنە بە سەر گەرووی‌داو بیکوژەوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئەوەش بزانە: ئەبی لە کوشتنەوەدا (سۆریچك) کە بۆڕیی خواردنو خواردنەوەیەو (قرتاکە) کە بۆڕیی هەناسەیە، هەردووکیان ئەبی بە تەواوی ببڕدرێنو ئەو گرێیەی لە گەروو بەرز ئەبێتەوە ئەبی کوشتنەوەکە لە ئەویان بەرەو خوار بێ بۆ لای لاشەکە، یان لە سەر ئەو بێ، بۆ ئەوەی هەندێکی، یان هەمووی بە لای سەریەوە بچێ، ئەگەر هیچی بە لای سەریەوە نەچو، حەرامەو مردارە

ئینجا بزانە: (بِسْمِ اللهِ)کردن لە کاتی کوشتنەوەدا مەرج نیە، هەروەها بە دەستی منداڵو ئافرەتیش سەربڕینی ئاژەڵو باڵندە هەر دروستە ﴿عَنْ كَعْب بن مالكﷺ: أَنَّ امْرَأَةً ذَبَحَتْ شاةً بِحَجَرٍ فَسُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنْ ذَلِكَ؟ فَأَمَرَ بِأَكْلِهَا﴾ رواهُ البخاري، واتە: ئافرەتێك بە بەردێکی تیژ مەڕێکی سەربڕی، پێغەمبەرﷺ فەرمانیدا گۆشتی مەڕەکە بخۆن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ): چاکە: ئەنجامدانی کردارەکانە بە پێی یاسای ئیسلام، جیاوازی نیە: ئەم کردارە پەیوەندی بە خۆتەوە هەبێ، یان بە کەسێکیتر.

ئینجا بزانە: هەر هەوڵدانێك بۆ بەڕێوەبردنی خەڵكو ڕێککردنی کۆمەڵگە بێ، ئەوە بە چاکە دائەندرێو ڕێبازی پێغەمبەرانە عليهم الصلاة والسلام، ئەم هەوڵدانە لە ئیسلامدا بە (سياسَة) ناو ئەبرێ، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ كُلَّما هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: پێغەمبەرەکان عليهم الصلاة والسلام کاروباری (بَنِي‌إِسْرائِيل)یان بەڕێوە ئەبردو ڕابەرایەتی دینو دونیایان ئەکردن، هەر پێغەمبەرێك وەفاتی کردبا: پێغەمبەرێکیتر ئەم سیاسەتەی ئەنجام ئەدا.

الأربعين النواوية: ٤

(اَلْحَدِيثُ الثّامن عَشَر: فِي تَقْوَى الله، وَحُسْنِ الْخُلُق)

﴿عَنْ أَبِي ذَرٍّ جُنْدُبِ بنِ جُنَادَةَ رضي الله عنه وَأَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ،

٢- (فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ): **بزانە:** شێواندنو ناشیرین کردنی لاشەی کوژراوەکە بە هیچ شێوەیەك دروست نیە، هەرچەند لاشەی دوژمنێکی کافریش بێ ﴿عَنْ عَبْد الله بن زَيْد رضي الله عنه: قالَ: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ: عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَة﴾ رواهُ البخاري، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە –لە غەزادا– تالان ببەین پێش دابەشکردنی، قەدەغەی کردوە: لاشەی کوژراوەکان بشێوێنینو ناشیرینیان بکەین.

٣- (فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ): شێوەی سەربرینی باش ئەوەیە: بە هێمنیو لە سەرخۆیی ئاژەڵەکە درێژ بکاتە سەر زەمین، لە بەرچاوی ئاژەڵەکە چەقۆ تیژ نەکا، لە پێش چاوی ئاژەڵەکە ئاژەڵێکیتر سەر نەبڕێ، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَانُ، إرْحَمُوا أَهْلَ الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّماءِ﴾ رواهُ أبوداود والترمذي، ئەوانەی بەزەییان دێتەوە خوای گەورە ڕەحمیان پێئەکا، بەزەییتان بە دانیشتووانی زەمیندا بێتەوە تاکو خوای گەورەو دانیشتووانی ئاسمان بە زەییان پێتان بێتەوە.

﴿حەدیسی هەژدەهەم: ترسان لە خوا، ڕەوشت جوانی﴾

(عَنْ أَبِي ذَرّ جُنْدُبِ بنِ جُنادَة رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوزەڕ)ی (غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ: سەحابەیە، پێنجەمین کەسە: کە موسوڵمان بووە لە (مەککە)ی پیرۆز، ئینجا گەڕاوەتەوە بۆ ناو خزمەکانی، ئینجا کۆچی کرد بۆ (مەدینە)، لە ساڵی (٣١)ی کۆچی وەفاتی کردوە، (٢٨١) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

(و)هەروەها گێڕدراوەتەوە لە (أَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ مُعاذِ بنِ جَبَلٍ) رضي الله عنه (موعاذ)ی کوڕی (جەبەل) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو لە (مەدینە)ی پیرۆز لە تەمەنی (١٨) ساڵیدا موسوڵمان بووە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی لە نزیك (ئوردون) وەفاتی کردوە، (١٥٧) حەدیسی گێڕاونەتەوە.

ئەم دوو بەڕێزانە ئەگێڕنەوە: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (اتَّقِ اللهَ) لە خوا بترسەو خۆت لە تووڕەیی خوا بپارێزە (حَيْثُمَا كُنْتَ) لە هەر شوێنێ بووی: خەڵکت لێ دیار بێ، یان نا.

بزانە: (تَقوى) واتە: ترسانو خۆپاراستن لە تووڕەیی خوا، بەم جۆرە: لە فەرمانی دەرنەچی، هەرچی قەدەغەی کردوە نەیکەی، تا توانات هەیە خودات هەر لە یاد بێو لە سەر زوبانت بێ.

وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ ﴾ رواهُ التِّرْمِذي وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَن. وَفِي بَعْضِ النُّسَخِ: صَحِيحٌ.

ئینجا بزانە: خۆپاراستن لە تورەیی خوا ئەبێتە هۆی شارەزابوون بۆ لێکجیاکردنەوەی چەوتی‌و ڕاستی، هۆی سەربەرزی لە دونیاو قیامەت، هۆی سەرکەوتن‌و ڕزگاربوون لە ناخۆشی، هۆی وەدەستهێنانی ڕزقی حەلاڵ، هۆی گونجانی کاروباری دونیایی، هۆی نەترسان‌و دڵ تەنگ نەبوون لە دونیاو قیامەت: بە مەرجێ ئەم (تَقْوى)یە لە ژێر یاسای ئیسلام بێ‌و بە بێ‌شەرعی نەبێ.

(وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ) بە دوای هەر گوناهێکدا چاکەیەك بکە (تَمْحُهَا) بۆ ئەوەی ئەم چاکەیە خراپەکە لاببا‌و بیسرێتەوە.

ئاگاداری: ئەو گوناهانەی بە چاکەکردن لائەچن: تەنها گوناهی بچووکن، ئەویش بەو مەرجەی خۆی لە گوناهی گەورە بپارێزێ، کەوابوو: بەدبەخت ئەو کەسەیە: کە چاکەکانی لە گوناهە بچووکەکانی زیاتر نەبن، یان چاکەکانی ڕێگای لابردنی گوناهە بچووکەکانی نەبێ: بە هۆی ڕێگەگرتنی گوناهە گەورەکان.

ئینجا بزانە: گوناهی گەورە: وەکو کوفر، کوشتنی بە ناهەق، زینان ئارەق خواردنەوە...هتد، بە تۆبەکردن لائەچن. واتە: پەشیمان ببیەوەو داوای لێخۆشبوون لە خوای گەورە بکەی، جا ئەگەر گوناهەکە پەنهانی بوو: ئاشکرای مەکەو لە نێوان خۆت‌و خوادا تۆبە بکە، خودا لێت خۆش ئەبێ.

ئەوەش بزانە: هەر گوناهێك: چ بچووك بێ، چ گەورە، کە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ: ئایا دەربارەی خوێن، یان ماڵ، یان ناموس، ئەمە–جگە لە تۆبەکردن– ئەبی خاوەنەکەی لە خۆت ڕازی بکەی، ئەگەر نا: خوا تۆبەت قبوڵ ناکا–(بگەڕێوە بۆ حەدیسی دەیەم)– جا کە ئەوەت زانی مافی خەڵك بە تۆبە لاناچێ، بە زووترین کات هەوڵ بدە خاوەن ماف گەردەنت ئازاد بکا بە دڵێکی ڕازی‌کراو.

(وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ) هەروەها ڕەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، واتە: ڕووخۆش‌و شیرین گوفتار بە، بۆ یارمەتی هەموو کەس ئامادە بە، ڕق‌و قینە دەرمەبڕە، لێبوردن بکە بە پیشەی خۆت، شەرم‌و ڕێزت بۆ گەورە، بە زەیی بۆ بچووك نیشانەی زۆر باشیتە، نزیکترین کەس لە پێغەمبەرﷺ ڕۆژی دوایی ڕەوشت باشەکانن، بە ڕەوشتی باش ئەگەیتە پلەی پیاوچاکان (رَواهُ الترمذي وَقَالَ حَدِيثٌ حَسَن) ئیمامی (تیرمیذی) گێڕاویەتیەوەو ئەفەرموێ: حەدیسێکی جوانە.

ئینجا بزانە: ترسان لە خوای گەورە وات لێ‌ئەکا ڕەوشتت باش بێ لەگەڵ هەموو کەس، ڕەوشتی باش گشتی چاکەیە، لە پاداشتی قیامەتت زیاد ئەکاو باری تاوانەکانت لە سەر

(اَلْحَديثُ التّاسِع عَشَر: فِي حفْظ حَقِّ اللهِ تَعالَى، وَفِي الْعَقيدَة)

﴿عَنْ أَبِي الْعَبَّاس عَبْدالله بن عَبَّاس رَضيَ اللهُ عَنهُما

لائـەبا ﴿عَنْ جابرﷺ: قالَ النَّبيُّﷺ: كُلُّ مَعْرُوف صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوف أَنْ تَلْقَى أَخاكَ بوَجْهٍ طَلْقٍ، وَأَنْ تَفْرُغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إناءِ أَخيكَ﴾ رواهُ البخاري ومُسْلِم، واتە: هەر چاكەيەكى بكەى خێرەو پاداشتت بۆ ئەنوسرێ، وە ڕووخۆشىو زەردەخەنەیى لە ڕووى براى موسوڵمانت ئەویش خێرە، هەروا بەخشینى ئەختێك ئاو لە دۆڵچەى خۆتەوە كە بیڕژێنیيە ناو دۆڵچەى براى خۆت، ئەویش هەر خێرە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اتَّقِ اللهِ حَيْثُمَا كُنْتَ): **بزانـە:** (تَقْـوى)، واتـە: لـە خواترسـان بـە جـۆرێكى وا: لـەو شـوێنانە نـەتبینێ: كـە لێى قەدەغـە كـردوىو لـەو شـوێنانەت گـوم نـەكا: كـە فـەرمانى پێكردوى، (تَقْوى) ئەبێتە هۆى بەختەوەرى لە دونیاو قیامەت، خواى گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿الَّذينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِالدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ لاَ تَبْديلَ لِكَلِمَـاتِ الله ذَلكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ﴾ واتە: ئەوانەى باوەڕیان هێناوەو لـە خـوا ترسـاون، موژدەیـان بـۆ هەیە لە ژیانى دونیاو لـە ڕۆژى قیامـەت، بڕیارەكـانى خـوا گـۆڕانى بـە سـەردا نایـێ، ئـەم موژدەیە: سەرفرازییەكى گەورەیە بۆ لە خواترسەكان.

٢- (وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا): خێركردنو نوێژ كردنو (أَسْـتَغْفِرُ اللهَ)و (وَسُـبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَ إِلَهَ إلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)و خـەریكبوون بـە زانسـتى ئـاینىو...هتـد: چـاكەكان كشتى گوناهە بچووكەكان ڕەش ئەكەنـەوە، خـواى گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿إِنَّ الْحَسَـنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلـذَّاكِرِينَ﴾ بەڕاسـتى چـاكەكان تاوانـەكان لائەبـەن، ئەمـە ئامۆژگارییە بۆ ئەوانەى ئامۆژگارى وەرئەگرن.

٣- (خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ): **بزانە:** خـواى گـەورە مـەدحى پێغەمبـەرىﷺ كـردوە بـە ڕەوشتى بـاش، هـەروەك ئەفـەرموێ: ﴿وَإِنَّـكَ لَعَلَـى خُلُـقٍ عَظِـيمٍ﴾ بـە ڕاسـتى ئـەى پێغەمبەرﷺ تۆ لە سەر ڕەوشتێكى جوانو گەورەى.

جا كە ڕەوشتى باش ڕەوشتى پێغەمبەرمان بێﷺ، زۆر حەیفە موسوڵمان لە دەست خۆى بدا، چونكە پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿خِيـارُكُم أَحاسِـنُكُمْ أَخْلاَقـاً﴾ رواهُ الشـيخان، باشترینتان ڕەوشت جوانترەكانتانن.

﴿ حەدیسى نۆزدەهەم: پاراستنى مافى خواو، بیروباوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِي الْعَبَّاس عَبْدالله بن عَبَّاسٍ رَضيَ اللهُ عَنهُما) گێڕدراوەتەوە لە (ئیبن عەبباس)، ناوى (عبـدالله) كـوڕى ئیمـامى (عــەبباس)ى مـامى پێغەمبـەرەﷺ، واتـە: خـۆىو بـاوكى سـەحابەنە،

قَالَ: كُنْتُ خَلْفَ النَّبيِّ ﷺ يَوْمًا، فَقَالَ ﷺ: يَا غُلاَمُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ: احْفَظِ اللهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعَالَى لَكَ،

له (مەككە)ی پیرۆز له دایك بووه، لەگەڵ باوکی کۆچی کردوه بۆ (مەدینه)، که پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد تەمەنی (١٣) ساڵان بوو، له شاری (طائف) ساڵی (٦٨)یکۆچی وەفاتی کرد، (١٦٦٠) حەدیسی گێڕاونەوە، پێغەمبەرﷺ دوعای بۆ کرد: (خوا زانستیقورئانی بداتێ). یەکێکه له چوار (عبدالله)یەکان، بڕوانه حەدیسیسێیەم.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (كُنْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ، يَوْمًا) ڕۆژێك له پشت پێغەمبەرﷺ سواری ووڵاغێك بوم (فَقَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (يَا غُلاَمُ إِنِّي أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ) ئەی ڕۆڵە، من چەند قسەیەکی به سودت فێر ئەکەم:

(احْفَظِ اللهَ) ئاگات له خودا بێو فەرمانی جێبەجێ بکەو قەدەغەی مەشکێنه (يَحْفَظْكَ) خوداش تۆ ئەپارێزێو ئاگاداری ماڵو منداڵو ئایینت ئەکاو له ڕۆژی دواییش ڕزگارت ئەکا (احْفَظِ اللهَ) ئاگات له خودا بێ (تَجِدْهُ تُجَاهَكَ) دەبینیت خوا لەگەڵتایەو له کاتی تەنگانه فریات ئەکەوێ.

(إِذَا سَأَلْتَ) هەر کاتێك ویستت شتێك داوا بکەی (فَاسْأَلِ اللهَ) هەر له خوا داوای بکە، چونکه گەنجینەی ئاسمانو زەمین هەر به دەست ئەوە، کەوابوو: نەچی له بەر نەبوونیو هەژاری، خوا له بیر خۆت ببەیەوەو دەست به تاوانباری بکەی، یان ملکەچی بۆ پیاوی نامەردو تاوانبار بکەی، چونکه پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الرِّزْقَ لَيَطْلُبُ الْعَبْدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ﴾ رواهُ الطبراني، واته: ڕزق به دوای بەندەدا ئەگەڕێو ئەو بەشەی بۆی داندراوه گشتی ئەدرێتێ له دونیادا، زۆرتر له ئەجەلەکەی. واته: کاتی دیارکراو بۆ مردنی.

(وَإِذَا اسْتَعَنْتَ) هەر کاتێك ویستت داوای یارمەتی بکەی (فَاسْتَعِنْ بِاللهِ) هەر له خوا یارمەتی داوا بکە، چونکه ئەگەر خودا یارمەتیدەرت بێ کەس پێت ناوەستێ.

ئینجا بۆ ئەوەی باشتر بزانین هەموو شت به دەست خوایەو کەس به بێویستی خوا هیچی له دەست نایێ، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (وَاعْلَمْ) بزانه: (أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ) ئەگەر هەموو خەڵك کۆ ببێتەوە (عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ) بۆ ئەوەی سودێکت پێ بگەیەنن: کەم، یان زۆر (لَمْ يَنْفَعُوكَ) ناتوانن سودت پێبگەیەنن (إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ تَعَالَى لَكَ) مەگەر ئەو سودە به تۆ بگەیەنن: که له یەکەم ڕۆژدا خوا بۆتی نووسیوە، کەوابوو: سودبەخشی ڕاستەقینه هەر خودایە.

وَلَو اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الأَقْلاَمُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ ﴾ رواهُ التِّرمذي وَقالَ: حَديثٌ حَسَنٌ صَحيح.
وَفي روايةِ غَيْرِ التِّرمذي: ﴿ احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ في الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ في الشِّدَّة، وَاعْلَمْ أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصيبَكَ وَمَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴾.

(وَلَو اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ) وە ئەگەر هەموو خەڵك كۆ ببێتەوە بۆ ئەوەی زیانێكت تووش بكەن (لَمْ يَضُرُّوكَ) ناتوانن زیانت لێبدەن (إِلاَّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ) مەگەر ئەو زیانەت لێبدەن: كە لە یەكەم ڕۆژدا خوا لە چارەی نووسیوی.
(رُفِعَتِ الأَقْلاَمُ) قەڵەم پێچراوەتەوە (وَجَفَّتِ الصُّحُفُ) نووسراوەكە ووشك بۆتەوە، هیچ گۆڕانێك نایەتە سەر نووسراوی خوا، كەوابوو: ئەی موسوڵمان: پشتت هەر بە خوا ببەستە، واز لە ملكەچی بۆ خەڵك بێنە، هەر خوایگەورە بناسە، هەموو شتێك لە دەست خودایەو بڕاوەتەوە (رواهُ الترمذي وَقالَ: حديثٌ حَسَنٌ صَحيح) ئیمامی (تیرمیزی) گێڕاویەتیەوە.
(وَفي روايةِ غَيْرِ التِّرمذي) جگە لە (تیرمیزی) لە گێڕانەوەی ئیمام (أحمد)و (عبد بن حميد)دا هاتوە: (احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ) ئاگاداری خودا بە، خودا ئاگادارت ئەبێ.
(تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ) خۆت بە خوا بناسێنە (في الرَّخَاءِ) لە كاتی خۆشیو هەبوونیدا (يَعْرِفْكَ في الشِّدَّة) خوداش لە كاتی تەنگانەدا ئەتناسێتەوەو لە هاوارت دێ، واتە: لە كاتێكدا: كە لە خۆشیدای زۆر خوا بپەرستە بۆ ئەوەی خۆشی بوێ، ئینجا لە تەنگانەدا زوو فریات ئەكەوێو ڕزگارت ئەكا.
(وَاعْلَمْ) باش بزانە (أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ) ئەوەی بۆ تۆ نابێ لە چاكەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُصيبَكَ) هەر لە یەكەم ڕۆژدا بۆ تۆ دانەندراوە، كەوابوو: وا مەزانە: بەشی تۆ دراوە بە یەكێكیتر.
(وَمَا أَصَابَكَ) وە ئەوەی پێت ئەگا لە چاكەو لە خراپە (لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ) هەر لە یەكەم ڕۆژ بۆ تۆ دیار كراوەو نادرێ بە یەكێكیتر، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەبی هەموومان دەست بەكار بین، بۆ ئەوەی بگەینە ئەو شتەی بۆمان داندراوەو بە دانانی خوا ئەبی ڕازی بین، بۆ ئەوەی خوا لێمان ڕازی بێ.
(وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ) بزانە: سەركەوتن لە هەموو كارێكا (مَعَ الصَّبْرِ) لەگەڵ خۆڕاگرتندا بە یەكەوە بەستراون (وَأَنَّ الْفَرَجَ) وە هەروەها دەرچوون لە ناخۆشی (مَعَ الْكَرْبِ) هەر لەگەڵ ناخۆشیدایەو بۆت ئەبێ (وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) هەروەها هەموو كارێكی سەخت ئاسانیەكی لەگەڵدایەو ناخۆشی لا ئەبا.

کەوابوو: پێویستە موسوڵمان خۆڕاگر بێو ورەی بەرز بێ، چونکە بە خۆڕاگرتن خوای گەورە سەرکەوتووی ئەکا، وە هەر ناخۆشیەكو سەختیەك هەیە لە دونیادا دەرگەی خۆشیی هەیەو بە خۆڕاگرتن بە خۆشی شاد ئەبێو ناخۆشیەکەی لە بیر ئەچێتەوە.
ئینجا بزانە: لەم فەرموودە پیرۆزەدا پێغەمبەرﷺ پێمان ڕائەگەیەنێ: کە پێویستە بەڕاستی بەندەی خوا بین‌و ملکەچی بۆ ئەمو ئەو نەکەین، چونکە ئەوانیش وەکو ئێمە بێدەسەڵاتن، کەوابوو: دەتوانین بڵێین: واتەی ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ کراوەتەوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ واتە: هەر کەسێك لە خوا بترسێو بۆ کاروباری دونیا ڕێگای ستەمکاری نەگرێتە بەر، خوای گەورە لە گشت تەنگانەیەك دەربازی ئەکاو بە شێوەیەکی وا ڕزقی بۆ ئەنێرێ: کە هەر بە سەر دڵیدا نەهاتوە، وە هەرکەسێك پشت بە خوا ببەستێو بەندایەتی بۆ کەسیتر نەکاو کاری خۆی هەر بە خوا بسپێرێ، خوای گەورەی بە تەنها بەسیەتیو ئەیگەیەنێتە ئامانجو مەبەستەکانی، بەڕاستی خوای گەورە بۆ هەموو شتێك کاتێکی داناوە، تا نەگاتە کاتی خۆی نایکا. کەوابوو: ئەی موسوڵمانی خۆشەویست گشت کاروباری خۆت بدە دەست خوداو بەگوێرەی توانات دەست بەکار بە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (احْفَــظِ اللهَ): پاراستنیخوا: بە پاراستنی فەرمانەکانیخواو پاراستنی سنوری تاوانەکان ئەگوترێ، ئینجا بەم پاراستنە بەندە لەگەڵ خوا ئەکەوێتە مامەڵەکردنو لە جۆری کردەوەکانی پاداش لە خوا وەرئەگرێ، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ واتە: پەیمانی من جێبەجێ بکەن، تاکو منیش پەیمانی ئێوە جێبەجێ بکەم.
٢- (لَمْ يَنْفَعُوكَ...لَمْ يَضُرُّوكَ): بێگومان: سودبەخشو زیاندەری ڕاستەقینە تەنها خوای گەورەیە، کەوابوو: هەرکەسێك باوەڕی وابێ: کە-جگە لە خوا- سودبەخشو زیاندەرێکیتری ڕاستەقینە هەیە، ئەوە کافرە، چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَادَّ لِفَضْلِهِ﴾ واتە: ئەگەر خوا زیانێکت لێبدا کەس ناتوانێ لایبدا جگە لە خوا، وە ئەگەر بیەوێ سودێکت پێبگەیەنێ کەس ناتوانێ بیگەڕێنێتەوە. کەوابوو: بەندە تەنها دەسەڵاتی وەدەستهێنانی ئەو سودو زیانەی هەیە: کە خوا دروستی ئەکاو بڕیاری بۆ داوە.

(اَلْحَديثُ الْعِشْرُون: فى الْحَياء)

﴿ عَنْ أَبِي مَسْعُود عُقْبَةَ بن عَمْروالأنصارى الْبَدْرِيِّ: قَالَ: قَالَ رَسُـــولُ اللهﷺ: إنَّ ممَّـــا أَدْرَكَ النَّاسَ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى: إذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ ﴾ رواهُ الْبخارى.

٣- (رُفِعَت الأَقْلاَمُ): دەربارەی بڕیاردانی (أزَلي)و نووسینی پێش بوونەوەر، (صَحابَة) پرسیاریان لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتیان: ﴿يارسول الله فَفيمَ الْعَمَلُ الْيَوْمَ: أَفيمَا جَفَّتْ بـــه الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ به الْمَقاديرُ، أَمْ فيما نَسْتَقْبلُ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ فيماَ جَفَّتْ به الأَقْلاَمُ وَجَرَتْ بـــه الْمَقاديرُ. قالَ: فَفيمَ الْعَمَلُ؟ قالَ: إعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لمـــا خُلــقَ لَـــهُ﴾ رواهُ مُسْلم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئەو کردەوانەی ئێمە ئەیکەین: ئایا لە (أزَل)دا بڕیاریان بۆ دراوەو نووسراوەو بڕاوەتەوە، یان لە دوای کردن ئەنووسرێ؟ فەرمووی: نا، بەڵکو لە (أزَل)دا بڕیار دراوەو نووسراوە. گوتی: ئەی بۆ چی دەست بەکار بین، بۆ پاڵ نەدەینەوە؟ فەرمووی: دەست بەکار بن چونکە هەر کەسە بۆ دروستکراوەکەی خۆی ئامادە ئەکرێو ڕێگای بۆ ئاسان ئەکرێ. واتە: ئەگەر بۆ بەختەوەری دروست کرابێ، کردەوەی بەختەوەریانەی بۆ ئاسان ئەکرێ، ئەگەر بۆ بەدبەختی دروست کرابێ، کردەوەی بەدبەختیانەی بۆ ئاسان ئەکرێ.

﴿ حەدیسی بیستەم: دەربارەی شەرم کردن ﴾

(عَـنْ أَبِي مَسْـعُودٍ عُقْبَـةَ بـنِ عَمْروالأنصـارِيِّ البَدْرِيِّ)ﷺ (عوقبـە)ی کـوڕی (عـەمر)ی (ئەنساری)، سەحابەیەو یەکێکە لەو حەفتا کەسەی پەیمانی (عەقەبە)ی دووەمیان لەگەڵ پێغەمبـەرﷺ بەستوە، لـە ساڵی (٤١)ی کۆچی لـە (مەدینـە) وەفـاتی کـردوە، (١٠٢) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَـالَ) ئەفـەرموێ: (قَـالَ رَسُولُ اللهﷺ) پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: (إنَّ ممَّـا أدْرَكَ النَّـاسَ) بە ڕاستی ئەوەی گەیشتۆتە خەڵك (مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى) لە فەرموودەکانی پێغەمبەرانی پێشوو، ئەمەیە: (إذَا لَـمْ تَسْـتَحِي) ئەگـەر شـەرم ناکـەی (فَاصْـنَعْ مَـا شِـئْتَ) هـەر چـی حەز ئەکەی بیکـە. چـونکە شـەرم کـردن بەشـێکە لـە بـاوەڕ بـە خـواو بـە پێغەمبـەرﷺ، کە مرۆڤ شەرمی نەما باوەڕی لاواز ئەبێو کردەوەی ناشیرین ئەکا، شـەرم کـردن باشـترین ڕەوشتی مرۆڤە، چونکە هەر چاکەی لێ‌پەیدا ئەبێ.

ئینجا شەرم کردن لە خوای گەورە باشترینو گەورەترین پلەی شەرمە، لە بـەر ئـەوەی لـە خراپە ئەتپارێزێ (رواهُ البخاری) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: شەرم کردن لە پرسیارکردنی کاروبـاری ئـایینیو فـەرمان بـە چاکەو قەدەغـەکردنی خراپە، لێرەدا مەبەست نیە؟ چونکە شەرم کردن لەو جۆرە شتە ترسنۆکیە، نەك شەرمنی.

(اَلْحَدِيثُ الْحادى والْعشْرون: فى الإيمان وَالإِسْتقامَة)

﴿ عَنْ أَبِيعَمْرو وَقِيلَ أَبِيعَمْرَةَ سُفْيَانَ بن عَبْدالله رضي الله عنه قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ الله قُلْ لِي فِيالإِسْلاَمِ قَوْلاً لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيْرَكَ؟

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اَلْحَیاء): واتە: شەرم: گۆڕانێکە دێتە سەر دڵو ڕەنگی مرۆڤ لە ترسی ئاشکرابوونی نالەبارییێکی خۆی.

ئینجا بزانە: واجبە مرۆڤ زیاتر شەرم لە خوایخۆی بکا، بە جۆرێکی وا: ڕوو نەکاتە ئەو شوێنانەی خوا لێی قەدەغە کردوەو دوا نەکەوێ لەو شوێنانەی خوا فەرمانی پێکردوە.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَياء. قالُوا: إِنَّا نَسْتَحِيي وَالْحَمْدُ للهِ. فَقالَ: لَيْسَ ذَلِكَ، وَلَكِنِ الإِسْتِحْياءُ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَياء: أَنْ تَحْفَظَ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى، وَالْبَطْنَ وَما حَوَى، وَأَنْ تَذْكُرَ الْمَوْتَ وَالْبِلَى، وَمَنْ أَرادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيا، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ إِسْتَحْيا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَياء﴾ رواهُ الترمذى وأحمد، شەرم لە خوا بکەن شەرمێکی بەڕاستی. (صَحابَة) گوتیان: ئێمە شەرم ئەکەین سوپاس بۆ خوا. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: مەبەستم ئەو شەرمەی ئێوە نیە، بەڵکو شەرم کردن لە خوا بەڕاستی ئەوەیە: سەرت بپارێزی لەگەڵ ئەندامەکانی سەر: وەکو گوێو دەمو لوتو چاو، هەروەها زگت بپارێزی لەگەڵ حەزو بۆچوونەکانی: وەکو خواردنو عەوڕەت، باسی مردنو ڕزینی لاشەکەت بکە، هەرکەس ژیانی دواڕۆژی بوێ واز ئەهێنێ لە حەرامەکانی دونیا، جا هەرکەس ڕەفتار بەم حەدیسە بکا بەڕاستی شەرم لە خوا ئەکا.

٢- (فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْحَياءُ مِنَ الإِيمانِ، وَالإِيمانُ فِيالْجَنَّةِ، وَالْبَذاءُ مِنَ الْجَفاءِ وَالْجَفاءُ فِيالنَّارِ﴾ رواهُ الترمذى، شەرم کردن بەشێکە لە ئیمان، خاوەن ئیمانیش جێگەی بەهەشتە، بێشەرمیو زمان پیسی بەشێکە لە دڵڕەقی، دڵڕەقیش جێگەی دۆزەخە.

﴿ حەدیسی بیستو یەکەم: باوەڕهێنانو بەردەوامبوون لە سەر باوەڕ ﴾

(عَنْ أَبِيعَمْرو وَقِيلَ أَبِيعَمْرَةَ سُفْيَانَ بْن عَبْدِ اللهِ رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە لە (سوفیان)ی کوڕی (عبدالله) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیە، خەڵکی (طائف)ە، لەگەڵ نوێنەری (سەقیف) موسوڵمان بووە، (٥) حەدیسی گێڕاونەوە.

(قَالَ: قُلْتُ) ئەفەرموێ: گوتم (يَارَسُولَ اللهِﷺ) ئەی پێغەمبەریخواﷺ (قُلْ لِي فِيالإِسْلاَمِ قَوْلاً) دەربارەی ئایینیئیسلام فەرموودەیەکم بۆ بڵێ کە (لاَ أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيْرَكَ) ئەوەندە ئاشکرا بێ، پێویستم بە کەسیتر نەبێ لێی بپرسم؟

قَالَ ﷺ: قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ) بڵێ: باوەڕی تەواوم هەیە بە خوا (ثُمَّ اسْتَقِمْ) ئینجا لە سەر ئەو ڕێگا ڕاستەی ئیسلام بڕۆ لێی لامەدەو بەردەوام بە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: ئیمانی هیچ کەس ڕاست نابێ تا دڵی ڕاست نەبێ، دڵیشی ڕاست نابێ تا زوبانی ڕاست نەبێ. کەوابوو: بە دڵو بە زوبان باوەڕی تەواوت هەبێ: بەو شەش ڕوکنەی ئیمان، وە هەر پێنج ڕوکنەکانی ئیسلام ئەنجام بدە، بەردەوام بە: لە سەر خواپەرستیو وازهێنان لە خراپە، ئینجا لە سەر ئەم ڕێگایە بڕۆ بە دوای ئەمو ئەو مەکەوە، چونکە لە ڕێگە لاتئەدەن.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (آمَنْتُ بِاللهِ): باوەڕ هەبوون بە تاكو تەنیایی خوا بە زمانو بە كردار، هەروەها بەردەوامبوونو لانەدان لەم بیروباوەڕە ئەبنە هۆی دۆستایەتی فریشتەو شادبوون بە بەهەشتی پانو بەرین، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ، نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ، نُزُلاً مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾، واتە: ئەوانەی ئەڵێن: خودامان (الله)یەو لە سەر ئەم بیروباوەڕە ئەمێننەوەو لانادەن، فریشتە دێنە لایان لە کاتی مردنو لە ناو قەبرو لە کاتی زیندووبوونەوەی قیامەت، پێیان ئەڵێن: مەترسێنو دڵتەنگ مەبن، موژدەتان ئەدەینێ: بەو بەهەشتەی وەعدەتان پێدرابو، ئێمە دۆستو یارمەتیدەری ئێوەین لە دونیاو لە قیامەت، لەو بەهەشتەدا ئەتاندرێتێ: هەرچی دڵتان حەزی لێبکاو ئێوە بیخوازن، میوانداریتان ئەکرێ لە لای خودایەك: کە داپۆشەری گوناهەکانەو میهرەبانە.

٢- (ثُمَّ اسْتَقِمْ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ شِرَّةً وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً، فَإِنْ كَانَ صَاحِبُهَا سَدَّدَ وَقَارَبَ فَارْجُوهُ، وَإِنْ أُشِيرَ إِلَيْهِ بِالأَصَابِعِ فَلاَ تَعُدُّوهُ﴾ رواهُ الترمذی، واتە: هەموو شتێك توندو تۆڵیەکی هەیەو هەموو توندو تۆڵیەکیش خاوبوونەوەیەکی هەیە، جا ئەگەر مرۆڤی توندو تۆڵ لە کارەکانیدا ڕێگای ڕاستی گرتە بەر و مام ناوەنجی بوو، چاوەڕوانی چاکەی لێبکەن، ئەگەر بە پەنجە ئاماژەی بۆ ئەکرا و لە سنوور بەدەر زێدەڕۆیی کرد، بە هیچی دامەنێن. واتە: چونکە بەردەوام نابێ.

(اَلْحَدِيثُ الثَّانِي وَالْعِشْرُونَ: مَا يَكُون سَبَباً لِدُخُولِ الْجَنَّةِ)

﴿عَنْ جَابِرِ بن عَبْدِاللهِ الأَنْصارِي رضي الله عنهما: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَاتِ وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا، أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ ﷺ: نَعَمْ﴾ رواهُ مُسلم، وَمَعْنَى حَرَّمْتُ الْحَرَامَ: إِجْتَنَبْتُهُ، وَمَعْنَى أَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ: فَعَلْتُهُ مُعْتَقداً حِلَّهُ.

﴿ حەدیسی بیستو دووەم: ئەو شتەی ئەبێتە هۆی چوونە بەهەشت ﴾

(عَنْ جَابِرِ بنِ عبْدِاللهِ الأَنْصارِي رضي الله عنهما) گێڕدراوەتەوە لە (جابیر)ی کوڕی (عبدالله)ی (ئەنساری) خوا لێیان ڕازی بێ، خۆیو باوکی سەحابە بون، (جابیر) لە (مەدینە)ی پیرۆز لە دایك بووەو لە تەمەنی (٩٤) ساڵیدا لە (مەدینە) وەفاتی کردوە، (١٥٤٠) حەدیسی گێڕاونەوە.

(أنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ الله)ﷺ (جابیر) ئەفەرموێ: پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد (فَقَالَ) پیاوەکە گوتی: (أرَأيْتَ) پێم بڵێ باوەڕت وایە: (إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَاتِ) هەر کاتێك ئەم پێنج نوێژانەم کردن کە واجبن (وَصُمْتُ رَمَضَانَ) وە مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو بوم (وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ) وە حەڵاڵم بە حەڵاڵ زانیو ئەوەی پێویست بوو کردم (وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ) وە حەرامم بە حەرام زانیو لێی دوور کەوتمەوەو نەمکرد (وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا) جگە لە نوێژو ڕۆژووو خۆپاراستن لە حەرام، هیچیترم نەکرد لە خێرو چاکە (أَفَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟) ئایا بە بێسزادان ئەچمە بەهەشت؟

(قَالَ: نَعَمْ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە: بە بێ سزادان ئەچیتە بەهەشت (رواهُ مُسلم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: ئەگەر ئیماندارێك تاوانبار بێو خوا لێی خۆش نەبوبێ، لە دوای سزادان ئەچێتە بەهەشت. **جا بزانە:** ئەم پیاوە پرسیاری زەکاتو حەجی نەکرد، چونکە لەو کاتە واجب نەبوبون.

ئەوەش **بزانە:** هیچ کەس بە کردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشت، تەنها بە ڕەحمی خودا ئەچێتە بەهەشت، بەڵام کردەوەی چاك ئەبێتە هۆی ڕەحمی خواو، ئیمانیش مەرجە: بۆ چوونە بەهەشتو ئەبێتە هۆی نەمانەوەی یەکجاری لە دۆزەخ.

هەروەها بزانە: هیچ کەس لە سەر نەکردنی سوننەت سزا نادرێ، بەو مەرجەی بە چاوی سووكو بێنرخ تەماشای سوننەت نەکا، جا هەر چەند دروستە سوننەتەکان نەکرێن، ئەتۆ هەر بیکەو وازی لێمەهێنە بۆ ئەوەی ببیە خۆشەویستی خوا. هەروەك لە حەدیسی (٣٨) بە درێژی باسی ئەکەین، إنْ شاءالله تَعالی.

ئینجا بزانە: لەم حەدیسەدا تەواوی تێکۆشان لە دژی شەیتان کۆ کراوەتەوە، چونکە ئەگەر مرۆڤ خوا بپەرستێ‌و نزیك حەرام نەکەوێ، ئەبێتە دوژمنی شەیتان‌و لە بەهەشت نزیك ئەبێتەوە ﴿عَنْ أَبِي‌هُرَيْرَةَ‌رضي الله عنه: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: حُجِبَتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَحُجِبَتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ﴾ رواهُ الشيخان، دۆزەخ بە دۆستایەتی نەفس‌و شەیتان داپۆشراوە، بەهەشت بە دژایەتی نەفس‌و شەیتان داپۆشراوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (أَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ): بە هۆی حەرام‌و حەڵاڵ مرۆڤی موسوڵمان لە دونیادا هەردەم لە تاقیکردنەوەدایە، ئایا ئایینەکەی زاڵ ئەبێ بە سەر حەرامدا، یان نا؟ پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: ئەم دونیایە شیرین‌و سەوزە دڵ بۆی ئەچێ، خوای گەورە ئێوەی لە دونیا داناوەو تەماشاتان ئەکا چی ئەکەن؟ لە دونیا بترسێن‌و لە ئافرەتان بترسێن، نەوەکو بە هۆی دونیاو ئافرەتان تووشی حەرام ببن، چونکە یەکەم بێ‌شەرعی‌و ئاژاوەی (بَنِي‌إِسرائيل) بە هۆی ئافرەتان پەیدا بووە.

٢- (وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ): بە هۆی خۆپاراستن لە حەرام، مرۆڤ بەردەوام لە ئازاردایەو بە هۆی ئەم ئازارە خوا پاداشتی ئەداتەوە، جا لە بەر ئەم ئازارە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ﴾ رواهُ مُسْلِم، دونیا بەندیخانەی موسوڵمانەو بەهەشتی کافرە. واتە: چونکە موسوڵمان لە دونیا قەدەغە کراوە لە حەرام، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو بەهەشتەی بۆی داندراوە وەکو بەندیخانەیە، هەروەها چونکە کافر لە دونیا بەرەڵلایەو قەدەغەی خوا ئەشکێنێ، ئەم دونیایە بە نیسبەت ئەو دۆزەخەی بۆی داندراوە وەکو بەهەشتە.

٣- (أَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا فَإِنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ أَحَداً عَمَلُهُ. قَالُوا: وَلاَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَلاَ أَنَا، إِلاَّ أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ، وَاعْلَمُوا أَنَّ أَحَبَّ الْعَمَلِ إِلَى‌اللهِ أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: ڕێگای ڕاست بگرنە بەر لە کردەوەکانتان، ئەگەر بە تەواویش نەتانکردن نزیکی بکەنەوە، موژدە وەربگرن کە خوا پاداشتان ئەداتەوە، بە ڕاستی کردەوەی هیچ کەسێك نایباتە بەهەشت. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کردەوەی تۆش ناتباتە بەهەشت؟ فەرمووی: کردەوەی منیش نامباتە بەهەشت، مەگەر خوا بە ڕەحمەتی‌خۆی دامبپۆشێ، بزانن: خۆشەویسترین کردەوە لە لای خوا، کردەوەی بەردەوامە هەرچەند کەمیش بێ.

(اَلْحَدِيثُ الثَّالث والْعشْرُون: مَجْمُوعَةٌ مِنَ الْحَسَنات)

﴿ عَنْ أَبِيمالك الْحارِث ابْن عاصِم الأَشْعَرِيﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهﷺ: اَلطُّهُورُ شَطْرُ الإِيْمَان، وَالْحَمْدُ للّه تَمْلأُ الْميزَانَ، وَسُبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ للّه تَمْلآن أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَات وَالأَرْض، وَالصَّلاَةُ نُورٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ،

﴿ حەدیسی بیستوسێیەم: کۆمەڵێك لە چاکەکان ﴾

(عَنْ أَبِيمالِكِ الْحارِثِ ابْن عاصِمِ الأَشْعَرِيﷺ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەبومالیك)ی (ئەشعەری) خوا لێی ڕازی بێ، سەحابەیەو خەڵکی (یەمەنە)، هاتۆتە (مەدینە) لە خزمەت پێغەمبەرﷺ موسوڵمان بووە، (٢٧) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (١٨)ی کۆچی وەفاتی کردوە.

(قَالَ: قالَ رَسُولُ اللهﷺ) ئەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی (اَلطُّهُورُ) پاك ڕاگرتنی لەش و بەرگو شوێنو ناو دڵ (شَطْرُ الإِيمَانِ) نیوەی ئیمانە. واتە: پاكو خاوێنی نیوەی باوەڕە، لە هەمووش گرنگتر دەستنوێژو خۆ شوشتنە لە لەش پیسی.

(وَالْحَمْدُ لِلّهِ) ووتنی (اَلْحَمْدُ لِلّهِ) خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلأُ الْمِيزَانَ) تەرازووی ڕۆژی قیامەت پڕ دەکا.

بزانە: لە ڕۆژی قیامەت بۆ هەموو کەس تەرازوو دائەندرێو چاکەو خراپەی پێئەکێشرێ، چاکە لە لایەك، خراپە لە لایەك، جا هەرکەس چاکەی گرانتر بوو بەختەوەر ئەبێ، وە ئەگەر چاکەی سوکتر بوو بەدبەخت ئەبێ، کەوابوو: زۆر زیکری خوا بکە، بۆ ئەوەی چاکەت گرانتر بێو بەختەوەر ببی.

(وَ) هەروەها ووتنی (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ) بە یەکەوە، خێری ئەوەندە زۆرە: (تَمْلآنِ أَوْ تَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) نێوان ئاسمانەکانو زەمین پڕ ئەکەن، لە پاش پڕکردنی تەرازوو.

ئینجا بزانە: تەرازوو گەورەترە لە نێوان ئاسمانو زەمین، وە خێری (اَلْحَمْدُ لِلّهِ) زۆرترە لە (سُبْحَانَ اللهِ)، وە ئەگەر بڵێی: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)، ئەوە خێری پڕ ئاسمانو زەمینو نێوان هەردووکیانو پڕ بە تەرازووە، هەروەك لە چەند حەدیسیتردا هاتوە، بەڵام زیکری (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) لە هەموویان خێرترە، هەروەها (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ) گەنجینەیەکی بەهەشتەو لە دەست خۆتی مەدە.

(وَالصَّلاَةُ نُورٌ) نوێژکردنی تەواو ڕووناکییە بۆ ناو گۆڕی تاریكو ڕۆژی قیامەت، هەروەها ڕووناکییە بۆ ناو دەروونی مرۆڤ، چونکە قەدەغەی ئەکا لە خراپە (وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ) زەکاتدانو خێرکردن بەڵگەیە لە سەر باوەڕی خاوەنەکەی لە دونیاو قیامەت.

(وَالصَّبْرُ) ئارامو خۆڕاگرتن: لە سەر خراپە نەکردنو لە سەر خواپەرستیو لە سەر ناخۆشیەکانی دونیا (ضِيَاءٌ) ڕۆشنایی دڵو دەروونە.

وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو: فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا ﴾ رواهُ مُسْلِم.

بزانه: مرۆڤی خۆڕاگر له سەر نەکردنی خراپە نۆ سەد پلەی چاکەی بۆ ئەنووسرێ، خۆڕاگر لە سەر خواپەرستی شەش سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ، خۆڕاگر لە ناخۆشیەکانی دونیا سێ‌سەد پلەی بۆ ئەنووسرێ.

(وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ) قورئانی پیرۆز: یان شاهیده بۆ تۆ –لە ڕۆژی قیامەت– ئەگەر رەفتارت پێ‌کردبێ‌و بۆ خوا بیخوێنی، یان شاهیده له دژی تۆ –له ڕۆژی قیامەت– ئەگەر رەفتارت پێ‌نەکردبێ‌و بۆ خوا نەتخوێندبێ.

(كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو) هەموو کەسێك کە ڕۆژ داهات بە کارێکەوە خەریك دەبێ: (فَبَائِعٌ نَفْسَهُ) جا ئیوا هەیە خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو هەر چاکە ئەکاو خراپە ناکا (فَمُعْتِقُهَا) ئەم جۆرە کەسە خۆی ئازاد ئەکا له دۆزەخ (أَوْ مُوبِقُهَا) یان خۆی بە شەیتان ئەفرۆشێ‌و خراپە ئەکاو ماڵوێران ئەبێ له قیامەت (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١– (اَلطُّهُورُ شَطْرُالإِيمَانِ): **بزانه:** پاك‌و خاوێنی ڕەوشتێکی زۆر گرنگە، چونکە ڕەوشتی گشت پێغەمبەرانە صَلَّىاللهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِين.

ئینجا بزانه: له هەموو ڕەوشتەکان گرنگتر ئەم ڕەوشتانەن: کە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِب، وإِعْفاءُ اللِّحْيَة، وَالسِّوَاكُ، وَإِسْتِنْشَاقُ الْماء، وَقَصُّ الأَظْفار، وَغَسْلُ الْبَرَاجِم، وَنَتْفُ الإِبط، وَحَلْقُ الْعانَة، وَانْتِقاصُ الْماء، قالَ الرّاوي: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ﴾ رَواهُ مُسْلِم، دە ڕەوشت هەنە ڕەوشتی ئایینی خودانە، سمێڵ بڕینەوە بە مەقەست، ڕیش بەردان، سیواك کردن، پاککردنەوەی کونە لووت، نینۆك کردن، شووشتنی لۆچی پەنجەکان، هەڵکەندنی مووی بن هەنگڵ، تاشینی بەر، تارەت کردن، شووشتنی دەم، یان سوننەتکردنی ئامێری پیاو و ئافرەت.

٢– (وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ): ڕەفتارکردن بە قورئانی پیرۆز ئەبێتە هۆی سەربەرزی‌دونیاو بەختەوەری‌قیامەت؟ چونکە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلاَ يَضِلُّ وَلاَ يَشْقَى﴾ واتە: هەرکەسێك شوێن ئەم قورئانە بکەوێ، لە دونیادا گومڕا نابێ‌و له قیامەتیشدا بەدبەخت نابێ.

٣– (أَوْ عَلَيْكَ): بەدبەختی‌و ڕووڕەشی بۆ کەسێکە: کە ڕەفتار بە قورئانی پیرۆز ناکاو بە بەرنامەی ژیانی نازانێ‌و وازی لێ‌دێنێ‌و شوێن بەرنامەی دەستکرد ئەکەوێ، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى، قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا

(اَلْحَدِيثُ الرّابع والْعشْرون: إسْتغْناءُ الله عَنِ الْغَيْر)

﴿ عَنْ أَبِى ذَرٍّالْغفارىﷺ عَنِ النَّبيِّ ﷺ: فِيمَا يَرْوِيه عَـــن رَبِّـــه تَعَـــالَى، أَنَّـــهُ قَـــالَ: يَا عِبَادِى إِنِّى حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْســـى وَجَعَلْتُـــهُ بَيْـــنَكُمْ مُحَرَّمًـــا فَـــلاَ تَظَـــالَمُوا، يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ ضَالٌّ إلاّ مَنْ هَدَيْتُهُ

فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى﴾ واته: هەر کەسێك واز لـە قورئانەکـەی مـن بێنـێو ڕەفتـاری پێنەکاو بە بەرنامەی ژیانی تێنەگا، ئەوە ژیانێکی سەختو بەدبەختانـەی ئـەدرێتێو بـە دڵنیاییو چاوتێری ناژیێ، لە ڕۆژی قیامەتیش بە کوێری حەشری ئـەکرێو ئـەڵێ: خوایـە بۆچی بە کوێری حەشرت کردم خۆ من لـە دونیـادا چـاوم هـەبوو؟ خـوا ئەفـەرموێ: وەهـا قورئانەکەی منت لە دونیا بۆ هاتو خۆت لێ کوێر کردو ڕەفتارت پێنەکرد، وەهـاش ئێمـە لە ناو دۆزەخدا ئەتهێڵینەوەو هیچ نرخێکت بۆ دانانێین.

٤- (فَمُعْتِقُهَا، أَوْ مُوبقُهَا): پێغەمبەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿كُلُّ كَلاَمِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لاَ لَهُ، إلاّ أَمْـرٌ بِمَعْرُوف أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرُاللهِ تَعالَى﴾ رواهُ الترمذی، گشت گوفتارەکانی ئادەمیزاد لـە دژی خۆیەتیو سودی لێوەرناگرێ، جگە لە فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپەو زیکـری خوای گەورە. کەوابوو: لە سەر ئەم سێ ڕەوشتە بەردەوام بە، تـاکو خـۆت ئـازاد بکـەی لـە ماڵوێرانیی دونیاو قیامەت.

﴿ حەدیسی بیستو چوارەم: خوا پێویستی بە هیچ شتێك نیە ﴾

(عَنْ أَبِیذَرّ الْغِفَارِیﷺ عَنِ النَّبِیﷺ: فِیمَـا یَرْوِیـه عَـنِ رَبِّـه تَعَـالَی) گێڕدراوەتـەوە لـە (ئـەبو زەڕ)ی (غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ، ئەویش لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە، پێغەمبـەریشﷺ لە خوای گەورە ئەگێڕێتەوە.

(**پێناسە**) **بزانە:** بەم جۆرە حەدیسانە ئەگوترێ: (حەدیسی قودسـی) واتـە: حەدیسـەکە ووشەو مانـای لـە لای خـواوە هـاتوە، بـەڵام ناگاتـە پلـەی قورئـان، وە حەدیسـەکانیتری پێغەمبەرﷺ مانای لە لای خواوە هاتوەو ووشەکەی هی پێغەمبەرەﷺ.

(أَنَّهُ قَالَ) خوای گەورە فەرمووی: (یَا عِبَادِی) ئەی بەنـدەکانی مـن (إِنِّـی حَرَّمْـتُ الظُّلْـمَ عَلَـی نَفْسِی) من ستەمو زۆرداریم لە سـەر خـۆم حـەڕام کـردوەو نایکـەم (وَجَعَلْتُـهُ بَیْـنَکُمْ مُحَرَّمًـا) هەروەها ستەمو زۆرداری لە نێوان ئێوەشدا حەڕامم کردوەو (فَلاَ تَظَالَمُوا) کەواتـە: ئێـوەش ستەمو زۆرداری لە یەکتری مەکەن: وە ستەم لە خۆشتان مەکەن بە تاوان کردن.

بزانـــە: سـتەمو زۆرداری: دەسـتدرێژیکردنە بـۆ سـەر مـافی کەسـێکیتر بـە ناهـەقو دوژمنایەتی، یان دەرچوونە لە سنوری خوا.

(یَـا عِبَـادِی کُلُّکُـمْ ضَـالٌّ) ئـەی بەنـدەکانم ئێـوە هـەمووتان سەرلێشـێواونو نەشـارەزان لە ئاینیئیسلام (إِلاّ مَنْ هَدَیْتُهُ) تەنها ئەو کەسە نەبێ: کە من بیخەمە سەر ڕێگـای ڕاسـت

فاسْتَهْدُونی أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادی كُلُّكُمْ جَائعٌ إلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ فاسْتَطْعِمُونی أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادی كُلُّكُمْ عَارٍ إلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ فاسْتَكْسُونی أَكْسُكُمْ، يَا عِبَادی إنَّكُمْ تُخْطِئُونَ باللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَميعًا فَاسْتَغْفِرُونی أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادی إنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّی فَتَضُرُّونی وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِی فَتَنفَعُونی،

(فَاسْتَهْدُونِی) كەواتە: ڕێگای ڕاست هەر لە من داوا بكەن (أَهْدِكُمْ) منیش شارەزای ڕێگای ڕاستتان ئەكەمو ئەتانخەمە سەر ڕێگای ڕاست.

ئەی موسوڵمان، تەنها ڕێگای خواو پێغەمبەرﷺ بگرەو بە دوای ڕێچكەكان مەكەوە؟ چونكە گومڕات ئەكەن، جگە لە خوا كەس ناتوانێ بتگەیەنێتە ڕێگای ڕاست، ئەوانەی تۆ دوایان ئەكەوی، وەكو تۆ سەر لێشێواون ئەگەر ڕێگای خواو پێغەمبەرﷺ نەگرن.

(يَا عِبَادِی كُلُّكُمْ جَائِعٌ) ئەی بەندەكانم ئێوە هەمووتان برسین (إلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ) تەنها ئەوانە نەبێ: كە من خواردنو خواردنەوەیان ئەدەمێ (فَاسْتَطْعِمُونی) داوای خواردەمەنی هەر لە من بكەن (أُطْعِمْكُمْ) منیش ئەتاندەمێ، واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی خواردنتان بۆ ئاسان ئەكەم.

ئەی موسوڵمانی برسیو هەژار: با هاوارت هەر بۆ قاپی خودا بێ، چونكە هەر كەسێكیتر –جگە لە خودا– داوای خواردنی لێبكەی، ئەویش وەكو تۆ پێویستی بە خودایە.

(يَا عِبَادِی كُلُّكُمْ عَارٍ) ئەی بەندەكانم ئێوە هەمووتان ڕووتن (إلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ) تەنها ئەو كەسە نەبێ كە من بەرگی بكەم (فَاسْتَكْسُونِی) داوای بەرگ هەر لە من بكەن (أَكْسُكُمْ) منیش بەرگتان ئەدەمێ، واتە: ڕێگای وەدەستهێنانی بەرگو پۆشاكتان بۆ ئاسان ئەكەم.

(يَا عِبَادِی) ئەی بەندەكانم (إنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ئێوە بە شەو و ڕۆژ گوناه ئەكەن (وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا) من ئەگەر حەز بكەم لە هەموو گوناهێك خۆش ئەبم جگە لە كافربوون (فَاسْتَغْفِرُونِی) داوای لێخۆشبوونی گوناه هەر لە من بكەن (أَغْفِرْ لَكُمْ) منیش لێتان خۆش ئەبم.

پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿كُلُّ بَنِی آدَمَ خَطَّاءٌ، وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ﴾ رواهُ الترمذی، هەموو ئادەمیزادان گوناهبارن، وە باشترینی گوناهباران تۆبەكارانن.

كەوابوو: ئەی موسوڵمان زوو تۆبە بكەو باری گوناه لە سەر خۆت لادە، بە دڵو زوبان (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) بكە، واتە: داوای لێخۆشبوونی گوناهم لە خودا ئەكەم. بۆ ئەوەی خوا لێت خۆش بێو ڕزقت فراوان بكاو غەمت لاببا.

(يَا عِبَادِی إنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّی فَتَضُرُّونِی) ئێوە ناگەنە ئەو ڕادەیە كە بتوانن زیان لە من بدەن (وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِی فَتَنْفَعُونِی) هەروەها: ناشگەنە ئەو پلەیە كە بتوانن سودم پێبگەیەنن، واتە: ئەو چاكانەی خودا لەگەڵ بەندەكانی خۆی ئەكا، لە ترسی زیان لێدانی

يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مَسْأَلَتَهُ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ، يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا:

خۆی نیەو بۆ سود پێگەیاندنی خۆیشی نیە، بەڵکو بۆ قازانجی ئەوانە، چونکە زۆر لەگەڵیان بە ڕەحمە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەکەم کەستانەوە تا دواپینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادتانەوەو بە جنۆکەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەمووتان بێنە سەر دڵی چاکترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: ببنە مرۆڤێکی لەخواترس (مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا) ئەوە هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من زۆرتر ناکا، وە سودی خواپەرستی بۆ خۆتانە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ) ئەگەر لە یەکەم کەستان تا دواپینتان (وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) بە ئادەمیزادو جنۆکەتانەوە (كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ) هەموویان بێنە سەر دڵی خراپترین مرۆڤ لە ئێوە، واتە: هەموو ببنە پیاوی خراپ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا) ئەوەش هیچ لە گەورەیی‌و دەسەڵاتی من کەم ناکاتەوە، واتە: ئێوە خوا بپەرستن، یان نەیپەرستن، بۆ خوایەتی خوا هەروەك یەکە.

(يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ) ئەی بەندەکانم ئەگەر لە یەکەم کەستانەوە تا دواپین کەستان، بە ئادەمیزادو جنۆکەوە (قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ) لە دەشتێکدا کۆ ببنەوە (فَسَأَلُونِي) هەر کەسە داوای شتێکم لێبکا (فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مَسْأَلَتَهُ) هەر یەکە لەو هەموو خەڵکە داواکراوەکەی خۆی بدەمێ (مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي) ئەوە هیچ لە گەنجینەی لای خۆم کەم ناکاتەوە (إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ) تەنها وەك دەرزی چەند کەم ئەکاتەوە (إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ) ئەگەر لە ناو دەریای هەڵێنی، واتە: بە دەرزی ئاوی دەریا کەم نابێتەوەو گەنجینەی خوداش کەم نابێتەوە.

(يَا عِبَادِي) ئەی بەندەکانم (إِنَّمَا هِيَ) ئەو کردەوە چاکانەو خراپانە (أَعْمَالُكُمْ) کردەوەی خۆتانە (أُحْصِيهَا لَكُمْ) من فەرمانم داوەتە فریشتەکانم: سەرژمێری کردەوەکانتان بکەن (ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا) ئینجا لە ڕۆژی دواییدا دەیدەمەوە دەستتان‌و پاداش‌و سزاتان ئەدەم بەگوێرەی کردەوەکانتان:

الأربعين النواوية: ٥

فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِاللهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا) جا هەركەسێك بینی لە ڕۆژی دوایی چاكەی هەیەو پاداشی چاكەی دراوە (فَلْيَحْمَدِ اللهَ) با سوپاسی خوا بكا كە یارمەتی داوە بۆ چاكە كردن (وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ) وە هەر كەسێك بینی بە پێچەوانەوە خراپەی هەبوو و سزای خراپەی درا (فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ) ئەوە با هەر خۆی بە تاوانبار دابنێ‌و لۆمەی كەسیتر نەكا، چونكە بەخۆی لە ڕێگای خوای گەورە لایداوە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: هەرچی ئیماندار بێ‌و چاكەی هەبێ، ئەوە لە دونیاو قیامەت پاداشتی چاكەكانی ئەدرێتێ، بەلام هەر كەسێك كافر بێ، ئەوە پاداشتی چاكەكانی هەر لە دونیا ئەدرێتێ‌و بۆ قیامەت چاكەی نامێنێ‌و بە هۆی خراپەكانی ئەچێتە دۆزەخ، لە هەموو خراپەكانی گەورەتر كافربوونە.

پێناسە: جنۆكە چینێكن خوا لە ئاگر دروستی كردون، وە بە هەموو وێنەیەك خۆیان ئەنوێنن، لە سەر وێنەی تایبەتی‌خۆیان كەس بە چاو نایانبینێ، ئەوان ئێمە ئەبینن، ژن‌و منداڵیان هەیەو كافرو موسوڵمانیان هەیە، شەیتان لە جنۆكە كافرەكانە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لەم حەدیسەدا هەڕەشەی كردوەو موژدەشی داوە، كەوابوو: هەركەسێك بیەوێ لە هەڕەشەی خوا ڕزگاری بێ‌و بگاتە موژدەی خوا، هیچ كەمتەرخەمی ناكا لە خواپەرستی ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: مَنْ خافَ أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ غالِيَةٌ أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَاللهِ الْجَنَّةُ﴾ رواهُ الترمذي، واتە: هەر كەسێك ترسی هەبێ شەوڕۆیی ئەكا، هەركەسێك شەوڕۆیی بكا ئەگاتە شوێنەكەی‌خۆی‌و ئەحەسێتەوە، ئاگاداربن: كوتاڵی خوا زۆر بە نرخە، ئاگاداربن كوتاڵی خوا بەهەشتە. واتە: بە هەرزان نایفرۆشێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١-(فَلاَ تَظَالَمُوا): بۆ پاراستنی ئایین‌و گیان‌و نەژادو ناموس‌و هۆش‌و ماڵ، خوای گەورە (ظُلْم)ی حەرام كردوە، واتە: دەستدرێژكردنە سەر ئەم شەشانە.

كەوابوو: گەورەترین ستەم كافربوونە، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ بە ڕاستی كافربوون ستەمێكی زۆر گەورەیە.

پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لأَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ: إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ﴾ رواهُ البخاري، واتە: هەر كەسێك (ظُلْم)ی لە كەسێك كردوە: دەربارەی ناموس، یان شتێكی‌تر، با لە دونیا گەردەنی خۆی پێ ئازاد بكا، پێش ئەوەی ڕۆژێك دابێ دیرهەم‌و دینار سودی نەبێ: لە ڕۆژی دوایی

(اَلْحَدِيثُ الْخامس والْعشْرون: أَنْواعُ الْخيْر كَثِيرَةٌ)

﴿عَنْ أَبِي ذَرٍّ الغفاري رضي الله عنه: أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: قَالُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللهِ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ؟

ئەگەر ستەمکارەکە چاکەی هەبێ، ئەوە بە ئەندازەی ستەمەکەی چاکەی لێوەرئەگیرێو ئەدرێتەوە ستەملێکراوەکە، ئەگەر چاکەی نەبو، ئەوە خراپەکانی ستەملێکراوەکە وەرئەگیرێو ئەخرێتە سەر ستەمکارەکە، واتە: بە هۆی خراپەکانی خۆیو خراپەکانی ستەملێکراوەکە لە دۆزەخ سزا ئەدرێ.

٢- (فَاسْتَغْفِرُونِي): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ لَزِمَ الإِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَمِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك زۆر بڵێ: (أَسْتَغْفِرُاللهَ). خوای گەورە لە هەموو تەنگانەیەك دەربازی ئەکاو لە هەموو دڵتەنگیەك دڵخۆشی ئەکاو بە شێوەیەکی وا ڕزقی ئەداتێ: کە هەر بە خەیاڵیدا نایێ.

٣- (ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا): **بزانە:** کردەوەی چاك ئەبێتە هۆی بەختەوەری لە دونیاو قیامەت، هەروەکو خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ هەر کەسێك کردەوەی چاك بکا- پیاو بێ، یان ئافرەت- ئیمانداریش بێ، ژیانێکی خۆشی ئەدەینێ لە دونیا: بە ڕزقێکی حەڵاڵو ڕازیبوون بە دانانی خوا هەر چەند هەژاریش بێ، وە لە ڕۆژی قیامەتیش باشترینو جوانترین پاداشی چاکەکانیان ئەدەینەوە. کەوابوو: کافر بە پێچەوانەی موسوڵمانە لە دونیاو لە قیامەت.

﴿حەدیسی بیستو پێنجەم: جۆری چاکە کردن زۆرن﴾

(عَنْ أَبِي ذَرٍّ الغِفَارِي) رضي الله عنه (ئەبو زەڕڕی غیفاری) خوا لێی ڕازی بێ ئەفەرموێ: (أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ) چەند کەسێك لە یارەکانی پێغەمبەر ﷺ:

(**پێناسە**) سەحابە، واتە: یارەکانی پێغەمبەر ﷺ، ئەو کەسانەن: کە بە موسوڵمانی پێغەمبەریان دیتبێ، یان پێغەمبەر ﷺ ئەوانی دیتبێ، بە موسوڵمانیش مردبن. **جا بزانە:** کە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد، (١١٤٠٠٠)سەدوچواردە هەزار سەحابەی لە دوا بەجێمان.

(قَالُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ) سەحابەکان بە پێغەمبەریان گوت: (يَا رَسُولَ اللهِ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ) ئەی پێغەمبەری خوا دەوڵەمەندەکان هەموو پاداشی گەورەیان وەدەست هێناوە لە دونیاو قیامەت: (يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي) هەروەك ئێمە نوێژ ئەکەین، ئەوانیش نوێژ ئەکەن (وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ) وەکو ئێمە بە ڕۆژوو ئەبن (وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ) جگە لە نوێژو ڕۆژوو، ماڵی زیادیان هەیە ئەیکەنە خێر لە ڕێگای خوا، ئێمە ماڵی زیادمان نیە؟

قالَﷺ: أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ؟ إنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَبِكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ، وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟! قالَﷺ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ فَكَذَلِكَ إذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (أَوَ لَيْسَ) چۆن وا دەڵێن؟ (قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ بِهِ) وا مەڵێن، چونکە خوای گەورە ڕێگای زۆری بۆ ئێوە داناوە خێری پێبکەن:
(إنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێن: (سُبْحانَ الله). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وَبِكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك بڵێن: (اللهُ أكْبَرُ). خێرێکتان بۆ ئەنووسرێ (وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً) هەروەها (الْحَمْدُ لله) بگوترێ خێرێکی هەیە (وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً) هەر جارێك (لَاإلَهَ إلَّاالله) بگوترێ خێرێکی هەیە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: لە دوای هەر پێنج نوێژەکان ئەم زیکرانە لە دەست خۆت مەدە، کەوابوو: لە دوای نوێژ لە سەر فەرمانیپێغەمبەرﷺ سیوسێ جار بڵێ: (سُبْحانَ الله). سیوسێ جار بڵێ: (الْحَمْدُ لله). سیوسێ جار بڵێ: (اللهُ أكْبَرُ). یەك جار بڵێ: (لَاإلَهَ إلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير). دە جار بڵێ: (لَاإلَهَ إلَّا اللهُ). پێغەمبەرﷺ ئەوها ژمارەی بۆ داناوە، نەکەی لەخۆتەوە زیادو کەمی بکەی.
(وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ) هەر فەرمانکردنێك بە چاکە، خێرێکی هەیە (وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ) هەر قەدەغەکردنێکی خراپە بە هەر جۆرێك بێ خێرێکی هەیە.
(وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ) بە جیماع کردنو ڕابواردن لەگەڵ ژنی خۆتان خێرێکتان دەست ئەکەوێ (قَالُوا: يَا رَسُولَ الله) یارەکان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خواﷺ (أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ) چۆن ئەگەر یەکێك لە ئێمە بۆ تێرکردنی ئارەزووی خۆی ئەو ئیشە لەگەڵ ژنی خۆی بکا (وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ) خێری ئەگاتێو پاداشی ئەدرێتەوە؟ (قَالَ: أرَأَيْتُمْ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: پێم بڵێن (لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ) ئەگەر ئارەزووی خۆی بە حەرام تێر بکاو لەگەڵ ژنێکی ناحەلاڵ ڕابوێرێ (أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ) ئایا گوناهی لە سەر ئەنووسرێ؟ بەڵێ: گوناهی لە سەر ئەنووسرێ (فَكَذَلِكَ إذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ) کەوابوو: هەروەها ئەگەر بە کاری بێنێ بۆ حەلاڵ (كَانَ لَهُ أَجْرٌ) خێری ئەگاتێو پاداشی هەیە (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

کەوابوو: ژن هێنانتو جیماعت، ئەویش هەر بە نیازی خودا بێ: وەك داوێن پاکیو زۆرکردنی نەتەوەی ئیسلامو پێکهێنانی خێزانێکی ئیسلامیو سودبەخش بۆ کۆمەڵی ئیسلام.

ئینجا بزانە: زۆر جۆریتری چاکە هەنە مرۆڤ هەستیان پێناکا، بەڵام ئەگەر نیازی ناو دڵی بۆ خوا بێ، خوا خێری بۆ ئەنووسێ:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي. فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ أَجْرًا؟ فَقَالَ: نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ﴾ رواهُ الشيخان، واتە: لە کاتێکدا پیاوێك بە ڕێگایەکدا ئەڕۆیشتو تێنووەتیی تووش بوو، ئینجا بیرێکی دۆزییەوەو چووە ناویو ئاوی خواردەوە، ئینجا هاتە دەرەوەو دیتی وا سەگێك زوبانی دەرهێناوەو لە بەر تێنووەتی خۆڵو خاك ئەخوا، جا پیاوەکە گوتی: ئەو سەگە وەکو من تێنووەتی کاری تێکردوە. جا پیاوەکە چووە ناو بیرەکەو پڕ بە خوفەکەی ئاوی هێناو دایە سەگەکە، جا لە بەر ئەوە خوا سوپاسی کردو لێی خۆش بوو. ئینجا هاوڕێکانی پێغەمبەر ﷺ فەرموویان: ئایا ئێمەش لە ئاژەڵەکانی خۆمان خێرمان ئەگاتێ کە ئاویان ئەدەین؟ فەرمووی: بەڵێ: هەرچی خاوەن جەرگی تەڕ بێ، بەزەییتان پێیدا بێ، خوا پاداشتتان ئەنووسێ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ): **بزانە:** ئەم گفتوگۆیەی (صَحابَة)کان لە حەسوودییەوە نەبو، بەڵکو حەسوودیی پێشبڕکێ بوو بۆ کاری چاکە، ئەم پێشبڕکێیەش خێرەو پێی ئەگوترێ: (غِبْطَة). پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ حَسَدَ إِلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالاً فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ﴾ رواهُ الشَّيْخَان، واتە: حەسوودیی پێشبڕکێ تەنها لە دوو شێوەدا ڕەوایە: **یەکەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە فێرە قورئانی کردبێو لە کاتەکانی شەوو ڕۆژدا بیخوێنێ، **دووەمیان:** دەربارەی پیاوێك: کە خوای گەورە ماڵی دابیتێو لە کاتەکانی شەو و ڕۆژدا لە ڕێگای خوا بیبەخشێ.

٢- (وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ): **بزانە:** لە پێش دەستپێکردنی جیماع، سوننەتە: ژنو مێرد ئەم دوعایە بخوێنن: ﴿بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا﴾ رواهُ الشَّيْخَان، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر ئەم دوعایەیان خوێندو مندالێك لەم جیماعە دروست کرا، شەیتان زیانی پێناگەیەنێ.

٣- (أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ...): **بزانە:** جیماع کردن حەرامە: لە ماوەی حەیز و لە ماوەی خوێنی پاش مندالبوون، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ خۆتان بپارێزن لە جیماعی ژنەکەتان لەو ماوەیەی لە حەیزدانە.

(اَلْحَديثُ السّادس والْعشْرون: كُلُّ أَحَد عَلَيْه صَدَقَةٌ)

﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ: كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْه صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فيه الشَّمْسُ: تَعْدلُ بَيْنَ الإثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّته فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ﴾

هەروەها جیماع کردنیش لە کونی پاشەوەدا حەرامە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلاً أَوِ امْرَأَةً فِي الدُّبُرِ﴾ رواهُ التّرمذي، خوای گەورە بە چاوی رەحمەت تەماشای ئەو پیاوە ناکا کە نێربازی بکا، یان لە کونی پشتەوە جیماع لەگەڵ ژنەکەی بکا. واتە: خوای گەورە بە چاوی لەعنەتو غەزەب تەماشای دەکا.

٤- (إذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَل كَانَ لَهُ أَجْرٌ): پێغەمبەری خۆشەویست ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَشَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ: الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَته وَتُفْضِي إِلَيْه ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا﴾ رواهُ مُسْلِم، ولأصحاب السنن: ﴿إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِكَ مَثَلُ شَيْطَانَةٍ لَقِيَتْ شَيْطَانًا فِي السِّكَّةِ فَقَضَى مِنْهَا حَاجَتَهُ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْه﴾، واتە: خراپترین کەس لە لای خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی: پیاوێکە لەگەڵ ئافرەتەکەی جیماع بکا، ئینجا نهێنی‌یەکانی جیماع بگێڕێتەوە، مەسەلەی ئەو ژنو مێردەی نهێنی جیماع کردن باس ئەکەن: وەکو مەسەلەی شەیتانێکە لە کۆڵان سواری شەیتانێك بێو جیماعی لەگەڵ بکاو خەڵکیش تەماشای بکەن.

﴿ حەدیسی بیستو شەشەم: هەموو کەس خێرێکی لە سەرە ﴾

(عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَﷺ قَالَ) ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِﷺ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی (كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاس) هەموو ئێسكو جومگەیەکی ئادەمیزاد (عَلَيْه صَدَقَةٌ) خێرێکی لە سەرە (كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ) هەموو ڕۆژێك کە خۆر دەرئەکەوێ، واتە: سوپاسی خوا بکەی بەرامبەر ئەو چاکەی لەگەڵتی کردوە: کە (٣٦٠) جومگەت هەیەو هەمووی نەرم کردوە بۆ جموجۆڵ، ئینجا ئەگەر چاکە نەکەی، خراپەش بەو جومگانە مەکە.

(تَعْدِلُ بَيْنَ الإثْنَيْنِ صَدَقَةٌ) ئاشتکردنەوەی دوو کەس کە ناکۆکییان هەیە خێرێکە، بە مەرجێ ئاشتکردنەوەکە لە چوارچێوەی ئیسلام دەرنەچێو حەرامی پێ حەلاڵ نەکرێو حەلاڵی پێ حەرام نەکرێ. **بزانە:** درۆکردن دروستە بۆ ئاشتکردنەوە.

(وَتُعِينُ الرَّجُلَ) یارمەتی مرۆڤ بدەی (فِي دَابَّته) دەربارەی وولاغەکەی (فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا) تا سواری وولاغەکەی ئەکەی (أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ) یان دەستباری لەگەڵ بکرێو بارەکەی لەگەڵ بار بکەی (صَدَقَةٌ) ئەمەش خێرێکە. **جا بزانە:** هەتا بەردەوام بی لە یارمەتی‌دانی موسوڵمانان، خوداش یارمەتی تۆ ئەدا.

وَالْكَلِمَةُالطَّيِّبَـــةُ صَـــدَقَةٌ، وَبِكُـــلِّ خَطْـــوَةٍ تَمْشِـــيهَا إِلَـــى الصَّـــلاَةِ صَـــدَقَةٌ، وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ ﴾ رواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم.

(وَالْكَلِمَـةُ الطَّيِّبَـةُ صَـدَقَةٌ) قسـەیەكی شـیرینو بـاش خێرێكـە. واتـە: بـە ڕووخۆشـی لەگەڵ موسوڵمانان گفتوگۆ بكە، سڵاویان لێبكە، دوعایان بۆ بكە، ناوی خوا بێنەو قسەی سوكو چروك مەكە.

(وَبِكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ) هەموو هەنگاوێكیش كە بـۆ نوێـژ ئـەڕۆی خێرێكـە. كەوابوو: نوێژكردنی بە جەماعەت لە مزگەوت لە دەست خۆت مـەدە، چونكە خێـری نوێـژی جەماعە یەك بە (٢٧)، هەر هەنگاوێكیش خێرێكە، ئەمەش قازانجێكی زۆرە بۆ موسوڵمان.

(وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ) لابردنی ئـەو شـتانەی زیـان لـە ڕێبـوار ئـەدەن لـە سـەر ڕێگە، ئـەوەش خێرێكـە. جـا ئەمـەیان نـزمترین بەشـەكانی ئیمانـە، بەرزترینیشـی ووتـنی (لاَ إِلَهَ إِلاَّاللهُ)یە (رواهُ الْبُخارِي وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

بزانە: لە فەرموودەیەكیتری پێغەمبەرداﷺ هاتوە، كە دوو ڕكاعەت نوێـژی چێشـتەنگاو جێگەی ئەو خێرانە دەگرێتەوە، كەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە لای كەمی هـەموو ڕۆژێ دوو ڕكاعەت بە ناوی (صَلاَةُ الضُّحَى)=چێشتەنوێژ بكە، خۆ ئەگـەر بیكـەی بـە چـوار ڕكاعـەت ئەمە زۆر باشترە، ئەگەر بیكەی بە هەشت ڕكاعەت: ئەمە زۆر خێری هەیەو تەواوترە.

جا ئەوەش **بزانە:** هەر چاكەیەكت كرد بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله). بـۆ ئـەوەی خـوای گـەورە زیـاتر یارمەتیت بدا بۆ چاكە

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (تَعْدِلُ بَـيْنَ الإِثْنَـيْنِ صَـدَقَةٌ): براندنـەوەی كێشـەی نێـوان دوو كـەس، یـان زیـاتر، ئاشـتكردنەوەی دوو كـەس، یـان زیـاتر: یەكێكـە لـە ڕەوشـتە هـەرە بەرزەكانیئیسـلام، بـەو مەرجـەی لـەم پێكهاتنـەدا بێشـەرعی ڕوو نـەدا، پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَـالَ: إِصْـلاَحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ﴾ رَواهُ التِّرمذى، ئایا پێتان بڵێم كام ڕەوشت خێری گـەورەترە لـە ڕۆژوو و نوێـژ و خێركـردن؟ گوتیـان: بـەڵێ. فـەرمووی: چـاككردنی نێـوان موسوڵمانانو براندنـەوەی كێشـەی نێوانیـان خێـری گـەورەترە، چـونكە تێكـدانی نێـوانی موسوڵمانان ئایین ئەتاشیو لایئەبا.

٢- (وَتُعِينُ الرَّجُـلَ): هـەر دەربـارەی یارمـەتیدانی مرۆڤـی بێدەسـەلات، پێغەمبـەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَبْلِغُوا حاجَةَ مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغَ حاجَته، فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ سُـلْطاناً حاجَـةَ مَـنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغَهَا إِيَّاهُ ثَبَّتَ اللهُ قَدَمَيْه عَلَى الصِّراطِ﴾ رواه البيهقي والطبراني، واتـە: ئـیشو كاری مرۆڤی بێدەسەلات بگەیەننـە لای ئـەو كەسـەی ئـەتوانێ بـۆی پێـك بێنـێ، چـونكە

(اَلْحَديثُ السّابع والْعشْرون: اَلْبرُّ وَالإثْمُ)

﴿ عَنِ النَّوَّاسِ بـــن سَـــمْعَانَ رضي الله عنه عَـــنِ النَّبِـــيِّ ﷺ قَـــالَ: اَلْبِــرُّ حُسْـــنُ الْخُلُـــق، وَالإثْمُ مَا حَاكَ فِـــي الـــنَّفْسِ وَكَرِهْـــتَ أَنْ يَطَّلِـــعَ عَلَيْـــهِ النَّـــاسُ ﴾ رواهُ مُسْـــلم.

﴿ وَعَنْ وَابصَةَ ابن مَعْبَد رضي الله عنه قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَقَالَ ﷺ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَـــنِ الْبِـــرِّ وَالإِثْمِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ ﷺ: اسْتَفْتِ قَلْبَكَ: اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ،

هەركەسێك كاری مرۆڤی بێدەسەلات بگەیەنێتە لای خاوەن دەسەلاتێك، خوای گەورە لەسەر پردی دۆزەخ قاچەكانی ئەپارێزێ لە خلیسك بردن.

٣- (وَكُلُّ خَطْوَة تَمْشيهَا إلَى الصَّلاة صَـــدَقَةٌ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ الصَّـــلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إلَىالْجُمُعَة كَفّارَاتٌ لمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تُغشَ الْكَبَائرُ ﴾ رواهُ مُسْلم، ئەم پێنج نوێژانەو نوێـژی جومعـە تـا نوێـژی جومعەكـەیتر، ڕەشـكەرەوەو داپۆشـەری گوناهـە بچووكەكانن بە مەرجێ: گوناهە گەورەكان نەكرێن.

﴿ حەدیسی بیستو حەفتەم: چاكەو خراپە ﴾

(عَنِ النَّوَّاس بن سمْعَان رضي الله عنه) گێردراوەتـەوە لـە (نـەوواس)ی كـوڕی (سـەمعان)، ئەفـەرموێ: (عَنِ النَّبِي ﷺ قَالَ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (اَلْبِرُّ) زۆربەی چاكە (حُسْنُ الْخُلُق) بریتییـە لـە خوو و ڕەوشتی جوان: وەك ڕووخۆشیو یارمەتیدانی خەڵكو سەردانی خزمو كەسی خۆتو بەزەییهاتن بە هەژاران...هتد، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّكُمْ لاَ تَسَعُونَ النَّاسَ بِـــأَمْوالكُمْ وَلَكنْ يَسَعُهُمْ منْكُم بَسْطُ الْوَجْه وَحُسْنُ الْخُلُق﴾ أخْرَجَهُ أبُويَعْلَى، واتـە: ئێـوە بـە بەخشـینی ماڵتان بەروەستی خەڵك ناكەن، بەڵام ڕوو خۆشیو ڕەوشتیجوانی ئێوە بەروەستیان ئەكا.

(وَالإثْمُ) گوناهو خراپە (مَا حَاكَ فيالنَّفْس) ئەوەیە: كار لە دڵت بكـاو لـە نـاو دڵتـدا جـێی نەبێتەوەو ئازاری پێبگەیەنێ (وَكَرهْتَ أنْ يَطَّلعَ عَلَيْه النَّـاسُ) هـەروەها پێـت نـاخۆش بـێ پیاوماقوڵان ئەو كردەوەی تۆ ببینن، واتە: خراپە هەر لە ناو دڵا دێو دەچێو مرۆڤ پێی ناخۆشە خەڵكی بەو خراپەیەی وی ئاگادار بن (رواهُ مُسْلم) ئیمام(موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

(وَعَنْ وَابصَةَ ابن معبَد رضي الله عنه: قَالَ) هەر لەو بابەتە (وابیسە)ی كـوڕی (مەعبـەد) ئەفـەرموێ: (أتَيْتُ رَسُولَ الله ﷺ) هاتمە خزمەت پێغەمبـەر ﷺ (فَقَـالَ: جِئْـتَ تَسْـأَلُ عَنِ الْبـرِّ وَالإِثْـمِ؟) ئەویش فەرمووی: هاتوی پرسیار بكەی چاكە چییەو خراپە چـییە؟ (قُلْتُ: نَعَمْ) منـیش گوتم بەڵێ، بۆ ئەوە هاتوم (قَالَ اسْتَفْت قَلْبَـكَ) پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: پرسـیار لـە دڵـی خۆت بكە، چونكە هەستكردن بە چاكەو خراپە لە ناو دڵتدایە.

ئینجا پێغەمبەر ﷺ ئەو هەسـتكردنەی ڕوون كـردەوەو فـەرمووی: (اَلْبـرُّ مَـا اطْمَأَنَّـتْ إلَيْـه النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إلَيْه الْقَلْبُ) چاكە ئەوەیە: دڵت پێی خۆش بێو دەروونت پشـوو بـداو دڵـت لێنەدا، لە بەر ئەوەی دوا ڕۆژی باشەو مەترسیی نیە.

وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ ﴾
حديثٌ صحيح رَوَيْناهُ فِي مَسْنَدَيِ الإمامَيْنِ: أَحْمدَ بنِ حَنْبَلٍ، وَالدَّارَمِيِّ، بإسْنادٍ جَيِّدٍ.

(وَالإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ) گوناهیش ئەوەیە کار لە دڵت بکاو (وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ) لە ناو دڵتدا هاتوچۆ بکاو گیر نەبێ، لە بەر ئەوەی مەترسی دوا ڕۆژی هەیە، کەوابوو: دڵی خۆت لە هەموو کەس باشتر ئەزانێ چاکەو خراپە چی‌یە؟ (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ) هەر بەگوێرەی دڵت، واز لە خراپە بێنە، هەرچەند زانایانی‌نابینی فتوات بۆ بدەن‌و دیسان فتوات بۆ بدەن‌و بڵێن: بیکە. چونکە موسوڵمانی تەواو ئەو کەسەیە واز لە گومانلێکراو بێنێ، نەوەك تووشی حەرام ببێ ﴿عَنْ عَطِيَّةَ السَّعْدِيِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ﴾ رواهُ التّرمذی، واتە: بەندە ناگاتە پلەی لە خواترسان تا واز لە شتی وا ئەهێنێ: کە بە کردنی زیانی پێ‌ناگا، نەوەك تووشی شتێکی وا ببێ: کە زیانی پێ‌بگەیەنێ.
بەڵێ: زۆر جار بە لێدانی دڵ، مرۆڤ بە خۆی لە زانای‌نابینی باشتر ئەزانێ: ئایا ئەم شتە باشە، یان خراپە؟ چونکە زانای نابینی ناو دڵ نابینێ‌و لە سەر ئاشکرایی فتوا ئەدا، بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٦و ١١).
(حديثٌ صحيح) حەدیسێکی ڕاستە (رَوَيْناهُ فِي مُسْنَدَيِ الإمامَيْنِ) گێڕاونەتەوە لە کتێبی ئەم دوو ئیمامە:
یەکەم: (أَحْمدَ بنِ حَنْبَلٍ) ئیمام (ئەحمەد)ی کوڕی (حەنبەل) خوا لێی ڕازی بێ، یەکێکە لەو چوار زانایانەی سەر مەزهەب، لە ساڵی(١٦٤) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٤١)ی کۆچی لە تەمەنی(٧٧) ساڵی‌دا لە (بەغدا) وەفاتی کردوە، لە ژیانی‌خۆی‌دا زۆر ئازارو بەندیخانەی بینیوە لە بەر خواپەرستی، بە زۆری لە لای ئیمامی(شافعی)ی خوێندوە، ئەویش دەرسی بە ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم)و (ئەبوداود) گوتوە.
دووەم: (وَالدَّارمِي) ئیمام (عبدالله)ی (دارەمی) سەمەرقەندی‌یە، یەکێکە لە زانا بەرزەکانی حەدیس، لە ساڵی (١٨١) لە دایك بووە، لە ساڵی (٢٥٥) وەفاتی کردوەو، مامۆستای ئیمام (موسلیم)و (تیرمزی)و (ئەبوداود) بووە. خوایە لە هەمووان ڕازی بە، آمین. (بإسْنادٍ جَيِّدٍ) ڕێگای حەدیسەکە زۆر باشە.
ئینجا بزانە: لە دوای جێ‌بەجێ‌کردنی مافی خودا چاکە لەگەڵ دایك‌و باوك‌و خزمان لە گشت چاکەیەك گەورەترە ﴿ عَنْ بَهْزِ بنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رضي الله عنه قُلْتُ: يَا رسول اللهِ ﷺ مَنْ أَبَرُّ؟ قَالَ: أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أُمَّكَ...ثُمَّ أَبَاكَ، ثُمَّ الأَقْرَبَ فَالأَقْرَبَ﴾ رواه أبوداود، واتە: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ کێ چاکە بکەم؟ لە وەڵاما سێ جار فەرمووی: لەگەڵ دایکت، ئینجا لەگەڵ باوکت، ئینجا لەگەڵ خزمی نزیکتر، ئینجا، ئینجا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (اسْتَفْتِ قَلْبَكَ): **بزانە:** هەر کاتێك زانایەکیئاینی باوەڕپێکراو (فَتْوا)ی بۆ دای، لە ڕاستی ئەم (فَتْوا)یەش دڵنیا بوی، هیچ زانایتریش بە پێچەوانە (فَتْوا)یتری نەدا، تۆش ڕەفتار بەم (فَتْوا)یە بکە، ئەگەر (فَتْوا)یەکە بە هەڵەش بوو، تۆ تاوانبار نابی، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ﴾ رواهُ أبوداود، هەر کەسێك (فَتْوا)ی ناڕاستی بۆ درا، ئەوە تاوانەکەی لە سەر (فَتْوا)دەرەکەیە.

جا ئەگەر هاتوو زانایەکیتر (فَتْوا)یەکی بە پێچەوانەی ئەم (فَتْوا)یەی داین، واجبە هەوڵ بدەی تاکو ڕاستیت بۆ دەربکەوێ، جا ئەگەر ڕاستیت بۆ دەرنەکەوتو سەرت لێشێوا، بۆ بەرژەوەندی ئاینەکەت (فَتْوا)ی حەرام وەربگرەو کارەکە مەکە؟ چونکە بووەتە (شُبُهات)، بگەڕێوە حەدیسی (٦و ١١).

٢- (وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ): ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداربە زۆر ئاگاداربە: هەموو جۆرە زانایەك ماف (فَتْوا)دانی نیە، بەڵکو ئەو کەسەی (فَتْوا) ئەدا، ئەبی لە شەرعیئیسلام شارەزا بێ، کەوابوو: ئەگەر کەسێك قورئانو حەدیسی زۆری لەبەر بوو، بەلام لە شەرعیئیسلام شارەزا نەبو، ئەوە تەنها بۆی هەیە بانگەوازی ئیسلامی بکا، بۆی دروست نیە (فَتْوا) بدا، هەروەکو پزیشکی ددان بۆی نیە دەستکاری چاو بکا.

کەوابوو: هەر کەسێك لە سنوری زانستی تایبەت بە خۆی نەوەستێو بە نەزانی بچێتە ناو زانستێکیتر، ئەوە خۆیشی گومڕا ئەبێو خەڵکیش گومڕا ئەکا، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا﴾ رواهُ الشَّيْخان، واتە: خوای گەورە زانستی ئاینی بەو جۆرە لانابا: کە لە سینەی خەڵکی دەربێنێ، بەلام بە هۆی مردنی زانایانیئاینی زانست لائەبا، تا وای لێدێ: زانای ئاینی نامێنن، جا ئەم خەڵکە هەر کەسە گەورەو سەرکردەیەکی نەزان بۆ خۆی دائەنێو پرسیاری ئاینییان لێئەکرێ، ئەوانیش بە نەزانی (فَتْوا) ئەدەن، بەم (فَتْوا)یە بە خۆیان گومڕا ئەبنو خەڵکیش گومڕا ئەکەن.

کەوابوو: ئامۆژگاریت ئەکەم: زۆر زۆر لە مامۆستاو ئەمیرەکانی ئەم سەردەمە بترسەو ئەم حەدیسە هەر لە بەرچاوت بێ! چونکە **(گورگی فێڵباز لە ناو پیستەی مەڕدایە).**

﴿ حەدیسی بیستو هەشتەم: ئامۆژگاری پێغەمبەرﷺ بۆ سەحابەکان ﴾

(عَنْ أَبِـي نَجِيحٍ الْعِرْبَـاضِ بِـنِ سَـارِيَةَ السَّـلَمِي)رضي الله عنه (عیرباض)ی کوڕی (ساریە)، یەکێکە

قالَ: وَعَظَنا رَسُولُ اللهِﷺ. مَوْعِظَةً وَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ، فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ كَأَنَّها مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَأَوْصِنا. قَالَﷺ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى‌الله وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ، وَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيراً، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاء

له سه‌حابه‌ی پێغه‌مبه‌رﷺ چواره‌مین كه‌س بوو: كه له (مه‌ككه‌)ی پیرۆز موسولمان بووه، (٣١) حه‌دیسی گێڕاونه‌وه، له سالی (٧٥)ی كۆچی وه‌فاتی كردوه، خوا لێی ڕازی بێ.

(قالَ) فه‌رمووی: (وَعَظَنا رَسُولُ اللهِﷺ) پێغه‌مبه‌رﷺ ئامۆژگاریه‌كی كردین له دوای نوێژی به‌یانی (مَوْعِظَةً: وَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ) ئامۆژگاریه‌كه ئه‌وه‌نده به نرخ بوو: دلی پێ ئه‌هاته ترسان (وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ) چاوی پێ ئه‌هاته گریان‌و فرمێسكی ئه‌باراند (فَقُلْنا: يَا رَسُولَ اللهِﷺ) جا ئێمه‌ش گوتمان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خواﷺ (كَأَنَّها مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ) له‌و ئامۆژگاریه‌ت وا ده‌رده‌كه‌وێ: ئامۆژگاری مالئاوایی بێ، چونكه زۆر بایه‌خی پێئه‌ده‌ی (فَأَوْصِنا) كه‌وابوو: چ فه‌رمانێكت هه‌یه پێمان ڕابگه‌یه‌نه.

(قَالَ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى‌الله) پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی: ئامۆژگاریتان ئه‌كه‌م له خوا بترسن‌و له فه‌رمانی ده‌رنه‌چن (وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ) هه‌روه‌ها فه‌رمانتان ئه‌ده‌مێ: كه گوێڕایه‌ل بن بۆ گه‌وره‌كانتان‌و له فه‌رمانیان ده‌رنه‌چن (وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ) هه‌رچه‌نده گه‌وره‌تان قوله‌ڕه‌شێكی حه‌به‌شی بێ هه‌ر له فه‌رمانی ده‌رمه‌چون.

چونكه پێویسته هه‌موو كه‌س له‌و دونیایه گه‌وره‌و سه‌ردارێكی هه‌بێ بۆ ئه‌وه‌ی كاروبار ڕێك بكه‌وێ، جا ئه‌گه‌ر بۆ ئه‌و گه‌وره‌یه گوێڕایه‌ل نه‌بین‌و له فه‌رمانی ده‌رچین، كاروبار ڕێك ناكه‌وێ‌و كۆمه‌ل تێك ئه‌چێ، بۆیێ پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ وَفارَقَ الْجَماعَةَ ثُمَّ مَاتَ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً﴾ رَواهُ مُسْلِم، هه‌ر كه‌س له فه‌رمانی گه‌وره‌ی خۆی ده‌رچێ‌و له كۆمه‌لی موسولمانان جیا بێته‌وه، ئینجا بمرێ، وه‌ك مردنی (جاهلية) ئه‌مرێ، واته: جیاوازی نیه: له‌گه‌ل لایه‌نه نائیسلامه‌كان له شێوه‌ی مردنیا.

ئاگاداری: مه‌رجی گوێڕایه‌لی‌و له فه‌رمان ده‌رنه‌چوون ئه‌وه‌یه: كه دژ به شه‌ریعه‌تی ئیسلام فه‌رمان نه‌دا، ئه‌گه‌ر به پێچه‌وانه‌ی شه‌رع فه‌رمانی ده‌ركرد، تۆش له دژی ڕاپه‌ڕه‌و دروست نیه به قسه‌ی بكه‌ی.

(وَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ) به‌ڕاستی هه‌ر یه‌كێكتان له دوای من بمێنێ (فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيراً) په‌رته‌وازه‌و ناكۆكیه‌كی زۆر ئه‌بینێ، له نێوان موسولمانانندا (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي) جا ئه‌گه‌ر ئێوه گه‌یشتنه ئه‌و ناكۆكیه، ده‌ست به یاساو ڕێگای من بگرن (وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ) هه‌روه‌ها ده‌ست به ڕێگاو ڕه‌وشتی هه‌ر چوار خه‌لیفه‌كانی‌من بگرن. واته: هه‌ر چوار جێنیشه‌كانی پێغه‌مبه‌رﷺ: كه ئیمامی(أبوبكر)و ئیمامی(عمر)و ئیمامی(عثمان)و ئیمامی (علی)ن

الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ﴾ رَوَاهُ أَبُوداوِدَ وَالتِّرْمِذِي وَقَال: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيح.

(الرَّاشِدِينَ) ئەو چوارانە لە سەر ڕێگای مـنن (الْمَهْدِيِّينَ) ئـەوان شـارەزای ڕێگـای ڕاسـتن. واتە: ئەگەر ئەو چوارانە، یـان یـەکێك لـەوان فـەرمانێکیان دەرکـرد، پێویـستە بـە قسـەی ئەوان بکرێ زیاتر لە فەرمانی سەحابەکانیتر، خوا لێیان ڕازی بێ.

جا لەو چوارانەش فەرمانی ئیمـامی (أبـوبکر)و ئیمـامی(عمـر) لـە هـەموویان لـە پێشـترە، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي: أَبِيبَكْرٍ وَعُمَرَ﴾ رواهُ التِّرمذي، شوێن ئەو دوو (خليفة)یە بکەون کە لە دوای من دێن: کە (أبوبکر)و (عمر)ن.

ئینجا بزانە: مەبەست بە سوننەتی پێغەمبەرﷺ لێرەدا قورئـانو حەدیسـە، مەبەسـت بـە سـوننەتی هـەر چـوار خەلیفـەکان ڕوونکردنـەوەی ئەوانـەو تێگەیشـتنی ئەوانـە لـە قورئانو حەدیس، چونکە ئەوان لە هەموو کەس لـە ئایینیئیسـلام شـارەزاترن، لـە بـەر ئەوە پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ) یاسـای ئـەو چـوار خەلیفانـە بـە ددان بگرنو بەری مەدەن (وَإِيَّاكُمْ) زۆر ئاگاداری خۆتان بـن (وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ) خۆتـان دوور بخەنەوە لەو شتانەی لە ئایینیئیسلام پەیدا ئەکرێنو نـاوی ئایینییـان لێئەنـدرێ، چونکە ئەوانە بیدعەنە (فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ) هەرچی بیدعە هەیە: هەمووی ئەبێتە سەر لێشـێوانو گـومڕایی (رَوَاهُ أَبُـوداودَ وَالتِّرْمِـذِي، وَقَـالَ حَـدِيثٌ حَسَـنٌ صَـحِيح) ئیمـام (أبوداود)و (تیرمزی) گێڕاویەتیانەوە.

پێناسە: بیدعە: پەیـداکردنی شـتێکی تازەیـە لـە ئایینیئیسـلام، بـە بـێ فـەرمانی خـواو پێغەمبەرﷺ.

ڕوون کردنەوە: بیدعە دوو بەشە: ١- قەبیحە، واتە: ناشیرین. ٢- حەسەنە، واتە: جـوان. هەر شتێك لە قورئانو حەدیس ڕێگای بۆ نەدۆزرێتەوە بیدعەی قەبیحەیەو حەڕامـە ئیشـی پێ بکرێ. ئەگەر ڕێگای بۆ دۆزرایەوە ئەمە بیدعـەی حەسـەنەیەو دروسـتەو خێـرە ئیشـی پێ بکرێ. بەڵگە:

پێغەمبەرﷺ فەرموویـەتی: ﴿مَنْ سَنَّ فِي الإِسْلامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَـا، وَمَنْ سَنَّ فِي الإِسْلامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِـلَ بِهَـا﴾ رَوَاهُ مُسْلِم، واتـە: هەرکەس لە ئیسلامدا ڕەوشتو یاسایەکی باش دابنـێ ئـەوە پاداشـی خـۆی هەیـە، بـە قـەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێئەکەن پاداشی هەیە، وە هەرکەسێك لە ئیسلامدا یاسایەکی ناشیرین دابنێ، ئەمە تاوانی خۆی هەیەو بە قەد ئەوانەی ڕەفتاریشی پێئەکەن تاوانی بۆ ئەنوسرێ. ئەمە پارچەیەکە لە حەدیسێکیدرێژ، ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

واتـەی (سَنَّ) ئەوهایـە: شـتێك نـەبوبێ‌و تـازە پەیـدا بکرێ، لەگـەڵ واتـەی (بِدْعَـة) یـەك ئەگرێتەوە، کەوابوو: بیدعە دوو بەشە، وەکو گوتمان.

بۆ وێنە: چاپکردنی قورئان‌و حەدیس، هەروەها کۆکردنەوەی قورئان‌و حەدیس، سەرو بـۆرو ژێر کردنی قورئان، هەموویان بیدعەی حەسەنەیە، ئـەو کەسـەی یەکـەم جـار ئـەو یاسـایەی داناوە خێری هەیە، چـونکە لـە کـاتی خـۆی پێغەمبـەرﷺ فـەرمانی داوە بـە نووسـینەوەی قورئان‌و حەدیس، ئەو بیدعەیە ئەچێتە ژێـر ئـەو فەرمانـەو ئەبێتـە (حَسَنة)، واتـە: جـوان‌و باش. وەرگێڕانی تەفسیری قورئان‌و حەدیس بۆ هـەر زمانێـك، بیدعـەی (حَسنة)یـە چـونکە ئەچێتە ژێر ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُــمْ﴾ واتـە: هـەر پێغەمبـەرێکمان ناردبێ بە زمانی نەتەوەی خۆی ناردومانە، تا فەرمانی خوایان بۆ ڕوون بکاتەوە.

هەر پارتایەتی‌و کۆمەڵێك‌و هەر ڕێکخراوێـك هـەبێ، بـە هـەر ناوێـك بـێ، کـە بـۆ ئیسـلامی ڕاستەقینە نەبێ، بە (بِدْعَة قَبِيحَة) دائەندرێ، لە بـەر ئایـەتی ﴿وَلاَ تَتَّبِعُواالسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَــنْ سَــبِيلِهِ﴾، واتـە: بـە دوای ڕێچـکەکان مەکـەون، چـونکە پەرتـەوازەتان پێ‌ئەکـەن‌و لە ڕێگای خوا لاتان ئەدەن.

جـا ئـەی موسـوڵمانی خۆشەویسـت: بۆیـێ لێـرە درێـژەم پـێ‌دا چـونکە زۆر لـە لاوانـی موسوڵمان پلەی خوێندەواری‌و شارەزایی ئایینیان نزمە، زۆریش دڵسۆزی ئایینن، لـە بـەر ئەوە هەر شتێ ببینن ئەڵێن: بیدعەیە. چونکە مانای بیدعە نازانن‌و لە زانستی ئاین چەند ئایەت‌و حەدیسێك ئەزانن‌و بەمە لێ‌ی پاڵ ئەدەنەوە، لەمە زیاتر هێزێکی وایان نیە بەڵگەی بیدعە لە قورئان، یان حەدیس، بدۆزنەوە: ئایا باشە، یان خراپە؟.

بەڵام بە هەر جۆر، ئێستا بیدعەی قەبیحە گەلێك زۆرن‌و لە سەر ئیسلام ئەژمێردرێن، خواو پێغەمبەرﷺ لێیان نارازین. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٥)م.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (السَّمْع وَالطَّاعَة): **بزانـە:** بـۆ گوێڕایـەڵی‌و ڕانەپـەڕین لـە دژی کاربەدەسـتەکانمان، پێغەمبەرﷺ چوار مەرجی داناوە:

یەکەم: ﴿إِلاَّ أَنْ تَرَوْا كُفْراً بَوَاحاً﴾ رواهُ الشَّيْخان، لە دژیان ڕامەپەڕن مەگەر کافربوونێکی ئاشکرا ببینن. **دووەم:** ﴿فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَة فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هـەر کاتێـك فەرمانی بە خراپە پێ‌کرا، گوێڕایەڵی دروست نیـە. **سێیەم:** ﴿يَقُودُكُمْ بِكِتَــابِ اللهِ﴾ رواهُ مُسْـلِم، گوێڕایــەڵی کاربەدەســت بــن، ئەگــەر ئــەم خەڵکــەی بــە قورئــان، واتــە: بە شەریعەتی‌ئیسلام بەڕێوە ئـەبرد. **چوارەم:** ﴿مَا أَقَامُوا فِيكُمُ الصَّــلاَةَ﴾ رواهُ مُسْلِم، لـە دژیان ڕامەپەڕن، هەتا نوێژ لەگەڵ ئێوەدا ئەکەن‌و فەرمان بە نوێژ ئەکەن.

(اَلْحَدِيثُ التَّاسِع وَالْعِشْرُونَ: طُرُقُ الْجَنَّة كَثِيرَةٌ)

﴿عَنْ مُعَاذ بْنِ جَبَلٍ ﷺ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي عَنِ النَّارِ؟ قَالَ ﷺ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْه: تَعْبُدُ اللهَ وَلاَ تُشْرِكُ بِه شَيْئًا،

٢- (فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا): دەربارەی ئەم پەرتەوازەیە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَفْتَرِقُ هَذِه الأُمَّةُ عَلَى ثَلاَث وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلاَّ وَاحِدَةً: وَهِيَ الْجَماعَةُ، وَفِي رِوايَة: مَا أَنَا عَلَيْه الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي﴾ رواهُ التّرمذي والحاكم، ئەم ئوممەتەی من پەرتەوازە ئەبێو ئەبێتە حەفتاو سێ گرۆه، گشتیان هەڵەنەو ئەچنە دۆزەخ، تەنها یەكێكیان نەبێ: كە كۆمەڵی گەورەیە، واتە: (اهْل السّنّة والْجَماعة)یە، كە لە سەر ڕێبازی ئێستای منو سەحابەكانی منە.

كەوابوو: ئەی موسوڵمانی بەڕێز: زۆر ئاگاداری خۆت بە، ئەم حەفتاو دوو گرۆهە گومڕابووە فێڵت لێنەكەنو بە ناوی ئایین تەفرەت نەدەن، چونكە زۆر لە سەركردەو ئەندامانی ئەم گرۆهانە بۆ بەرژەوەندی گرۆهەكەیان قسەی سەر قۆزو بن ئالۆز ئەكەن، دەمارگیری (حزبي)و (مَذهبي) وای لێكردون (فَتوا)ی سەركردەكانی خۆیان پێ باشترە لە فەرموودەی هەر چوار (خَليفة)كان.

ئینجا تاكو لە داوی ئەم فێڵبازانە ڕزگار ببی، بۆ ڕوونكردنەوەی ڕێبازی پێغەمبەروﷺ هەر چوار (خَليفة)كان بگەڕێوە سەر ڕوونكردنەوەی زانایانی سەدەكانی یەكەمو دووەمو سێیەم، كە پێیان ئەگوترێ (السّلَف الصَّالح)، پێغەمبەرﷺ شاهیدی بۆ داون.

ئاگاداری: ووشەی (هَذه الأُمَّة) وا ئەگەیەنێ: كە ئەم حەفتاو سێیە، گرۆهی ئایینن، نەك (علماني)؟ چونكە ئەوان بە شەرعیئیسلام ڕەفتار ناكەن.

﴿حەدیسی بیستو نۆیەم: ڕێگای بەهەشت زۆرن﴾

(عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﷺ قَالَ) موعازی كوڕی جەبەل فەرمووی (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم ئەی پێغەمبەری خواﷺ (أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ) كردەوەیەكم پێ بڵێ (يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ) ئەو كردەوەیە بمباتە بەهەشت (وَيُبَاعِدُنِي عَنِ النَّارِ) وە لە ئاگری دۆزەخ دوورم بخاتەوە؟

(قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڕاستی دەربارەی شتێكی زۆر گرنگو گەورە پرسیارت كرد (وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ سَهَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ) وە ئەو كردەوەیەش زۆر ئاسانە بۆ كەسێك: كە خوا بۆی ئاسان بكاو یارمەتی بدا.

ئینجا پێغەمبەرﷺ كردەوەكەی بۆ ڕوون كردەوەو فەرمووی: (تَعْبُدُ اللهَ) تەنها هەر خوا بپەرستە (وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا) وە هیچ شتێك مەكە بە هاوبەش بۆ خواو كردەوەی باشت

وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رمضَانَ، وَتَحُجُ الْبَيْتَ. ثُـمَّ قَـالَﷺ: أَلاَ أَدُلُّـكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟: اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَـلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ تَلاَ (تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ) حَتَّى بَلَغَ (يَعْمَلُونَ).

بە دڵسۆزییەوە هەر بۆ خوا بێ (وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ) نوێژ بکە (وَتُـؤْتِي الزَّكَـاةَ) زەکات بدە (وَتَصُومُ رَمَضَانَ) مانگی ڕەمەزان بە ڕۆژوو بیە (وَتَحُجُّ الْبَيْتَ) حەجی ماڵی خوا بکە.
(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ) ئەی موعاز، ئایا پێت خۆشە چەند ڕێگایەکی چاکەت پێ بڵێم؟ (اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ) ڕۆژووگرتنی سوننەت پارێزەرە بۆ تۆ لە ئاگری دۆزەخ (وَالصَّدَقَةُ) خێرکردن (تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ) گوناهی بچوك لائەبا (كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ) هەروەك ئاو ئاگر ئەکوژێنێتەوە.
بزانـە: گوناهیگـەورە بـە خێرکـردن لاناچـێو ئـەبی تۆبـە بکـا، وە ئـەو گوناهانـەی پەیوەندییان بە ئادەمیزادەوە هەیە: جا گەورە بێ، یان بچووك، ئـەبی خاوەنەکـەی ڕازی بکاو تۆبەش بکا، ئەگینا: لاناچێ. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (١٨).
(وَصَلاَةُ الرَّجُلِ) نوێژکردنی مرۆڤ (مِنْ جَـوْفِ اللَّيْـلِ) لـە ناوەنـدی شـەوەوە دروشمی پیاوچاکانە (ثُمَّ تَلاَ) ئینجا پێغەمبـەرﷺ بـۆ بەڵگـە هێنانـەوە لـە سـەر پیاوچـاکی ئـەو کەسەی کە بە شەو نوێژ ئەکا، ئەم دوو ئایەتـەی خوێنـدەوە: ﴿تَتَجَافَى جُنُـوبُهُمْ عَـنِ الْمَضَاجِعِ﴾ تەنیشتەکانیان جیا ئەبێتەوە لە یاتاخی نوستن. واتـە: لـە خـەو هەڵئەسـتن بەشەو ﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ خوای خۆیان ئەپەرستنو شـەونوێژ ئەکـەن ﴿خَوْفًا﴾ لـە ترسـی دۆزەخ ﴿وَطَمَعًا﴾ وە بە تەمای بەهەشـتن ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ئـەو ماڵـەی داومانـە بەوان، هەندێکی ئەدەنە فەقیرو هەژارو لە ڕێگای چاکە سەرفی ئەکـەن ﴿فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ﴾ کەس نازانێ ﴿مَا أُخْفِيَ لَهُمْ﴾ ئەوەی لە بەهەشت بۆیان ئامـادە کـراوە ﴿مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ لەوەی چاو پێی خۆش ئەبێ ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ئەوەش پاداشـی ئـەو کـردەوە باشانەیە: کە لە دونیادا ئەیانکرد.
ئەی موسوڵمان: خواپەرستی لە شەویدا خێری زیاترە لە هەموو کاتێکیتر، لـە هـەمووش خێرتـر نوێـژکردنی شـەوە، ئینجـا ئەگـەر پـێش نوسـتن نوێـژ بکـەی پـێی ئـەگوترێ: (شەونوێژ). ئەگەر لە دوای نوستن بیکەی پێ ئەگوترێ: (تَهَجُّد). ئەمـەیان لـە هـەموویان گـەورەترە، وەلای کـەمی شـەونوێژو تەهـەجود: دوو ڕەکاتـە، بـە نـاوی شـەونوێژ، یـان تەهەجود لای زۆر: هەتا بەیان ئەدا هەر نوێژ بکـە، ئینجـا ئەگـەر نـاتوانی نوێـژ بکـەی، قورئان بخوێنە، ئەگەر نا: زیکری خوا بکەو دوعا بکە، وە (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) لە کاتی پاشیودا، لە هەموو زیکرێك خێری زیاترە، هەر چیێکی لەوانەی گوتمان بیکـەی خێـری خواپەرسـتی شەوت بۆ ئەنووسرێو وەبەر ئەو دوو ئایەتە ئەکەوی.

ثُمَّ قَالَﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ وَعَمُودِهِ وَذِرْوَةِ سَنَامِه؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ. قَالَﷺ: رَأْسُ الأَمْرِ اَلإِسْلاَمُ، وَعَمُودُهُ اَلصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ سَنَامِه اَلْجِهَادُ. ثُمَّ قَالَﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّه؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ

(ثُمَّ قَالَ) ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ) ئایا پێت بڵێم سەری هەموو خواپەرستی‌یەك چی‌یەو (وَعَمُودِهِ) كۆڵەگەی ئایین چی‌یەو (وَذِرْوَةِ سَنَامِه) بەرزترین لووتكەی ئایین چیە؟

(قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ پێم بڵێ (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (رَأْسُ الأَمْرِ اَلإِسْلاَمُ) سەری هەموو كارێك ئیسلامبوونەو بیروباوەڕی تەواوە: بە خواو پێغەمبەرﷺ (وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ) كۆڵەگەی ئایین نوێژكردنە. (وَذِرْوَةُ سَنَامِه) لوتكەی هەرە بەرزی ئایین (اَلْجِهَادُ) تێكۆشانە بۆ بەرزكردنەوەی ئیسلام: بە گیانو بە ماڵو بە زمان.

بەڵام تێكۆشانی چەكدارانە-كە پێی ئەگوترێ: (غەزا)- لە هەموویان خێرترە، چونكە گیانی خۆی ئەفرۆشێتە خوای گەورەو بەهەشتی لێوەرئەگرێ، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا تَرَكَ قَوْمٌ الْجِهادَ إِلاَّ عَمَّهُمُ اللهُ بِعَذابٍ﴾ رواه الطبراني، هەر نەتەوەیەك واز لە (جهاد) واتە: لە تێكۆشانی ڕێگای خوا بێنێ، خوای گەورە بە تێكڕایی تووشی ئازارو ژێردەستەیان ئەكا.

(**جهاد**) واتە: تێكۆشان لە ڕێگای خوا، پێویستە بۆ لابردنی دەستەڵاتی تاغوتو نۆكەرانی كوفرو بۆ چەسپاندنی حوكمی خوا لە سەر زەمینی‌خواو ڕزگاركردنی پیاو و ژنو منداڵانی چەوسێندراوەیە، هەركەسێك واز لە جیهاد بێنێ خوا ژێردەستەو سەرشۆڕی ئەكا، ناموسو وڵاتیشی لە دەست ئەچێ، خۆ ئەگەر بە حوكمی كوفر ڕازی بێو حوكمی خوای نەوێ، ئەو كەسە كافریش ئەبێ.

بزانە: هەموو سەربەرزی بۆ ئەو كەسەیە: كە لە ڕێگای خوا تێئەكۆشێ، ئەوانەی ئەڵێن: ئێستا جیهاد سودی نیە، كەوابوو پێویست ناكا جیهاد بكرێ. یان ئەڵێن: ئایا جیهاد لە كوێ بكەین؟ خۆ كاربەدەستەكان موسوڵمانن هەرچەند حوكمیش بە قورئان نەكەن، چونكە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەرﷺ هەیە، وە لەشكری ئەوانیش زۆر موسوڵمانی تێدایە چونكە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەرﷺ هەیە، چۆن بیانكوژین؟

لە وەڵامدا ئەڵێین: ئەو كاربەدەستانەی ئێستا خۆیان سەپاندوە بە سەر وڵاتانی‌ئیسلامدا، هەموویان نۆكەری كافرەكانن، بۆیە حوكمی قورئان ناچەسپێننو دژ بە هەموو پێشكەوتنێكی ئیسلامی ئەوەستنو بایەخ بە بەدڕەوشتی ئەدەن، ئەوەی یارمەتی ئەوانیش ئەدا، وەكو ئەوانەو نوێژكردنەكەی سودی نیە. بڕوانە حەدیسی (٣٤).

(ثُمَّ قَالَ) دیسان پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذَلِكَ كُلِّه) ئایا پێت بڵێم: شتێك هەیە: ئەوەی ووتمان گشتی لێكۆ ئەبێتەوە؟ (قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِﷺ) گوتم: بەڵێ ئەی

فَأَخَذَ ﷺ بلسَانه وَقَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا. فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ الله وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ ﷺ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ! وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ-قَالَ- عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلاَّ حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ؟﴾ رواهُ التِّرمذِي، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صحيح.

پێغەمبەری خوا ﷺ پێم بڵێ (فَأَخَذَ بِلِسَانِه) پێغەمبەر ﷺ زوبانی خۆی بە دەست گرتو (ثُمَّ قَالَ) ئینجا فەرمووی: (كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا) خۆت لە مە بپارێزە.

(فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ الله وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟) منیش گوتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا چۆن بە هۆی گفتوگۆمان سزا ئەدرێین؟ (فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ!) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دایکت بزرت بکا، چۆن ئەمە نازانی!-(لێرەدا مەبەست دوعای خراپ نیەو مەبەست سەرسوڕمانە)-(وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ) ئایا هیچ هۆیەك هەیە کە زۆرترینی ئەو خەڵکە فڕێ بداتە ناو ئاگری دۆزەخ (عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ قَالَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ) کە لە سەر ڕووی خۆیان ڕابکێشرێنە ناو ئاگر (إِلاَّ حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ) تەنها هۆیەکە کردەوەی زوبانیانە، کە پێی ئەچنە دۆزەخ، وەك قسەی ناشیرینو شایەدی بە درۆو دوو زمانیو جنێودانو...هتد (رواهُ التِّرمذِي، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صحيحٌ) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَنْهَاةٌ لِلإِثْمِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ﴾ رواهُ التِّرمذي وأحمد، ئێوە شەونوێژ بکەن، چونکە شەونوێژ پیشەی پیاوچاکانی پێش ئێوەیە، لە خوا نزیکتان ئەکاتەوە، خراپەکانتان ئەسڕێتەوە، لە گوناهکردن قەدەغەتان ئەکا، دەرد لە لاشەتان دەر ئەکا.

٢- (وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ): ئیمامی (الأذْرَعي) ئەو فەرموودەیەی هەڵبژاردوە: کە (جهاد) لە هەموو کردەوەکانی مرۆڤ -لە پاش ئیمان- گەورەترە، چونکە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا: ﴿يَا رَسُولَ الله مَا يَعْدِلُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ الله؟ قَالَ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. فَأَعَادُوا عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا؟ كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ: لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ!. ثُمَّ قَالَ: مَثَلُ الْمُجَاهِد فِي سَبِيلِ الله كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ الله لاَ يَفْتُرُ مِنْ صَلاَةٍ وَلاَ صِيَامٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ الله﴾ رواهُ الشَّيْخَان، ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کام کردەوە بە قەد (جهاد) خێری زۆرە؟ فەرمووی: ناتوانن کردەوەی وا بکەن کە بە قەد (جِهاد) خێری زۆر بێ. ئینجا دوو جارو سێ جاریتر پرسیاریان لێکردووەوە؟ ئەویش هەر ئەیفەرموو: ناتوانن. ئینجا فەرمووی: خێری (مُجاهِد) لە ڕێگای خوا، وەکو خێری ئەو کەسەیە: بەردەوام بەڕۆژوو بێو شەو نوێژ بکاو قورئان بخوێنێ، بە جۆرێکی وا: لە نوێژو ڕۆژوو پشوو نەدا، تا (مُجاهِد)ی ڕێگای خوا لە (جِهاد)ەکەی ئەگەڕێتەوە.

(اَلْحَدِيثُ الثَّلاثُون: أَوامرُ الله وَنَواهيه)

﴿عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَني جُرْثُوم ابن ناشرﷺ: عَنْ رَسُـــول اللهﷺ قَـــالَ: إنَّ اللهَ تَعـــالَى فَرَضَ فَرَائضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها، وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوها، وَحَرَّمَ أَشْـــياءَ فَـــلاَ تَنْتَهكُوهـــا، وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نسْيان

هەروەها پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتی: ﴿يَا رَسُولَ الله أَرَأَيْتَ إِنْ قُتلْتُ فِي سَبِيلِ الله أَتُكَفِّرُ عَنِّي خَطَايَايَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ، إلاَّ الدَّيْنَ﴾ رواهُ مُسْلِم، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئایا ئەگەر لە ڕێگای خوا بکوژرێم‌و شەهید ببم، هەموو گوناهەکانم لائەبردرێن؟ فەرمووی: بەڵێ، بەو مەرجەی: خۆڕاگر بیو پاداشتت لە خوا بوێ‌و هەڵمەتبەر بی‌و هەڵاتوو نەبی، تەنها قەرز نەبێ. واتە: جگە لە قەرزی ئادەمیزاد، خوای گەورە لە گشت گوناهەکانی (شَهِید) خۆش ئەبێ.

﴿ حەدیسی سی‌یەم: فەرمان‌و قەدەغەکراوەکانی خوا ﴾

(عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِي جُرْثُومِ ابنِ ناشِر)ﷺ (ئەبو ثەعلەبە)ی (خوشەنی) یەکێکە لەو سەحابانەی پەیمانی بن دارەکەیان داوەتە پێغەمبەرﷺ، (٤٠) حەدیسی گێڕاونەوە، لە ساڵی (٧٥)کۆچی لە شام وەفاتی کردوە.

(عَنْ رَسُولِ اللهﷺ) لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە: (قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرَائضَ) خوای گەورە چەند شتێکی لە سەر ئێوە واجب کردوە (فَلاَ تُضَيِّعُوها) ئێوەش لە دەستیان مەدەن‌و جێبەجێیان بکەن.

پێناسە: واجب ئەوەیە: لە سەر کردنی پاداشی بدرێت‌و لە سەر نەکردنی سزا بدرێ: وەك نوێژ، ڕۆژوو، زەکات...هتد.

(وَحَدَّ حُدُوداً) وە خوای گەورە چەند سنورێکی داناوە: بۆ سزادانی خەڵك لە سەر هەندێك تاوان (فَلاَ تَعْتَدُوها) لەو سنورە تێمەپەڕن‌و زیاتری مەکەن وەك سزای (زینا): سەد دارە، سزای ئارەقخۆر: چل دارە، بوختان: هەشتا دارە...هتد، بەو جۆرەی لە شەریعەتی‌ئیسلام دیار کراوە.

(وَحَرَّمَ أَشْياءَ) خوای گەورە چەند شتێکی قەدەغە کردوەو حەرامە بیکەن (فَلاَ تَنْتَهِكُوها) قەدەغەی خوا مەشکێنن‌و نزیکی ئەو حەرامە مەکەون، بە هیچ جۆرێ مەیکەن، وەك زینا، ئارەق، قومار، شایەدی بە درۆ...هتد.

پێناسە: حەرام ئەوەیە لەسەر کردنی سزا بدرێ‌و بە وازلێهێنانی پاداشتی بدرێتێ لە قیامەت.

(وَسَكَتَ عَنْ أَشْياءَ) خوای گەورە بێدەنگی‌ی لە هەندێ شت کردوەو باسی حەرام‌و حەڵاڵی ئەو شتەی نەکردوە (رَحْمَةً لَكُمْ) بەزەیی بە ئێوەدا هاتوە (غَيْرَ نِسْيانٍ) وا تێمەگەن خوا

فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها ﴾ حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ الدّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُ.

له بیری چووه باسی بکا (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها) ئێوەش لێی مەکۆڵنەوەو بە دوایا مەگەڕێن. کەواتە: پرسیاری زیاد مەکەو مەڵێ ئەرێ بۆچی حەرامە؟ بۆچی حەڵاڵە؟ بەڵام ئەگەر شتێکت لە لا روون نەبو ئایا حەرامە، یان حەڵاڵە؟ بڕۆ لای زانای ئایینی پرسیار بکەو بە نەزانی ئیشەکە مەکە.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ الدّارَقُطْني وَغَيْرُهُ) ئیمامی (دارەقوتنی)و چەند زانایەکی‌تر گێڕاویەتیانەوە، ئەم زانایە ناوی (علی) کوڕی (عمر)ە خەڵکی گەڕەکی (دارُالقُطن) بوو لە (بەغدا)، لە ساڵی (٣٠٦)کۆچی لە دایك بووە، لە (٣٨٥) وەفاتی کردوە، یەکێکە لە زانا بەرزەکانی حەدیس.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك کردەوەیەکی حەرام بکا، ئەوە تورەیی خوا ئەبزوێنێ بۆ ئەوەی سزای بدا ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قالَ: إنَّ اللهَ يَغارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغارُ، وَغَيْرَةُ اللهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللهُ﴾ رواهُ التِّرمذی، واتە: خوا غیرەتی هەیەو تورە ئەبێ، موسوڵمانیش غیرەتی هەیەو تورە ئەبێ، جا غیرەتو تورەبوونی خوا بە هۆی ئەوەیە: کە موسوڵمان کردەوەیەکی حەرام بکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إنَّ اللهَ تَعالَى فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوها): **بزانە:** هەر کەسێك واجبێکی لە دەست چوو لە کاتی خۆیدا نەیکرد، واجبە قەزای بکاتەوە، چونکە ڕستەی (فَلاَ تُضَيِّعُوها) وا ئەگەیەنێ: هەر کەسێك بمرێو واجبێکی لە ئەستۆدا مابێ، ئەوە بە لە دەستدەری مافی خوا ناو ئەبرێ، کەوابوو: هەر کەسێك واجبێکی لە ئەستۆدا بێ، دروست نیە خۆی بە سوننەت خەریك بکا، تا واجبەکە ئەداتەوە، لە حەدیسی پێغەمبەرداﷺ هاتوە: ﴿لاَ تُقْبَلُ نَافِلَةٌ حَتَّى تُؤَدَّى الْفَرِيضَةُ﴾ رواه الإمام أحمد فی رسالة الصلاة، لە لای خوا سوننەت قبوڵ ناکرێ، تا واجب بە تەواوی ئەکرێ.

٢- (وَحَرَّمَ أَشْياءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوها): شکاندنی قەدەغەی‌خوا بە هێزترین هۆیە: بۆ تورەبوونی خوا، چونکە کردنی هەر کارێکی حەرام ئەبێتە نیشانەی بێ‌بایەخی‌و ڕێز لێ‌نەنان لە خوای گەورە، تەماشا بکە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ، فَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هیچ کەس لە خوا بە غیرەتتر نیە، لە بەر بەغیرەتی تاوانی ئاشکراو پەنهانی حەرام کردوە. واتە: هەر کەسێك تاوانێك بکا، خوا لێی تورە ئەبێ.

٣- (فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْها): یەکێك لەو شتانەی خواو پێغەمبەرﷺ بێ‌دەنگییان لێ‌کردوە: زاتی خوای گەورەیە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَفَكَّرُوا فِي آلاَءِ اللهِ، وَلاَ تَفَكَّرُوا فِي اللهِ﴾ رواه

(اَلْحَديثُ الْحادي والثَّلاثُون: في الزُّهْد)

﴿ عَنْ أَبِي‌العَبَّاس سَهْلِ بنِ سَعْدالسَّاعديِّ ﷺ قَالَ: جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبيِّ ﷺ، فَقالَ: دُلَّني عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِيَ‌اللهُ وَأَحَبَّنِيَ‌النَّاسُ؟ فَقَالَ ﷺ: ازْهَدْ فِي‌الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ، وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحِبَّكَ النَّاسُ ﴾ حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ ابنُ ماجه وَغَيْرُهُ بأَسانِيدَ حَسَنَة.

الطبراني والبيهقي، بیر لـه چاکەکان‌و دروستکراوەکانی خـوا بکەنـەوە، بـیر لـه زاتی‌خـوا مەکەنەوە. کەوابوو: گفتوگۆ کردن دەربارەی زاتی خوا، شـوێنی خـوا، نهێنی‌یـەکانی‌خوا، پیشەی گومڕابووەکانی (أَهْل البِدْعَة وَالضَّلاَلَة)یە.

﴿ حەدیسی سی‌و یەکەم: وازهێنان له دونیا ﴾

(عَنْ أَبِي‌العَبَّاس سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِي)ﷺ (سەهل)ی کوڕی (سـەعد)ی (سـاعیدی) خـوا لێیان ڕازی بێ، سەحابەیە، خەڵکی (مەدینە)یـە، (١٨٨) حەدیسـی گێڕاونـەوە، لـه سـاڵی (٨٨)ی کۆچی له (مەدینە) وەفاتی کردوە.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ) پیاوێك هاتـه لای پێغەمبـەر ﷺ (فَقَـالَ: دُلَّنـي عَلَى عَمَلٍ) پیاوەکە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کـارێکم پـێ نیشـان بـدە (إِذَا عَمِلْتُـهُ) هـەر کاتێـك ئـەو کـارەم کـرد (أَحَبَّنِـي اللهُ وَأَحَبَّنِـي النَّـاسُ) خـوای گـەورە خۆشـی بـوێم‌و خەڵکیش خۆشی بوێم؟.

(فَقَالَ: ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: واز له دونیا بێنەو تەنها بە قـەد پێویست ماڵی‌حەڵاڵ کۆ بکەوە—بڕوانه حەدیسی (٤٠)— (يُحِبَّكَ اللهُ) خوای گەورە خۆشی ئەوێ.

وازهێنان لـه دونیا ئەمەیە: چـاوت لـه گـەورەیی نـەبێ، خـۆت بـە پیـاوێکی زل‌و لێهـاتوو دانەنێی، ئەوەی دڵت ئەیەوێ لە حەڵاڵ گشتی نـەدەیتێ، چـاوت لـه دەسـتی کـەس نـەبێ، هەردەم مردن له بەرچاوت بێ، گیانی‌خۆت بە خواپەرستی ببەیتە سەر.

(وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ) واز لەو شـتانه بێنـە: کـه لـه بەردەسـتی خەڵکدایـە (يُحِبَّـكَ النَّـاسُ) خەڵکیش ئەتۆی خۆش ئەوێ، چونکە دڵی زۆر کەس ئەوهایە: ئەگەر تەماع له ماڵیان بکەی، یان تـەماع لـه کاریـان بکـەی ڕقیـان لێـت هەڵئەسـتێ‌و خۆشـیان نـاوێ‌و بـە چـاوی سـوك تەماشات ئەکەن، کەوابوو: خۆشویستنی دونیا سەری هەموو تاوانێکە، هەر کەسـێك دونیـای خۆش بوێ، له دوا ڕۆژدا زیانی لێ‌ئەکەوێ، مرۆڤی ژیرو هۆشیار بۆ چەند ڕۆژێکی دونیا خـۆی ناشیرین ناکا له لای خواو خەڵك.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَغَيْـرُهُ بِأَسـانِيدَ حَسَـنَةٍ) حەدیسـێکی جوانـە، ئیمـام (ئـیبن ماجە)و چەند زانایەکی‌تر گێڕاویەتیانەوە.

(ئیبن ماجە) ناوی (محمد) کوڕی (یەزید) بوو، خەڵکی (قەزوێن) بوو، له ساڵی (٢٠٩)ی‌کۆچـی له دایك بووە، له (٢٧٣) وەفاتی کردوە، یەکێکە له زانایانی حەدیس، خوا لێی ڕازی بێ.

(اَلْحَدِيثُ الثّانی والثّلاثُون: لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ)

﴿عَـنْ أَبِیسَـعِيـد سَـعْـد بـن مَـالك بن سـنان الْخُـدرِیﷺ:

ئینجا بزانه: سووربوون له سەر وەدەستهێنانی ماڵی دونیاو هەوڵدان بۆ پلەیبەرز ئەبێتە هۆی له دەستچوونی زۆر له پلەی له خواترسانو خواپەرستی، چونکه ئەم دڵە جێگای دوو هەوێی تێدا نابێتەوە ﴿عَن كَعْب بن مَالكﷺ: عَنِ النّبيﷺ قَالَ: مَا ذِئْبَان جَائعَان أُرْسِـلاَ فِی غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِه﴾ رواهُ الإمام أحمد، واتە: دوو گورگی برسی که بەربدرێنه ناو مێگەله مەرێك، ئەوەندە تێکی نادەن، وەکو سووربوونی مرۆڤ له سەر کۆکردنەوەی ماڵو وەدەستهێنانی گەورەیی ئایینەکەی لێ تێك ئەدا.

﴿چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا﴾

١- (ازْهَدْ فِی الدُّنْيَا): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اُنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْكُمْ وَلاَ تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ، فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَاللهِ عَلَـيْكُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، تەماشای ئەو کەسە بکەن که له ئێوە بەرەو خوارترە: له خزمو ماڵو جوانی، تەماشای ئەو کەسە مەکەن که له ئێوە بەسەرەوەترە: له خزمو ماڵو جوانی، وەها باشترە، تاکو نیعمەتەکانی خواتان بە سوکی نەیەتە بەرچاو.

٢- (ازْهَدْ فِيمَا عِنْدَالنَّاسِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اِتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَىالنَّاسِ، وَأَحْسِنْ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحِبَّ لِلنَّـاسِ مَـا تُحِـبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ﴾ رواهُ التّرمذی، واته: خۆت له حەرامەکان بپارێزه ئەبیتە خواپەرسترین کەس، ئەو بەشەی خوا بۆی داناوی پێی ڕازیبە ئەبیتە دەوڵەمەندترین کەس، چاکە لەگەڵ دراوسێت بکە ئەبیتە ئیماندارێکی تەواو، زۆر پێمەکەنە چونکه زۆر پێکەنین دڵ ئەمرێنێ.

٣- (يُحِبَّكَ اللهُ.. يُحِبَّكَ النَّاسُ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلاَلِی؟ اَلْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِی ظِلِّی يَوْمَ لاَ ظِلَّ إلاَّ ظِلِّی﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گەورە له ڕۆژی دوایی ئەفەرموێ: له کوێن ئەوانەی له دونیادا له بەر گەورەیی من یەکترییان خۆش ئەویست؟ ئەمڕۆ له سێبەری عەرشیخۆمیان دائەنێم، که جگە له سێبەری عەرشیخۆم هیچ سێبەرێکیتر نیه.

﴿ حەدیسی سیو دووەم: زیان له ئیسلامدا نیه ﴾

(عَنْ أَبِیسَعِيدٍ سَعْد بن مالك بـن سنانِ الْخُدرِی)ﷺ (ئەبو سەعید)ی (خودری) یەکێکە له سەحابەکانی پێغەمبەرﷺ، (١١٧٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، له ساڵی (٧٤)ی کۆچی له (مەدینە) وەفاتی کردوە، بە خۆیشی خەڵکی (مەدینە) بووە.

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ ضَــرَرَ وَلاَ ضِــرَارَ ﴾ حَــدِيثٌ حَسَــنٌ رواهُ ابــنُ ماجــه وَالدَّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُما مُسْنَداً، وَرَواهُ مالكُ فِي الْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْــرِو بــنِ يَحْيَــى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَأَسْقَطَ أَبَاسَعِيد وَلَهُ طُرُقٌ يُقَوِّى بَعْضُها بِبَعْض.

ئــەم (صــحابە)يــە ئەگێڕێتــەوە: (أَنَّ رَسُــولَ اللهِ ﷺ قَــالَ) پێغەمبــەر ﷺ فــەرمووى: (لاَ ضَرَرَ) هـیچ زیـان لێدانێك لـە ئاینیئیسـلامدا ڕەوا نیـە: چ زیـان لـە خـۆت بدەی، چ لە كەسێكیتر بۆ ئەوەی سود بە خۆت بگا.

(وَلاَ ضِرَارَ) هەروەها: زیان لێدانی خـەڵك ڕەوا نیـە، بـا سـودی خۆیشـی تـێدا نـەبێ، یـان لە تۆڵەی زیانێك زیانێكیتری بێشەرعی لێبدەی، واتە: لە ماف خـۆی زۆرتـر زیـانی لێبـدا: وەك لەجیاتی پەنجەیەك دەستی ببڕێ، یان لەجیاتی دەستێك بیكوژێ، واتـە: لـە سـنوری ئیسلام دەرچێ.

بەڵام ئەگەر بەرژەوەندی گەورەتر بوو لەو زیانـە، ئەمـە ڕەوایـە: وەك دەسـت بـڕینی دز بـۆ پاراستنی ماڵی خەڵك، دارکاریکردنی زیناکەر بۆ پاراستنی ناموس، یـان تۆڵـە وەرگرتنێكـی بەگوێرەی شەرعیئیسلام بوو: وەك چاو بە چاو، دەست بە دەست، ئەمەش ڕەوایە.

(حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالدَّارَقُطْنِي وَغَيْرُهُما مُسْنَداً) حەدیسـێكی جوانـەو ئیمـام (ئـیبن ماجە)و (دارەقوتنی)و چەندانیتر گێڕاویەتیانەوە (وَرَوَاهُ مالكُ فِي الْمُوطَّأ مُرْسَلاً عَنْ عَمْرو بنِ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَأسقط أباسعيد) هـەروەها ئیمـام (مالیـك) -كـوڕی (ئەنـەس) یەكێكە لە زانا سەرمەزهەبەكانو زانایانی حەدیس، لە ساڵی (٩٣) لە (مەدینە) لە دایك بـووە، لە ساڵی (١٧٩)ی كۆچی لە (مەدینە) وەفاتی كردوە، مامۆستای ئیمامی (شافعی) بـوو، خـوا لێیان ڕازی بێ- ئەو حەدیسەی لە كتێبەكەی خۆی كـە نـاوی (مُوطَّأ) بـوو، گێڕاویەتیـەوەو ناوی (ئەبوسەعید)ی نەهێناوە، كەوابوو: حەدیسەكە لاوازە، بـەڵام (وَلَـهُ طُـرُقٌ يُقَـوِّى بَعْضُـها بِبَعْضٍ) حەدیسەكە چەند ڕێگایەكی هەنە: یەكتری بەهێز ئەكـەنو حەدیسـەكە جـوان ئـەبێو ئیشی پێئەكرێ، یەكێك لەم ڕێگایانە ئەم حەدیسەیە:

﴿عَنْ أَبِي صِرْمَةَ رضي الله عنه أَنَّ رسول اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللهُ عَلَيْهِ﴾ رواهُ التِّرمذي بسند حسن، واتە: هەركەسێك زیان بە خەڵكی بگەیەنێ خوا زیانی پێئەگەیـەنێ، وە هەركەسێك ئازارو بارگرانی بخاتە سەر خەڵكی خوا لە قیامەت باری گران ئەكا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

بزانە: زانایانی شەرعزان لە سەر بناغەی ئـەم حەدیسـەی (لاَ ضَــرَرَ وَلاَ ضِــرَارَ) چـەند (قاعدة)یەكی (أُصولُ الفِقْه)یان بنیات ناوە، وەكو:

١- (اَلضَّرَرُ يُزَالُ) ئەبێ زیان لابدرێ: وەكو گەڕاندنەوەی شـتی فرۆشـراو ئەگـەر ناتـەواو بوو، هەم خۆپاراستن لە هۆیەكانی نەخۆشیو...هتد.

(اَلْحَديثُ الثّالث والثَّلاثُون: في كَيْفيَّة الْمُحاكَمَة)

﴿ عَنْ ابْنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قَالَ: لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لادَّعَى رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ وَدِمائَهُمْ، لَكِنِ الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ ﴾

٢- (اَلضَّرَرُ لاَ يُزالُ بِالضَّرَرِ) نابێ زیان به زیانێکیتر لابدرێ، وەکو: دروست نیه مرۆڤی برسی خواردنی برسییێکیتر بخواو تووشی مردنی بکا، دروست نیه ڕووبار له زەویەکەی خۆی لابداته زەویی کەسێکیتر...هتد.

٣- (يُتَحَمَّلُ الضَّرَرُ الْخاصُّ لِدَفْعِ الضَّرَرِ الْعامِّ) زیانی تایبەتی لێئەدرێ تاکو زیانی گشتی لابدرێ: وەکو بڕینی دەستیدز، تاکو زیان له ماڵی خەڵك نەکەوێ...هتد.

٤- (يُرْتَكَبُ أَخَفُّ الضَّرَرَيْنِ لإِتِّقاءِ أَشَدِّهِما) زیانی سوکتر لێئەدرێ تاکو له زیانی گەورەتر خۆ بپارێزرێ: وەکو له دەستدانی ماڵ بۆ پاراستنی گیانیخۆی، یان هی ئادەمیزادێکیتر، هەم شکاندنی ڕۆژوو بۆ ڕزگارکردنی گیانیخۆی، یان هی ئادەمیزادێکیتر...هتد.

٥- (اَلضَّرُوراتُ تُبِيحُ الْمَحْظُوراتِ) ناچاریەکان حەرامەکان حەلاڵ ئەکەن: وەکو خواردنی مردار بۆ مرۆڤی برسی کە نزیك مردن بێ، هەم گوتنی ووشەی کوفر، یان کردنی کارێکی کوفر ئەگەر زۆری لێکراو مەترسی کوشتنی هەبوو.

ئاگاداری: ناچاری=(ضَرُورَة) لەگەڵ پێویستی=(حَاجَة) جیاوازە، چونکە ناچاری=(ضَرُورَة) به حاڵەتێك ئەگوترێ: کە نزیکی مردن بکا، ئەم ناچاریە حەرام حەلاڵ ئەکا.

پێویستی=(حَاجَة) به حاڵەتێك ئەگوترێ: کە زۆر ماندوو و به ئازاری بکا، بەلام مەترسی مردنی لێنەکرێ، کەوابوو: بەم پێویستیە حەرام حەلاڵ نابێ.

﴿ حەدیسی سیو سێیەم: چۆنیەتی دادکردن ﴾

(عَنْ ابْنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قَالَ) له (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ گێڕدراوەتەوە: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (لَوْ يُعْطَى النَّاسُ) ئەگەر بدرێ به خەڵك، واتە: ئەو مافەی داوای ئەکەن ئەگەر بیاندرێتێ (بِدَعْوَاهِمْ) به تەنها داواکردنیان (لا دَّعَى رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ) هەندێ کەس لەخۆیەوە داوای ماڵی خەڵکیتری ئەکرد (وَدِمائَهُمْ) وە داوای خوێنی کەسانیتریشیان ئەکرد، واتە: کوشتن.

(لَكِنْ) بەلام ئاینی پیرۆزیئیسلام وای داناوە: کە (اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي) داواکار شاهید بێنێ بۆ ئەوەی ڕاستیەکەی دەرکەوێ؟ چونکە ئەو داوای شتێکی پەنهان ئەکا: کە ئەو مافەیە (وَالْيَمِينُ) سوێندخواردن (عَلَى مَنْ أَنْكَرَ) له سەر ئەو کەسەیە کە داوای لێکراوەو دان نانێ به مافی داواکار.

حَديثٌ حَسَنٌ رواهُ البَيْهَقِي وَغَيْرُهُ هَكَذَا، وَبَعْضُهُ فِي الصَّحيحَيْن.

(حَـديثٌ حَسَـنٌ رواهُ البَيْهَقِـي) ئيمـامى (بەيهـەقى) -نـاوى (أحمـد) كـوڕى (حسـين)، لـە (بەيهەق) لە نزيك (نيسابور) لـە سـاڵى (٣٨٤)ى كۆچـى لـە دايـك بـووە، يەكێكـە لـە زانـا بەرزەكانى حەديس، لە ساڵى (٤٥٨) وەفاتى كردوە- ئەم حەديسەى گێڕاوەتەوە. (وَغَيْرُهُ هَكَذَا) چەندانىتريش بەو جۆرە گێڕاويەتيانەوە (وَبَعْضُهُ فِي الصَّحيحَيْن) پارچـەيەكى ئـەم حەديسە لە (صحيح)ى (بوخارى)و (موسليم)دايە.

مەرجى شاهيدەكان: ئەبى موسوڵمان بن، نوێـژو ڕۆژوو و زەكـات جێبـەجێ بكـەن، تاوانبـار نەبن: بە ئـارەق‌و قومـارو زينـا...هتـد گوناهـەكانىتر، هـەروەها: دايـك‌و بـاوك‌و كـوڕو كچـى داواكار نەبن، دوژمنى داوالێكراو نەبن، ڕەووشتيان باش بێ، گومانى سوود بـەخۆ گەيانـدن‌و زيان لادان لە سەر خۆيان لێنەكرێ.

سوێندخواردنيش: ئەبى بە خودا بێ، يان بە سيفەتەكانى خودا بێ: وەك قورئانى پيرۆز.

ئينجا بزانە: ئەگەر داواكار دوو شاهيدى هێنان، يان شاهيدێكى هێناو سوێنديشـى خـوارد، ئەوە مافەكەى ئەدرێتێ، وە ئەگەر هيچ شاهيدى نەهێنا، ئەو كاتە داوالێكراو سوێند ئـەخوا: كە ئەو مافەى لە سەر نيە. بەڵام داوالێكراو بۆى دروستە: سوێند نـەخواو بيگەڕێنێتـەوە بـۆ سەر داواكار، بۆ ئـەوەى ئـەو سـوێند بخـوا، جـا ئەگـەر داواكـار شـاهيدى نـەهێناو سـوێندە گەڕايەوەكەشى نەخوارد، ئەوە بە يەكجارى ماف ئەسوتێ، واتە: ئـەبى بـە جـۆرێكىتر ئـەم داوايە تۆمار بكا، بەو مەرجەش شاهيدى دەست بكەوێ.

جا ئەوەش بزانە: واجبە كاربەدەست قازىيەك دابنێ بۆ براندنەوەى كێشەى نێـوان خـەڵك، ئەگەر ئەو دانەنا، ئەبى خەڵكەكە بۆ خۆيان يەكێك دابنێن‌و گوێڕايەڵى بـن ﴿عَنْ جَــابرٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: كَيْفَ تُقَدَّسُ أُمَّةٌ لاَ يُؤْخَذُ مِنْ شَدِيدِهِمْ لِضَعِيفِهِمْ﴾ رواهُ ابـنُ حِبَّـان، واتـە: چـۆن پاك‌و سەرفراز ئەبێ گەلێكى وا: كە ماف بێهێزەكانيان لە بەهێزەكانيان وەرنەگيرێ.

﴿ چەند تێگەيشتنێك لەم حەديسەدا ﴾

١- (لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بدَعْوَاهُم): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَاصَمَ فِي بَاطِـلٍ وَهُــوَ يَعْلَمُهُ، لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللهِ حَتَّى يَنْزِعَ عَنْهُ﴾ رواهُ أبـوداود، هەركەسێك داواى شتێكى ناهەق بكاو بشزانێ: ماف لەو شتەدا نيە، بەردەوام لە تـوڕەيى خـوادا دەمێنێتـەوە، تـا واز لەم داوايە ئەهێنێ.

٢- (اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَنْ تَزُولَ قَدَمَا شَاهِدِ الزُّورِ حَتَّى يُوجِبَ اللهُ لَهُ النَّارَ﴾ رواهُ ابن ماجه، قاچى شـاهيدى بـە درۆ لـە شـوێن خـۆى لاناچـێ، تـا خـواى گەورە بڕيارى دۆزەخى بـۆ ئـەدا. چـونكە شـاهيدىى بـە درۆ وەكـو كـافربوون دانـدراوە، كەوابوو: خۆتى لێبپارێزەو شاهيدى بە درۆ مەدە.

(اَلْحَدِيثُ الرّابع والثَّلاثُون: فِي إِزالَةِ الْمُنْكَرِ)

﴿عَـــنْ أَبِي سَـــعِيدالْخُدْرِي رضي الله عنه قَـــالَ: سَـــمِعْتُ رَسُـــولَ اللهِ ﷺ يَقُـــولُ: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ،

٣- (وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ اللهُ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ، قَالَ: وَإِنْ كَانَ قَضِـــيبًا مِـــنْ أَرَاكٍ﴾ رواهُ مُسْلِم، هـەر کەسێك مافی موسوڵمانێك لە دەست بدا بە سوێندی بە درۆ، بەڕاستی خوای گـەورە بڕیـاری ئاگری دۆزەخی بۆ ئەداو بەهەشتی لێقەدەغە ئەکا، هەرچەند شوڕکە دارسیواکێکیش بێ. واتە: مافەکە زۆر کەمیش بێ، کەوابوو: سوێندی بە درۆ مەخۆ.

﴿ حەدیسی سیو چوارەم: لابردنی بێشەرعی ﴾

(عَنْ أَبِيسَعِيدالْخُدْرِي قَالَ:) رضي الله عنه (ئەبوسەعید)ی (خودری) ئەفەرموێ: (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو (يَقُولُ) ئەیفەرموو: (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا) هـەر کەسێك لە ئێوە زانی شتێکی ناڕەوا هەیە (فَلْيُغَيِّرْهُ) با ئەم شتە ناڕەوایە لـە نـاو بـەرێو بیگـۆڕی (بِيَدِهِ) بە هێزی دەستو بازووی.

بزانە: مەبەست بە (مُنْكَر) واتە: ناڕەوا، وازهێنانە لە شتێك کە خواو پێغەمبەرﷺ واجبی کردبێ. یان کردنی شتێکە کـە خـواو پێغەمبـەرﷺ حـەرامی کردبـێ: وەکـو زینـاو ئـارەق خواردنو ڕیبا خواردنو خۆ ڕووتکردنی ئافرەتو تێکەڵی ئـافرەتو پیـاو، بـە هـەر جـۆرێ هەبێ...هتد. ئەمانە هەمووی لە ئیسلامدا ناڕەوایەو پێویستە هەموو موسوڵمانێك بـەهێزو توانـای خـۆی ئـەو شـتە نارێکـە لـەناو بـەرێ، بـەو مەرجـەی: تووشـی کوشـتنی خـۆیو کەسێکیتر نەبێو تووشی نامووس بردنی خـۆیو کەسـێکیتر نـەبێو تووشـی لـەناوبردنی ماڵی نەبێ، (ئەمە مەرجی واجببوونە).

بەڵام ئەگەر ناڕەوایەکە لە ناو ئەچوو تەنها ئەویش مەترسی لەناوچوونی خۆی هەبوو، ئـەوە سوننەتە لایببا، تاکو شەهید ببێ، پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى سُلْطَانٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فَقَتَلَـــهُ﴾ رواهُ الحـاكم، گـەورەی شـەهیدان (حَمـزة)ی مـامی پێغەمبـەرەﷺ، پیاوێکیشـە: کـە ڕووبـەڕووی کاربەدەسـتێکی سـتەمکار ببێتـەوە فـەرمانی بە چاکەی پێبکاو لە خراپە قەدەغەی بکا، جا ئەویش بیکوژێ.

بەڵام ئەگەر گەیشتە ئەو ڕادەیە تاوانباران چەك بە کار بێننو بە ئاشکرایش گوناهیان ئـەکرد، ئەبێ فەرمانڕەوای موسوڵمانان بەو ئیشە هەڵستێ، جا ئەگـەر هـاتو کاربەدەسـتان گوێیـان بە خراپە نەئەدا، یان یارمەتی خراپەیان ئەدا -وەکو ئێستا لە وڵاتانیئیسلامدا هەیە- ئەوە کار لەوە دەرئەچێو ئەگاتە پلەی تێکۆشانی چەکدارانە: موسوڵمانانی لێهـاتوو خۆیـان ڕێـك ئەخەنو یەك ئەگرن بۆ نەهێشتنی ئەم جۆرە کاربەدەستانەو بۆ ژیاندنەوەی حوکمی قورئان.

فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِه، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِه، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ﴾ رواهُ مُسْلِم.

جا ئەگەر دانیشتن، گوناهیش بە ئاشکرایی ئەکرا، ئەوە هەموویان گوناهبار ئەبن ﴿عَنْ أَبِي بَكْرٍ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرَؤُونَ هَذِه الآيَةَ وَتَضَعُونَهَا في غَيْرِ مَوَاضِعِهَا: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ). وَإِنَّا سَمِعْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ﴾ رواهُ أصحابُ السُّنن، ئیمامی (ئەبوبەکر) فەرمووی: ئەی خەڵکینە ئێوە ئەم ئایەتە ئەخوێننو لە مەبەستێکیتر دایئەنێن، کە خوا ئەفەرموێ: (ئێوە خۆتان چاك بکەن، گومڕایی کەسانیتر زیان لە ئێوە نادا ئەگەر ئێوە ڕاست بن). جا فەرمووی: ئێمە گوێمان لە پێغەمبەر ﷺ بوو، ئەیفەرموو: هەر کاتێك خەڵك زۆردارو ستەمکاریان بینیو لە ستەمو زۆرداری قەدەغەیان نەکردو نەیانگێڕاوە بۆ ژێر حوکمی خوا، زۆر نزیکە خوای گەورە بە تێکڕایی گشتیان تووشی سزا بکا. بگەڕێوە بۆ حەدیسی (٢٩).

جا بە هەر جۆرێ هەبێ، ئیمڕۆ فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنیخراپە پێویستی بە تێکۆشانی چەکدارانە هەیە، چونکە یەکە یەکە موسوڵمانان هیچیان بۆ ناکرێو کاربەدەستەکانیش نۆکەری کوفرنو نایەڵن کەس فەرمان بە چاکە بکاو قەدەغەی خراپە بکا ﴿عَنْ كَعْبٍ رضي الله عنه: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّهُ سَتَكُونُ بَعْدِي أُمَرَاءُ مَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ وَلَيْسَ بِوَارِدٍ عَلَيَّ الْحَوْضَ﴾ رواهُ النَّسائي والتِّرمذي، واتە: لە دوای من چەند کاربەدەستێکی لێنەهاتوو دێنە سەر حوکم، جا هەرکەسێك باوەڕ بە درۆی ئەم کاربەدەستانە بکاو یارمەتییان بدا لە سەر ستەمکاری، ئەو کەسە لە ئوممەتی من نیە، منیش ڕابەری وی نیم، نابێتە میوانم لە سەر حەوزی کەوسەر.

(فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگەر بە دەست نەیتوانی خراپەکە لە ناو بباو قەدەغەی بکا، لە بەر ئەوەی کەس یارمەتیی نەئەداو بە تەنها تووشی کوشتنی خۆیو ماڵوێرانی ئەبو، وە نەیئەویست خۆی شەهید بکا چونکە سودی نەبو (فَبِلِسَانِه) با بە زوبانیخۆی خراپەکە لە ناو بباو ئامۆژگاری خەڵکی بکاو بە قسەی ڕێكو جوان بیانهێنێتەوە سەر ڕێگای ڕاست، جا ئەگەر سودیشی نەبێ، ئەبی بە زوبان فەرمان بە چاکە بکاو باسی خراپە هەر بکا.

(فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) جا ئەگەر بە زمانیش نەیتوانی فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە بکا، چونکە ئەخرایە بەندیخانە، یان لێی ئەدراو ناموسیان ئەبرد، کەسیش یارمەتیی نەئەدا (فَبِقَلْبِه) با بە دڵ پێی ناخۆش بێ (وَذَلِكَ) ئەم پێناخۆشیەی ناو دڵ (أَضْعَفُ الإِيمَانِ) لە هەموو ئیمانێك نزمترو کزترە. چونکە ئەگەر ئیمانی بە تین بایە، بە دەستو بە زوبان قەدەغەی ئەکردو گوێی نەئەدایە سەرو ماڵی خۆی، مردنێك لە ڕێگای خوا بێ، باشترە لە ژیانێکی ناو تاوانباری (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا-لە حەدیسێکی‌تردا- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لە دوای ئەم ئیمانە بێ‌هێزە بە قەد دەنکە گلێرەیەك ئیمانی نامێنێ﴾. واتە: ئەگەر موسوڵمان بە دڵیش ڕقی لە خراپە نەبۆوە نیشانەی ئەوەیە: ئیمانی نەماوە.

بزانە: پێویستە پێش هەموو شتێك مرۆڤی موسوڵمان لە ماڵی‌خۆیەوە فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە دەست پێ‌بکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ واتە: ئەی خاوەن باوەڕان خۆتان‌و منداڵو خێزانتان بپارێزن لە ئاگری دۆزەخ. ئەی موسوڵمان: کە ئیمڕۆ بە چاوی خۆمان ئەبینین زۆر لە موسوڵمانان ژن‌و کچی ڕووتی لە بازاڕا ئەسوڕێتەوەو بە قەد دەنکە گلێرەیەك پێی سەخڵەت نابێ، ئایا بە تەرازووی ئەم حەدیسو ئایەتە بیکێشین چ موسوڵمانێکی لێدەرئەچێ؟

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ): **بزانە:** هەر کاتێك بە هۆی لابردنی (مُنْكَر) زیان لە کەسێکی‌تر ئەکەوت‌و زیانەکەش لە زیانی (مُنْكَر) زۆرتر بوو، ئەوە حەڕامە فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە بکا، چونکە (**الضَّرَرُ لاَ يُزَالُ بِالضَّرَرِ**) زیان بە زیان لانابردرێ.

بەڵام: ئەگەر تەنها مەترسی لەناوچوونی خۆی، یان ماڵی خۆی هەبوو، ئەوە سوننەتە: فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە بکا، ئینجا ئەگەر مەترسی خۆی‌و کەسێکی‌ترو ماڵو ناموسی خۆی‌و کەسێکی‌تری نەبو، ئەوە واجبە فەرمان بە چاکەو قەدەغەکردنی خراپە بکا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالَّذي نَفْسي بِيَدِهِ، لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوف وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ، أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقاباً مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ﴾ رواهُ التِّرمذي، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی بە دەستە، ئەبێ فەرمان بە چاکەو قەدەغەی خراپە بکەن، ئەگەر وا نەکەن نزیکە خوای گەورە لە لای خۆیەوە سزایەکتان بنێرێتە سەر خۆشی لە ژیانتان نەبینن، ئینجا لە خوداش بپاڕێنەوە، خودا دوعاتان قبوڵ ناکاو سزایەکە لانابا. واتە: چونکە کاری بێ‌شەرعی بەردەوامە.

٢- (فَبِلِسَانِهِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ الْجِهاد كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطانٍ جائِرٍ﴾ رواهُ أصحاب السنن، گەورەترین (جهاد)و تێکۆشان لە ڕێگای خوا: گوتنی ووشەیەکی ڕاست‌و دادپەروەرانەیە لە لای کاربەدەستێکی ستەمکار.

٣- (فَبِقَلْبِهِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا عُمِلَت الْخَطِيئَةُ في الأَرْضِ كَانَ مَنْ شَهِدَهَا فَكَرِهَهَا كَمَنْ غَابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا﴾ رواهُ أبوداود، هەر کاتێك گوناهێك لە سەر زەمین کرا، ئەو کەسەی لەو شوێنەیەو بە تاوانەکە ڕازی نیە، وەکو کەسێکە کە ئاگاداری گوناهەکە نەبێ، واتە: نابێتە هاوبەشی تاوانبارەکە، وە

(اَلْحَدِيثُ الْخامس والثَّلاثُون: حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَنَاجَشُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ،

هەركەسێك لەو شوێنە نەبێ‌و بە تاوانەکە ڕازی بێ، وەکو کەسێکە ئاگاداری گوناهەکە بێ، واتە: ئەبێتە هاوبەشی تاوانبارەکە لە تاوانەکەدا.

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ رَضِيَ عَمَلَ قَوْمٍ كَانَ مِنْهُمْ﴾ أَخْرَجَهُ أَبُويَعْلَى، هەر کەسێك بە کردەوەی گەلێك ڕازی بێ، ئەویش ئەبێتە یەکێك لەوان‌و هاوبەشی تاوانەکەیانە.

﴿ حەدیسی سی‌و پێنجەم: مافی موسوڵمان لە سەر موسوڵمان ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (لاَ تَحَاسَدُوا) حەسوودی بە یەکتری مەبەن.

پێناسە: حەسوودی ئەمەیە: کە بتەوێ کەسێك شتێکی‌خۆی لە دەست بداو بۆ تۆ بێ. حەسوودی بۆیێ حەرامە؟ چونکە حەسوود نارەزایی بەرامبەر بە خوا دەردەبڕێ: کە شتێکی داوە بە کەسێکی‌تر، لە بەر ئەمە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: (**حەسوودی دین ئەتاشی‌و چاکەش ئەخوا**). کەوابوو: ئەی موسوڵمان، بە دابەشکردنی خوا ڕازی بە، چونکە بە بێ‌سود خۆت خەفەتبار ئەکەی‌و خوای گەورەش لێت ناڕازی ئەبێ.

(وَلاَ تَنَاجَشُوا) بە فێڵبازی پارەی فرۆشراو زیاد مەکەن، واتە: ئەگەر کەسێك شتێکی ئەکڕی، ئەتۆش ئەچی بڵێی: من پارەی زۆرتر پێ‌ئەدەم. مەبەستیشت کڕین نەبێ‌و بتەوێ کڕیار هەڵخەڵەتێنی تا بە پارەیەکی زۆرتر بیکڕێ، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿**ئەو کەسە مەلعونە کە زیان لە موسوڵمانێك بدا، یان فێڵی لێ‌بکا**﴾.

(وَلاَ تَبَاغَضُوا) ڕق‌و کینە لە یەك مەکێشن بۆ خاتری دونیا، واتە: ئەو جۆرە نیشانە مەکەن کە ئەبنە هۆی ڕق‌و کینە: وەکو دووزمانی‌و گاڵتە بە یەکتری‌کردن‌و دەمەچەقەی بێ‌سود...هتد (وَلاَ تَدَابَرُوا) پشت لە یەکتری مەکەن‌و دەنگ لە یەکتری ڕامەگرن.

بزانە: لە سێ ڕۆژ بەولاوە دروست نیە موسوڵمانان واز لە یەکتری بینن‌و قسە لەگەڵ یەکتری نەکەن، چونکە خوای گەورە چاکە لە هیچ لایەکیان وەرناگرێ تا ئاشت ئەبنەوە، باشترین لایەن لە ئیسلامدا ئەوەیە: کە ئەچی زوتر سەلام ئەکاو ئاشت ئەبێتەوە.

(وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ) هەندێك لە ئێوە کڕین‌و فرۆشتەنی مەکەن (عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ) بە سەر کڕین‌و فرۆشتەنی ئەوانی‌تردا وەك یەکێك بە فرۆشیار بڵێ: ئەو شتە مەفرۆشە بە فلانکەس، بیفرۆشە بە من، پارەت زیاتر ئەدەمێ. یان بڵێتە کڕیار: ئەو شتەی لێ‌مەکڕەو بیدەوە، ئینجا من هەمان شتت ئەدەمێ بە هەرزانتر. ئەم جۆرە کردەوانە حەرامن.

وَكُونُوا عِبَادَاللهِ إِخْوَانًا، اَلْمُسْلِمُ أَخُوالْمُسْلِمِ: لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ وَلا يَكْذِبُهُ وَلاَ يَحْقِرُهُ، اَلتَّقْوَى هَاهُنَا-وَيُشِيرُﷺ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ- بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ ﴾ رواهُ مُسْلِم.

(وكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا) ئەی بەندەكانی خوا، ئێوە ببنە برای یەكتری كاری وا بكەن كە ببن بە براو یەكتریتان خۆش بوێ.

(اَلْمُسْلِمُ أَخُوالْمُسْلِمِ) موسوڵمان برای موسوڵمانە (لاَ يَظْلِمُهُ) نابێ ستەمی لێبكا (وَلاَ يَخْذُلُهُ) نابێ سەرشۆڕی بكا. واتە: ئەبی یارمەتی بداو لە هاواری بچێو نەیەڵێ كەس ستەمی لێبكا (وَلاَ يَكْذِبُهُ) نابێ درۆی لەگەڵ بكا لە هیچ بابەتێكا، بەڵام بۆ ئاشتكردنەوە درۆ كردن دروستەو بۆ پاراستنی موسوڵمانیش لە زۆردارێك دروستە.

(وَلاَ يَحْقِرُهُ) نابێ بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای بكەی، چونكە تۆ نازانی كامتان لە لای خوا بەڕێزن، كەوابوو: خۆشت بە زۆرو زڵ دامەنێ.

(اَلتَّقْوَى هَاهُنَا) ترسی خوا لە ناو ئێرەدایە (وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ) پێغەمبەرﷺ سێ جار دەستی خۆی لە سەر سینگیخۆی داناو هەر ئەیفەرموو: لە خواترسان لە ناو دڵدایە. واتە: ئەگەر دڵ گونجاو و باش بێ، هەموو كردەوكانیش باش ئەبن، خوای گەورە تەماشای جلو بەرگو لاشەتان ناكا، بەڵكو تەماشای ناو دڵتان ئەكا: ئایا چۆنە.

(بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ) مرۆڤی موسوڵمان ئەو خراپەیەی بەسە (أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ) كە بە چاوی سوكو بێنرخ تەماشای برای موسوڵمانی بكا.

(كُلُّ الْمُسْلِمِ) هەموو شتێكی موسوڵمانان (عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ) لە سەر موسوڵمان حەرامە: (دَمُهُ) خوێن ڕشتنی موسوڵمان حەرامە بە ناهەق (وَمَالُهُ) سامانی موسوڵمان حەرامە بیخۆی، یان لە ناوی بەری بە ناهەق (وَعِرْضُهُ) ئابڕوبردنو نامووس بردنی موسوڵمان حەرامە بە هەر شێوەیەك بێ كە شەرع ئێزنت نەدا (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا): دوژمنایەتیو ڕق لێهاتنو دەنگ ڕاگرتنو پشت لە یەكتری كردن لە بەر خاتری دونیا نیشانەی كەم دینیو بەدبەختییە، بەڵام لە پێناوی خواو پێغەمبەرﷺ نیشانەی ئیمانی تەواوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَوْثَقُ عُرَى الإِيمَانِ: اَلْمُوالاَةُ فِي اللهِ وَالْمُعادَاةُ فِي اللهِ وَالْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ﴾ رواهُ الطبراني، توندترین دەست پێوەگرەكانی ئیمان: دۆستایەتییە لە پێناویخوا، دوژمنایەتییە لە پێناویخوا، خۆشویستنە لە پێناویخوا، ڕق لێهاتنە لە پێناویخوا.

٢- (الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ ستٌّ: إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللهَ

(اَلْحَدِيثُ السّادس والثَّلاثُون: فى الإحْسان إلَى النَّاس، وَتلاَوَة الْقُرْآن)

﴿عَنْ أَبىِهُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَن النَّبيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمنٍ كُرْبَةً منْ كُرَب الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً منْ كُرَب يَوْمِ الْقِيَامَة، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْه فِى الدُّنْيَا وَالآخرَة،

فَشَمِّتْهُ، وَإذَا مَرِضَ فَعُدْهُ، وَإذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ﴾ رواهُ مُسْلم، مافى موسولْمان له سەر موسولْمان شەشە: كە دەيگەيێ سەلامى لێبكە، هەر كاتێك بۆ خواردن بانگى كردى لەگەڵى برۆ، هەر كاتێك داواى ئامۆژگاریى لێكردى ئامۆژگاریى بكە، هەر كاتێك پژمىو گوتى: (الْحَمْدُ لله). پێى بڵێ: (يَرْحَمُكَ الله). هەر كاتێك نەخۆش بوو سەردانى بكە، هەر كاتێك مرد لەگەڵ تەرمەكەى برۆ گۆرستان.

٣- (بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ): **بزانە:** رێزنەگرتنى مرۆڤى گەورەو زاناو ماقوڵو ئاينێ پەروەر هەر لە خۆیدا سوكايەتىيە بە براى موسولْمان، چونكە ئەم پلەيە خوا پێى بەخشيوەو پێويستە ئێمەش رێزى لێبنێين، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ منْ إجْلاَل الله إكْرَامَ ذىالشَّيْبَة الْمُسْلم، وَحَامل الْقُرْآن غَيْر الْغَالىفِيه وَالْجَافىعَنْهُ، وَإكْرَامَ ذىالسُّلْطَانِ الْمُقْسطِ﴾ رواهُ أبوداود، بە گەورە ناسينى خوا، لەوەدايە: كە رێز لە ريش سپىو پيرى موسولْمان بندرێ، رێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: كە لە سنورى قورئان تێناپەرێو لێيشى دوور ناكەوێ، رێز لە كاربەدەستى دادپەروەر بندرێ.

كەوابوو: پێويستە لە رۆيشتنى رێگەو لە دانيشتنو هەڵسان ئەم رێزە رەچاو بكرێ، چونكە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ﴾ رواه مسلم وأبوداود، ئەم خەڵكە بە قەد پلەى خۆيان رێزيان لێبنێن.

﴿ حەديسى سىو شەشەم: چاكە لەگەڵ خەڵكو، خوێندنى قورئان ﴾

(عَنْ أَبىِهُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَن النَّبيِّ ﷺ قَالَ) گێردراوەتەوە لە (أبىهريرة): پێغەمبەر ﷺ فەرمووى: (مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمنٍ) هەر كەسێك لاببا لە سەر موسولْمانێك (كُرْبَةً) ئازارو تەنگانەيەك (مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا) لە ئازارو مەينەتەكانى دونيا (نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ) لە پاداشى ئەوە، خواى گەورە لە سەر ئەوى لائەبا (كُرْبَةً) تەنگانەيەك (مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَة) لە تەنگانەو مەينەتيەكانى رۆژى دوايى، واتە: هەركەسێك موسولْمانێك رزگار بكا لە تەنگانەيەكى دونيا، خواى گەورەش ئەوى رزگار ئەكا لە تەنگانەى رۆژى دوايى.

(وَمَنْ يَسَّرَ) هەر كەسێك كارێك ئاسان بكا (عَلَى مُعْسِرٍ) بۆ قەرزدارێكى دەست كورتو هەژار: بەو جۆرەى قەرزەكەى بۆ بداتەوە، يان بيبورێو گەردەنى ئازاد بكا، يان ماوەكەى بۆ دوا بخا (يَسَّرَ اللهُ عَلَيْه) خواى گەورە كارو داخوازىيەكانى بۆ ئاسان ئەكا (فِى الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) لە دونياو قيامەت.

وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَة، وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّة، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْت مِنْ بُيُوت اللهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تعالَى وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ

بزانە: باری قەرزداری زۆر بارێکی گرانە، بۆیێ ئەو کەسەی باری قەرزداری لە سەر کەسێك لائەبا خوای گەورە پاداشتی لە دونیاو قیامەت ئەداتەوە، لە فەرموودەی پێغەمبەرﷺ هاتوە:
﴿ئەو جۆرە کەسە دوعای قبوڵەو لە ڕۆژی دوایی لە ژێر سێبەری عەرشی خوادایە﴾.
(وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا) هەر کەسێك عەیبی موسوڵمانێك دابپۆشێ، واتە: ئەگەر گوناهێکی کرد، یان ناتەواویەکی هەبوو، یان سەرشۆڕیەکی بە سەر هات، ئەوانەی لێ ئاشکرا نەکاو بۆی دابپۆشێ، وە ئەگەر دەستکورت بوو، جلو بەرگی بۆ بکا (سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَة) خوای گەورە لە پاداشتی ئەم پۆشینە، لە دونیاو قیامەت دایئەپۆشێو عەیبی ئاشکرا ناکا، جا ئەی موسوڵمان: گوناهو عەیبو ناتەواوی کەس ئاشکرا مەکە، چۆن بە خۆت شەرم ئەکەی عەیبت ئاشکرا بێ، خەڵکیش ئەوهایە، بە تایبەتی جیران نابێ نهێنییەکانی جیران ئاشکرا بکا، هەر کەس عەیبو عاری خەڵك ئاشکرا بکا، خوای گەورە ڕیسوای ئەکا، با لە ناو ماڵی خۆیشی بێ.
(وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ) خوای گەورە لە یارمەتی بەندەی خۆیدایە (مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ) هەرچەندی بەندە لە یارمەتی برای خۆیدا بێ. کەواتە: ئەبێ موسوڵمان بە ئیشو کاری خەڵك خەریك بێو پێویستیەکانیان بۆ جێبەجێ بکا، چونکە بە یارمەتیدانی موسوڵمانان خوا لە تاوانەکانی خۆش ئەبێو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگاری ئەکا.
(وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا) هەر کەسێك ڕێگایەك بگرێتە بەر (يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا) لەو ڕێگایە مەبەستی زانستیەکی سودبەخش بێ بۆ موسوڵمانانو ڕاهی خوای مەبەست بێ (سَهَّلَ اللهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّة) خوای گەورە ڕێگەیەکی بەهەشتی بۆ ئاسان ئەکا، بەڵام ئەگەر خوێندنەکەی بۆ خوا نەبێ، با چاوەڕوانی ئەو پاداشتە نەبێ لە لای خوا.
(وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ) هەر کۆمەڵێك کۆ ببێتەوە (فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالَى) لە ماڵێك لە ماڵەکانی خوا، وەك مزگەوتو قوتابخانەکانی ئایینی (يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى) قورئانی پیرۆز بخوێننو (وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ) یەکتری فێرە قورئان خوێندن بکەن (إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ) ئەوانە ئارامیو دڵنیاییان بە سەردا ئەبارێو (وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ) وە ڕەحمەتو میهرەبانی دایان ئەپۆشێ، واتە: لەو کاتەدا دڵیان خۆشەو هێمنایی دێتە ناو (وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ) فریشتەی خوا دەوریان لێئەدەنو گوێیان لێڕائەگرنو ماوە نادەن شەیتان تخونیان بکەوێ (وَذَكَرَهُمُ اللهُ)

فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ﴾ رواهُ مُسْلِم بِهَذَااللَّفْظ.

خوای گەورە باسی چاکەیان ئەکا (فِيمَنْ عِنْدَهُ) لە لای ئەوانەی ڕێزو پلەی بالآیان هەیە لەلای خوا، وەکو پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- وە ئەنجومەنی بالآی فریشتەکان.

ماشەڵڵا! لەم باغچە خۆشەو لەو لاوە جوانانەی لە مزگەوتەکان قورئان ئەخوێننو فریشتەی خوا هاونشینیانن، خوا بۆ خاتری ئەوان ئێمەش عەفوو بکا، فەرموودەیەکی درێژی پێغەمبەرﷺ لەو بارەیەوە هەیە: کە ﴿لە کۆتاییدا خوا ئەفەرموێ: ئەی فریشتەکانی من وا من لێیان خۆش بوم. فریشتەکان ئەڵێن: خوایە، فلآنکەس هاتۆتە لایان ئیشی تایبەتی خۆی هەیەو لەو کۆمەڵە نیە؟ خوای گەورە ئەفەرموێ: بە هۆی ئەوان ئەوەی لەگەڵیشیان دانیشێ بەدبەختو بێبەش نابێ﴾. واتە: ئەویش بەختەوەرەو ڕەحمەتی خوا ئەیگرێتەوە(بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ﴾ رواهُ البخاري، واتە: باشترینتان کەسێکە خۆی فێرە قورئان بێو خەڵکیش فێر بکا.

(وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ) هەرکەسێك کارو کردەوەی خۆی دوای بخا لە کاروانی زانایانو پیاوچاکان (لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ) نەژادو بنەماڵەی خۆی بەرەو پێشی نابا‌و لە ڕۆژی دوایی ناگاتە پلەی خواپەرستان، ئەگەر لە دونیاش بە فروفێڵو خاترانەی باوكو باپیری پلەیەك وەدەست بێنێ، لە ڕۆژی دوایی لە سەر پردی جەهەننەم=(الصِّراط) لە دوایێ ئەمێنێو هاوار بۆ حاڵی. بڕوانە حەدیسی (٣٨) (رواهُ مُسْلِم) ئیمام (موسلیم) گێڕاویەتیەوە.

پیاو ئەو پیاوەیە بە چاکە پیاو بێ

نەك بە هۆی باوکی ناوی دیار بێ

ئینجا بزانە: مرۆڤ بە هۆی زانستی ئایینی ئەچێتە ڕیزی پێغەمبەرانو شەهیدان، بەڵکو لە پلەی پێغەمبەران بەرەو خوارتر یەکسەر ڕیزی زانایانە ﴿عَنْ عُثْمانَ رضي الله عنه قالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيامَةِ ثَلاثَةٌ: اَلأَنْبِياءُ، ثُمَّ الْعُلَماءُ، ثُمَّ الشُّهَداءُ﴾ رواهُ ابن ماجه، واتە: لە ڕۆژی دوایی پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلامُ- شەفاعەت ئەکەن، ئینجا زانایانی ئایینی، ئینجا شەهیدانی ڕێگای خوا. خودا بە بەر شەفاعەتی ئەمانەمان بدا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا): **بزانە:** هەر کاتێك (جهاد)کردن (فَرْضُ الكفاية) بوو، حەرامە: بە بێئیزنی دایكو باوك (جهاد) بکا، بەڵام بە سەفەرچوون بۆ فێربوونی زانستی ئایینی بە بێئیزنی دایكو باوکیش دروستە-بڕوانە (تحفة)- پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِعَ﴾ رواهُ التِّرمذي، هەر کەسێك بۆ خوێندنی ئایینی لە ماڵەوە دەربچێ: ئەوە لە (جهاد)ی ڕێگای خوادایە تا ئەگەڕێتەوە.

(اَلْحَديثُ السّابع والثَّلاثُون: اَلْحَسنَةُ بعَشْر أَمْثالها إلَى سَبْعمأَة ضعْف)

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: عَن رَسُول اللهﷺ فيمَا يَرْويه عَنْ رَبِّه تَبارَكَ وَتَعالَى، قَالَﷺ: إنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسنَات وَالسَّيِّئَات ثُمَّ بَيَّنَ ذَلكَ: فَمَنْ هَمَّ بحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عنْدَهُ حَسَنَةً كَاملَةً،

٢- (فِي بَيْت منْ بُيُوت الله تَعالَى): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إنَّ هَذه الْمَساجدَ لاَ تَصْلُحُ لشَيْءٍ منْ هَذَا الْبَوْل وَلاَ الْقَذَر إنَّما هيَ لذكْر الله تَعالَى وَقراءَة الْقُرْآن﴾ رواهُ مُسْلم، ئەم مزگەوتانە، ناگونجێن بۆ میز لێکردن‌و چڵکنی، بەڵکو مزگەوت بۆ نوێژو زیکری خواو خوێندنی قورئان دانراوە، شاعیرێکی موسوڵمان ئەڵێ:

قورئان بەرنامەی ژینمانە   ئیسلام ڕێبازی دینمانە

ئەوەی مزگەوت پێی بگەێنێ   خاك‌و میللەت نادۆڕێنێ

ئەوەی دوورە لە ماڵی خوا   نازانێ چۆن بژیێ‌و بڕوا

٣- (يَتْلُونَ كتَابَ الله تَعالَى): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿فَلأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُمْ إلَى الْمَسْجد فَيَتَعَلَّمَ آيَتَيْنِ منْ كتَاب الله تَعالَى خَيْرٌ لَهُ منْ نَاقَتَيْن﴾ رواهُ مُسْلم، کە یەکێکتان هەموو ڕۆژێك بڕواتە مزگەوت، دوو ئایەتی قورئان فێر ببێ، خێری زۆرترە لە وەدەستهێنانی دوو ووشتر.

٤- (لَمْ يُسْرعْ به نَسَبُهُ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿يَا مَعْشَرَ بَني عَبْدالْمُطَّلب أَنْقذُوا أَنْفُسَكُمْ يَا فَاطمَةَ بنْتَ مُحَمَّد أَنْقذي نَفْسَك منَ النَّار فَإنِّي لاَ أَمْلكُ لَك ضَرًّا وَلاَ نَفْعًا، إنَّ لَك رَحمًا سَأَبُلُّهَا ببلاَلهَا﴾ رواهُ التِّرمذي، ئەی نەتەوەی پشتی (عبدالمطلب)ی باپیرم، خۆتان ڕزگار بکەن لە ئاگری دۆزەخ بە کردەوەی چاکە، چونکە لە ڕۆژی دوایی زیان‌و سودی ئێوە لە دەستەڵاتی مندا نیە، ئەی (فاطمة)ی کیژم خۆت ڕزگار بکە لە ئاگری دۆزەخ بە کردەوەی چاکە، چونکە زیان‌و سودی تۆ لە دەستەڵاتی مندا نیە، لەگەڵ من ڕەحمێکت هەیە، مافی ئەم ڕەحمەت لە دونیادا ئەدەمێ.

﴿حەدیسی سی‌و حەفتەم: چاکە یەك بە دە -تا- حەفت سەدە﴾

(عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: عَنْ رَسُول اللهﷺ) (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ لە پێغەمبەرﷺ ئەگێڕێتەوە (فيمَا يَرْويه عَنْ رَبِّه تَبارَكَ وَتَعالَى) لەو حەدیسە قودسیانەی پێغەمبەرﷺ لە خوای گەورە دەگێڕێتەوە (قَالَ: إنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسَنَات) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوای گەورە فەرمانی داوەتە فریشتەکان بە نووسینی چاکەکان‌و (وَالسَّيِّئَات) خراپەکان (ثُمَّ بَيَّنَ ذَلكَ) ئینجا خوای گەورە بۆی ڕوون کردونەوە چۆن بینوسن:

(فَمَنْ هَمَّ بحَسَنَةٍ) ئەگەر کەسێك ویستی چاکەیەك بکا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) ئینجا بۆی ڕێك نەکەوت بیکا (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عنْدَهُ) خوای گەورە ئەو ویستنەی لە لای خۆی بۆی ئەنووسێ (حَسَنَةً كَاملَةً) بە چاکەیەکی تەواو، چونکە نیازێکی باشی هەبووە.

الأربعين النواوية:٧

وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِمأَةِ ضِعْفٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً ﴾ رواهُ البخاري وَمُسْلم.

(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) هەروەها ئەگەر ویستی چاکەیەك بکا (فَعَمِلَهَا) چاکەکەشی کرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەو چاکەیەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ (عَشْرَ حَسَنَاتٍ) بە دە چاکە، چونکە خێری چاکە: یەك بە دەیە، بەڵام جاری وا هەیە ئەگەر خوای گەورە حەز بکا خێری چاکە لەم دەیە بۆ هەندێ کەس زۆرتر ئەکا (إِلَى سَبْعِمأَةِ ضِعْفٍ) تا ئەگاتە حەفت سەد چاکەو (إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ) هەتا خوا بە خۆی حەز ئەکا هەر چاکەی زۆرتر بۆ ئەنووسێ.
بۆ وێنە: یەك دەنکە گەنم لە زەوییەکی باشدا بچێنە، وا دەبێ لەم دەنکە حەفت گوڵی لێدەردەچێ، هەر گوڵەش سەد دانەی تێدایە، ئەبێ بە حەفت سەد، خۆ ئەگەر ئەم بەرهەمە جارێکیتر بچێنیەوە، هەر خوا ئەزانێ چەند زۆر ئەبێ، چاکەش ئەوهایە.
(وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ) ئەگەر کەسێك ویستی خراپەیەك بکا (فَلَمْ يَعْمَلْهَا) بەڵام لە ترسی خوا نەیکرد (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ) خوای گەورە ئەم نەکردنەی لە لای خۆی بۆ ئەنووسێ (حَسَنَةً كَامِلَةً) بە چاکەیەکی تەواو، چونکە لە ترسی خوا نیازی خۆی پاك کردۆتەوە، بەڵام ئەگەر لە ترسی خوا وازی لێنەهێنا، بەڵکو دەستەڵاتی نەبو بیکا، یان بۆی ڕێك نەکەوت، ئەوە چاکەی بۆ نانووسرێ، بەڵکو تەنها خراپەکەی لە سەر نانووسرێ.
(وَإِنْ هَمَّ بِهَا) وە ئەگەر ویستی خراپەکە بکاو (فَعَمِلَهَا) خراپەکەشی کرد (كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً) خوای گەورە تەنها یەك خراپەی لە سەر ئەنووسێو سزای یەك خراپەی لێوەرئەگیرێ، ئەمەش لە گەورەیی خوایە، چونکە زۆر جاری وا هەیە: مرۆڤ بیر لە خراپە کردن ئەکاتەوەو ئەیەوێ خراپەیەك بکا، بەڵام هەتا بە دەست، یان بە زوبان خراپەکە نەکا، لە سەری نانووسرێ (رواهُ البخاری وَمُسْلِم) ئیمامی (بوخاری)و (موسلیم) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (كَتَبَهَا اللهُ تَعالَى عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلاَمَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمأَةِ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا، إِلاَّ أَنْ يَتَجاوَزَ اللهُ عَنْهَا﴾ رواهُ الشَّيْخان، هەر کاتێك یەکێکتان بووە موسوڵمانێکی بێگەرد، هەر چاکەیەکی ئەیکا بە دە چاکەی بۆ ئەنووسرێ تا حەفت سەد، وە هەر خراپەیەکی ئەیکا، هەر بە یەك خراپەی بۆ ئەنووسرێ، مەگەر خوا چاوپۆشی لێبکا.
٢- (وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا): **بزانە:** هەر کەسێك بە سەر دڵیدا بێ خراپەیەك بکا، ئەوە لە سەری نانووسرێ تا ئەیکا، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ

(اَلْحَدِيثُ الثّامن والثّلاثُون: في مُوالاة الله تَعالَى)

﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعالَى قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ،

أَنْفُسُهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ﴾ رواهُ مُسْلِم، خوای گەورە چاوپۆشی لە ئوممەتی من کردوە لەو خراپانەی بە سەر دڵیاندا دێ، بەو مەرجەی نەیکەنو بە زوبانیش نەیڵێن.

بەڵام ئەگەر ویستی خراپەیەك بکاو دەستی پێکردو سوور بوو لە سەر کردنیو بۆی نەگونجا بیکا، ئەوە تاوانی ئەو نیازە خراپەی بۆ ئەنووسرێ هەروەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلمَان بسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ! قِيلَ: فَهَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ ﷺ: إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ﴾ رواهُ الشَّيْخان، هەر کاتێك دوو موسوڵمان ڕووبەڕووی یەکتر بونو یەکێکیان ئەویتری کوشت، هەردووکیان ئەچنە ئاگری دۆزەخ! گوترا: باشە، ئەمەیان مرۆڤکوژەکەیە تاوانی دیارە، بەڵام کوژراوەکە بۆچی ئەڕواتە دۆزەخ؟ فەرمووی: چونکە ئەویش ویستی ئەویتر بکوژێو سوور بوو لە سەر تاوانەکە.

﴿ حەدیسی سیو هەشتەم: دۆستایەتی خوای گەورە ﴾

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ) ئەبوهورەیرە ئەفەرموێ: (قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ) پێغەمبەر ﷺ لە حەدیسێکی قودسیدا ئەفەرموێ: (إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ) خوای گەورە هەرەشە ئەکاو ئەفەرموێ: (مَنْ عَادَى) هەر کەسێك دوژمنایەتی بکا (لِي وَلِيًّا) لەگەڵ دۆستێکی من (فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ) ئاگاداری ئەکەمەوە: کە من بە خۆم جەنگی لەگەڵ ئەکەم لەجیاتی دۆستەکەی خۆم، چونکە دوژمنایەتی لەگەڵ مندا ئەکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ خوای گەورە بەرگری لەو کەسانە ئەکا: کە ئیمانیان هێناوە. کەوابوو: گشت ئیماندارێکی ڕاستەقینە دۆستی خوایەو بە ناهەق دژایەتییان مەکە، چونکە خوای گەورە ماڵوێرانت ئەکا.

بزانە: دۆستی خوا کەسێکە زۆر خواپەرست بێو غەمخۆری ئیسلام بێو ماڵخۆری خەڵك نەبێو زۆریش لە خوا بترسێو خواناس بێ.

دیسان **بزانە:** ڕیبا خۆر و ڕێگر، هەردووکیان بەو جۆرە دوژمنەی خوا داندراون: کە خوا بەخۆی جەنگیان لەگەڵ ئەکا، چونکە زیانیان زۆرە بۆ باری ئابووریو خوێنی خەڵك.

(وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي) بەندەی من ناتوانێ خۆی لە من نزیك بکاتەوە (بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ) بە هیچ کردەوەیەکی وا: کە من لە لام خۆشەویستتر بێ (مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ) وەك بەو شتانە نزیك ئەبێتەوە کە لە سەرم واجب کردوە، واتە: بەجێهێنانی فەرمانەکانی خواو پێغەمبەر ﷺ ئەبنە هۆی نزیکبوونەوە لە خوای گەورە زیاتر لە هەموو کردەوەیەکیتر، چونکە خێری واجب حەفتا پلەی زۆرترە لە سوننەت.

وَلاَ يَزَالُ عَبْدِى يَتقَرَّبُ إلَيَّ بالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإذا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذى يَسْمَعُ به وَبَصَرَهُ الَّذى يُبْصِرُ بِـــه وَيَـــدَهُ الَّتـــى يَـــبْطُشُ بِهَـــا وَرِجْلَـــهُ الَّتـــى يَمْشـــي بِهَـــا، وَإنْ سَأَلَنِي لأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لأُعِيذَنَّهُ ﴾ رواهُ البخاري.

(وَلاَ يَزَالُ عَبْدِى) بەنـدەی مـن بـەردەوام ئـەبێو واز ناهێنـێ (يَتَقَرَّبُ إلَـيَّ) بـەرە بـەرە خـۆی لە من نزیك ئەكاتەوە (بالنَّوَافِلِ) بە كردنی سوننەتەكان، پاش ئەوەی واجبەكان بكا؟ چـونكە ئەگەر واجبەكان نەكا سودی نیە (حَتَّى أُحِبَّهُ) هێندە سوننەت ئەكا هەتا خۆشم ئەوێ.

پێناسە: سوننەت ئەوەیـە: بـە كردنـی پاداشـتت بـدرێتێو بـە وازهێنـانی سـزا نـەدرێی.

بزانە: لە هـەموو سـوننەتەكان گـەورەتر نوێـژی سـوننەتە، بـە تايبـەتی شـەونوێژ، لـە هەموو زیكرێكیش گەورەتر قورئـان خوێندنـە، چـونكە زووتـر لـە خـوای گـەورەت نزیـك ئەكاتەوە، كەوابوو: ئەی موسوڵمان: پاش ئەوەی واجبەكانت هەموو كردن، بە گـوێرەی توانا نوێژی سوننەتو ڕۆژوو خێركردنو قورئانخوێندنو زیكری خوا بكـە، بەمـە لـە لای خوا خۆشەویست ئەبی.

(فَإذَا أَحْبَبْتُهُ) جا هەر كاتێك بەندەی خۆمم خۆشویست (كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِـهِ) بـۆی ئەبمە ئەو گوێیەی كە پـێی ئەبیسێ، واتە: هەرچی بۆ ڕەزای من نەبێ، گوێی لێنـاگرێ، ئەوەی بۆ ڕەزای من بێ گوێی ئەداتێ (وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ) بـۆی ئەبمـە ئـەو چـاوەی كە پێی تەماشا ئەكا، واتە: ئەوەی من پێی ڕازی نەبم تەماشای ناكا (وَيَدَهُ الَّتـى يَـبْطُشُ بِهَا) بۆی ئەبمە ئەو دەستەی هەڵمەتی پێ ئەبا، واتە: دەست درێژ ناكا بـۆ شـتێ كـە مـن پێی ڕازی نەبم، بە كاری ئەهێنی لە چاكە كردن (وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا) بـۆی ئەبمـە ئـەو قاچەی كە پێی ئەڕوا، واتە: هاتوچوونەكەی بۆ ڕازیبوونی خوا ئەبێ.

ئینجا كە مرۆڤ واجبەكانی بە پوختی كردنو زیاد لەمەش سوننەتی كـردنو دیـتنو بیسـتنو ڕۆیشـتنو دەسـت بـۆ بردنـی هـەر بـۆ خـوا بـوو، خـوای گـەورەش بـێ دڵـی ناكـا، بۆیـێ ئەفەرموێ: (وَإنْ سَأَلَنِي) هەر شتێكم داوا لێبكا (لأُعْطِيَنَّهُ) بێگومـان پـێی ئەبەخشـم (وَلَـئِنِ اسْتَعَاذَنِي) ئەگەر داوای پەنادانم لێبكا (لأُعِيذَنَّـهُ) بێگومـان پـەنای ئـەدەمو ئـەیپارێزم (رواهُ البخارِي) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

ئاگاداری: لەو حەدیسە پیرۆزە بۆمان دەركەوت هـیچ كەسـێك بـە بنەچـەكەو بنەماڵـە نابێتـە دۆستی خوا، هەروەها بە جلی شڕو چڵكاویو خۆ گێلكردن نابێتە دۆستی خوا، پێغەمبـەرﷺ (١١٤٠٠) سەدوچـواردە هـەزار سـەحابەی هـەبون، هـەموویان دۆسـتی خـوا بـون چـونكە خواپەرستو تێكۆشەرو چالاك بونو لە ڕێگای خـوا جیهادیـان ئـەكردو گیـانو مـاڵی خۆیـان فرۆشتە خوای گەورەو دۆستایەتی دوژمنانی خوایان نەئەكردو كۆو ژنی ڕووتیان لـە ماڵـەوە نەبو، كەوابوو: دۆستی خوا بەم تەرازووە تاقی بكەوە.

(اَلْحَدِيثُ التّاسع والثّلاثُون: رَفْعُ الْحَرَجِ عَنْ بَعْضِ النَّاسِ)

﴿ عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأَ،

ئینجا بزانە: ئەتوانین ئەم حەدیسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا کۆ بکەینەوە ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بەم خەڵکە بڵێ: ئەگەر بە ڕاستی ئێوە خواتان خۆش ئەوێ، شوێن بەرنامەی من بکەون، تاکو خوا خۆشی بوێن‌و لە گوناهتان خۆش ببێ. کەواتە: هەرکەسێك بە یاسای ئیسلام ڕەفتار نەکا، ئەوە ئاشکرایە کە خواو پێغەمبەریﷺ خۆش ناوێ‌و ماڵوێرانە.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا): ئەتوانین بڵێین: دۆستی خوا لەم ئایەتەدا باسیان کراوە، کە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ واتە: هەر کەسانێك گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرﷺ بن، ئەوانە لەگەڵ ئەو کەسانە حەشریان ئەکرێ: کە خوای گەورە نیعمەتی بە سەردا باراندون: کە پێغەمبەران‌و یارە ڕاستگۆیەکانی پێغەمبەران‌و شەهیدان‌و پیاوچاکانن، ئای ئەمانە چەند هاوڕێی باش‌و بەڕێزی بەهەشتن!.

٢- (وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿أَعْذَرَ اللهُ إِلَى امْرِئٍ أَخَّرَ أَجَلَهُ حَتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَةً﴾ رواهُ البخاري، خوای گەورە هیچ بەهانەی نەهێشتۆتەوە بۆ مرۆڤێك، کە نەیمراندبێ تا تەمەنی گەیشتۆتە شەست ساڵ. واتە: هیچ بیانوی بە دەستەوە نیە کە لەو ماوە درێژەدا خۆی لە خوا نزیك نەکردبێتەوە: بە ئەنجامدانی ئەو واجبانەی خوا فەرمانی پێکردوە.

٣- (يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ الأَمَانِيَّ﴾ رواهُ التّرمذي، مرۆڤی ژیرو عاقڵ ئەو کەسەیە: بە خۆی دابێتەوەو لێپێچانەوە لەگەڵ خۆیدا بکاو کردەوەی باش بکا بۆ دوای مردن، مرۆڤی تەمبەڵ‌و گێل ئەو کەسەیە: بە دوای هەواو هەوەسی خۆی بکەوێ‌و خۆزگە لە خوا بخوازێ‌و بڵێ: دەی دەی خوا عەفووم ئەکا.

﴿ حەدیسی سی‌و نۆیەم: لابردنی گوناهی چەند کەسێك ﴾

(عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ) رَضِيَ اللهُ عَنهما (ئیبن عەبباس) خوا لێیان ڕازی بێ، ئەفەرموێ: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: قَالَ) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ) خوای گەورە لای‌بردوە (لِي) لە بەر خاتری من (عَنْ أُمَّتِي) لە سەر ئوممەتی من (اَلْخَطَأَ) سزای گوناهێك: کە بە هەڵە بکرێ، واتە: لە ڕۆژی دوایی لە سەر ئەو گوناهە بە هەڵەیە گوناهبارەکە سزا نادا.

وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ ﴾ حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالْبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما.

ئاگاداری: ئەگەر ئەو گوناھە بە ھەڵەیە، پەیوەندی بە ماڵ، یان بە خوێن ھەبوو: وەکو کوشتنی کەسێك، یان بریندارکردنی، یان خواردن‌و لەناوبردنی ماڵی کەسێك، یان ماڵێکی گشتی، ئەمانە ھەموویان لە دونیا تۆڵەیان ھەیە.

(وَالنِّسْيَانَ) ھەروەھا خوای گەورە لای‌بردوە لە سەر ئوممەتی من سزای گوناھێك: کە لە بیری چوبێتەوە، لە ڕۆژی دوایی لە سەر ئەو گوناھە گوناھبارەکە سزا نادا، وەك کەسێك سوێند بخوا: کە ئەو ئیشە ناکا. بەڵام سوێندەکەی لە بیر چۆوەو ئیشەکەی کرد، ئەوە گوناھی ناگاتێ‌و سوێندی لێناکەوێ‌و بۆ جارێکی‌تر سوێندەکە ھەر ئەمێنێ.

ئاگاداری: ئەم گوناھەش ئەگەر پەیوەندی بە خوێن‌و ماڵ ھەبێ: تۆڵەی دونیای لە سەر لاناچێ، ھەروەھا ئەگەر بە ھۆی کەمتەرخەمیش لە بیری چوبێ، لە سەری لاناچێ: وەك کەسێك جلی پیس بێ‌و نەیشوا، یان نەیگۆڕێ، ئینجا لە بیری چوو بەو جلەوە نوێژی کرد، ئەبێ دووبارەی بکاتەوە.

(وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ) ھەروەھا لای‌بردوە سزای گوناھێك کە بە زۆر پێیان کردبێ، بە مەرجێ زۆردارەکە توانای ھەبێ: یان بیکوژێ، یان لێی‌بدا، یان بیخاتە بەندیخانە، یان ماڵی لێبستێنێ، لەو جۆرە کەسانەش بێ ھەڕەشەکە بگەینێتە جێ (حَدِيثٌ حَسَنٌ، رواهُ ابنُ ماجه وَالبَيْهَقِي وَغَيْرُهُما) ئیمام (ئیبن ماجە)و (بەیھەقی)و کەسانی‌تر گێڕاویەتیانەوە.

ئاگاداری: کوشتنی بە ناھەق: بە زۆرلێکردنیش دروست نیەو لە دونیاو قیامەت سزای ھەیە، ھەروەھا زیناش دروست نیەو لە قیامەت سزای ھەیە، بەڵام ئەگەر بۆ خواردن‌و لەناوبردنی ماڵی کەسێکی‌تر، یان ماڵێکی گشتی زۆری لێکرا: با بیکاو تۆڵەی دونیاو قیامەت لە سەر زۆردارەکەیە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە لە بەر خاتری پێغەمبەرﷺ چەند سەربەرزی‌یەکی‌تریشی بە موسوڵمانان بەخشیوە، کە لە چەند حەدیسی جۆراوجۆردا باسیان کراوە:

بۆ نموونە: ﴿عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضيَ اللهُ عنهُما: عَنِ النَّبِيِّﷺ قَالَ: إِنَّ اللهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ، وَيَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ﴾ رواهُ التِّرمذي وقال غريب، وقال الأحوذي: لَهُ شواهد. خوای گەورە ئوممەتی من لە سەر گومڕایی کۆ ناکاتەوە، دەستی یارمەتی خودا لەگەڵ کۆمەڵدایە، ھەر کەسێك لە کۆمەڵی موسوڵمانان دەرچێ بەرەو دۆزەخ ئەڕوا.

ئینجا بزانە: ئەم حەدیسە بەڵگەیە: کە (إِجْمَاع) واتە: یەکدەنگی زانایانی‌ئیسلام بەڵگەی‌سێ‌یەمە لە دوای قورئان‌و حەدیس.

(اَلْحَدِيثُ الأَرْبَعُون: اَلإسْتِعْدادُ لِلْمَوت)

﴿عَنْ ابنِ عُمَر رَضِيَ اللهُ عَنهُما قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِي، فَقَالَ: (كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ)،

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي): ووشەی (لِي) وا ئەگەیێنێ: کە پێغەمبەرﷺ لە لای خوای گەورە زۆر بەرێزە، خوای گەورە لە بەر خاتری ئەوی ئەم ئۆممەتەی کردۆتە باشترین ئۆممەت، ئینجا جگە لە لێبوردنی ئەم سێ تاوانە: خوای گەورە چەند رێزێکی‌تریشی لە ئێمە ناوە، هەروەك پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مأَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا﴾ رواهُ أبوداود، خوای گەورە لە سەری هەموو سەد ساڵێکدا یەکێك بۆ ئۆممەتم تەرخان ئەکا، تاکو ئایینەکەی بۆ نوێ بکاتەوە.

٢- (وَالنِّسْيَانَ): هەر کەسێك بە هۆی کەمتەرخەمی شتێك لە بیر خۆی بباتەوە، ئەوە تاوانی لە سەر ئەنووسرێ، هەروەکو پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَا مِن امْرِئٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إِلاَّ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْذَمَ﴾ رواهُ أبوداود، هەر مرۆڤێك قورئان بخوێنێ، ئینجا لە بیری خۆی بباتەوە، لە رۆژی دوایی بە گرووپی دێتە دادگای خوا.

٣- (اَلْخَطَأَ...وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْه): هەر تاوانێك پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبێ، تۆڵەی لە سەرە، هەرچەند بە هەڵە، یان بە زۆرلێکراویش بیکا، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِه﴾، هەر کەسێك موسوڵمانێك بە هەڵە بکوژێ، ئەبێ کۆیلەیەکی موسوڵمان لە (كَفّارة) ئازاد بکاو خوێنی کوژراوەکەش بداتە میراتگرەکانی کوژراوەکە.

﴿ حەدیسی چلەم: خۆ ئامادەکردن بۆ مردن ﴾

(عَنْ ابنِ عُمَر رَضِيَ اللهُ عَنهُما قَالَ) ئیبن عومەر ئەفەرموێ: (أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِي) پێغەمبەرﷺ شانی منی گرت‌و (فَقَالَ) فەرمووی: (كُنْ فِي الدُّنْيَا) خۆت وا لێبکە لەم دونیایەدا (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ) وەك خەڵکی ئەم دونیایە نەبی‌و بێگانە بی (أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ) یان وەك رێبوارێك بی بەم دونیایەدا تێبپەڕی بۆ گۆڕستان.

واتە: کەسێك بێگانە بوو لە شوێنێك-چونکە بە تەمای لاچوونە- خۆی خەریك ناکا بە ماڵ دانان، ململانێ لەگەڵ کەس ناکا، هەروەها رێبوار هەموو هەوڵی بۆ ئەوەیە زووتر بگاتە شوێنەکەی خۆی‌و لەگەڵ ماڵ‌و منداڵی خۆی دانیشێ‌و پشوو بدا، کەوابوو: لە رێگەدا خۆی بە هیچ خەریك ناکا، جا مرۆڤی موسوڵمان ئەبێ ئەوها بێ، ئەم دونیایە بە وولاتی‌خۆی دانەنێ، بەڵکو وولاتی بە راستی بەهەشتی خوایەو ئەبێ هەوڵ بۆ قیامەت

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: إذَا أَمْسَيْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ وَإذَا أَصْبَحْتَ فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ﴾ رواهُ البخاري.

بدا، جگە لە جلو بەرگو خواردنی خۆیو ماڵو منداڵی لەگەڵ خانوویکی بە کەڵك دانیشتن بێ، خۆی بە هیچیتر لەم دونیایە خەریك ناکا.

(وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ) ئیبن عومەر بە واتەی ئەم حەدیسە ئەیفەرموو: (إذَا أمْسَيْتَ) هەر کاتێك گەیشتیە ئێوارە (فَلاَ تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ) چاوەڕوانی ئەوە مەکە بگەیتە بەیانی (وَإذَا أصْبَحْتَ) هەروەها: ئەگەر گەیشتیە بەیانی (فَلاَ تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ) چاوەڕوانی ئەوە مەکە بگەیتەوە ئێوارە. واتە: با مردن لە بەرچاوت بێ لە هەموو کاتێکدا.

(وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ) لە کاتی لەش ساغی کردەوەی زۆر بکە (لِمَرَضِكَ) بۆ ئەوەی بەشی کاتی نەخۆشیت بکا، چونکە لە نەخۆشیدا خواپەرستیت بە تەواوی بۆ ناکرێ (وَمِنْ حَيَاتِكَ) هەروەها هەتا زیندووی زۆر خوا بپەرستە (لِمَوْتِكَ) تا دوای مردن سودی لێوەربگری (رواهُ البخاري) ئیمامی (بوخاری) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: لە فەرموودەیەکیتردا هاتوە: پێنج شت بە دەستکەوتووی خۆت بزانە پێشی پێنج شت: گەنجیت پێشی پیربوونت، ساغیت پێشی نەخۆشیت، هەبوونیت پێشی هەژاربوونت، بێئیشیت پێشی پڕئیشیت، ژیانت پێشی مردنت.

ئینجا بزانە: بە خۆ ئامادەکردن بۆ مردنو بایەخ پێنەدانی دونیا، مرۆڤ ئەبێتە خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ، چونکە ژیانی پێغەمبەرﷺ بەم شێوەیە بووە ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مُغَفَّلٍ رضي الله عنه قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إلَى النَّبيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ إنِّي لأُحِبُّكَ. فَقَالَ ﷺ: أُنْظُرْ مَاذَا تَقُولُ؟ فَقَالَ: وَاللهِ إنِّي لأُحِبُّكَ. ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ ﷺ: إنْ كُنْتَ تُحِبُّنِي فَأَعِدَّ لِلْفَقْرِ تِجْفَافًا، فَإنَّ الْفَقْرَ أَسْرَعُ إلَى مَنْ يُحِبُّنِي مِنَ السَّيْلِ إلَى مُنْتَهَاهُ﴾ رواهُ التِّرمذي، پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خواﷺ، والله خۆشم ئەوێی. تا سێ جار، ئینجا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر ڕاست ئەکەی، خۆت بۆ هەژاری ئامادە بکە، چونکە هەژاری زووتر ئەگاتە خۆشەویستانی من لە لافاو کە هەڵئەستێو ئەگاتە شوێنی خۆی.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَت الآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَت الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إلاَّ مَا قُدِّرَ لَهُ﴾ رواهُ التِّرمذي، هەر کەسێك هەموو هەوڵێکی بۆ قیامەت بێ، خوای گەورە دەوڵەمەندیی ئەخاتە ناو دڵیو هەموو کارێکی بۆ کۆ ئەکاتەوەو بۆی ڕێك دێخێ، ڕزقیشی بۆ دێ بێئەوەی هەوڵی بۆ بدا، بەڵام هەر کەسێك هەموو

(اَلْحَدِيثُ الْحادى والأَرْبَعُون: فِى اتِّباعِ مَا جاءَ به النَّبيُّ ﷺ)

﴿عَنْ أَبِى مُحَمَّد عَبْدالله بن عمْرو بن الْعاص رضى الله عنهما قَالَ: قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَواهُ تَبَعاً لما جئْتُ به﴾

هەولّی بۆ دونیا بێ، خوای گەورە هەزاریی ئەخاتە نێو چاوانیو کارەکانی لێپەرتەوازە ئەکاو بۆی ڕێك ناکەون، جگە لە بەشی خۆی ڕزقی زیادی بۆ نایێ.

٢- (وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ): پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لاِبْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ﴾ رواهُ إبن ماجه، هەندێك لەو کردەوە چاکانەی ئەگەنە موسوڵمان لە دوای مردنی: زانستێکی ئایینییە کە فێری خەڵکی کردبێ، یان بڵاوی کردبێتەوە، منداڵێکی باشە کە لە پاش مردنی دوعای بۆ بکا، قوڕئانێکە بە میرات بەجێی هێشتبێ، یان مزگەوتێکی دروست کردبێ، یان خانوێکی بۆ ڕێبواران دروست کردبێ، یان ڕوبارێكو ئاوێك بۆ خواردنەوەو دەستنوێژ ڕێکی خستبێ، یان خێرێکی بە دەستی خۆی کردبێ لە کاتی لەش ساغیو ژیانیدا ئەویش لە دوای مردن ئەیگاتێ.

﴿حەدیسی چلو یەکەم: شوێنکەوتنی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی﴾

(عَنْ أَبِى مُحَمَّدٍ عَبْدِالله بن عمْرِو بنِ العاصِ) رضى الله عنهما (عبدالله)ی کوڕی (عەمر)ی کوڕی (عاس) خۆیو باوکی سەحابەنە، یەکێکە لە چوار (عبدالله)یەکان، لە (مەککە)ی پیرۆز لە دایك بووە، بە (١١) ساڵ لە باوکی خۆی بچووکترە (٧٠٠) حەدیسی گێڕاوەتەوە، لە ساڵی (٦٥)ی کۆچی لە (مەککە)ی پیرۆز وەفاتی کرد، تەمەنی (٧٢) ساڵ بوو.

(قَالَ) ئەفەرموێ: (قالَ رَسُولُ الله ﷺ) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم) ئیمان= بیروباوەڕی کەستان تەواو نابێ بە خواو پێغەمبەرو ڕۆژی دوایی (حَتَّى يَكُونَ هَواهُ) تا وای لێدێ: ئارەزوو هەوەسی خۆی (تَبَعاً لِما جِئْتُ بِهِ) دوای ئەو شەریعەتە ئەکەوێ: کە من لە لای خوا هێناومە.

واتە: ئەو کەسە موسوڵمانەو ئیمانی تەواوە، کە بە حوکمی خواو پێغەمبەر ﷺ ڕازی بێ، ئەگەر بە هیچ جۆرێك بە حوکمی خواو پێغەمبەر ﷺ ڕازی نەبو، ئەوە کافرە، جا ئەگەر باوەڕی پێهەبوو، بەڵام ئیشی بە قوڕئان نەئەکرد، ئەوە فاسقە، واتە: موسوڵمانێکی ناتەواوە، باوەڕیشی ناتەواوە، بەو مەرجەی ووشەی کوفری بە سەر زوباندا نەهاتبێ، ئەگینا: ئەمەش هەر کافرە.

خوای گەورە لە قوڕئانی پیرۆزدا لەم بابەتە ئەفەرموێ: ﴿فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ﴾ سوێند بە خوای تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ بیروباوەڕی هیچیان تەواو نیە ﴿حَتَّى يُحَكِّمُوكَ﴾ تا ئەتۆ

حَديثٌ صَحيح رَوَيْناهُ فِي كِتاب الْحُجَّة بإسْناد صَحيح.

ئەکەن بە حاکم ﴿فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ لەو کێشەی لە نێوانیاندا ڕوو ئەدا ﴿ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ﴾ نەك هەر بە ئاشکرایی بە حوکمی تۆ ڕازی بن‌و بەس، بەڵکو ئەبێ بە دڵیش ڕازی بن‌و هیچ گرێیەك لە ناو دڵیاندا نەبێ بە هۆی ئەو حوکمەی تۆ کردوتە ﴿وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ئەبێ بە تەواوی خۆیان بدەنە دەست حوکمی خواو پێغەمبەرﷺ، ئینجا بە ئیماندارو موسوڵمانی تەواو دائەندرێن.

(حَدِيثٌ صَحِيح، رَوَيْنَاهُ فِي كِتَابِ الْحُجَّة بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ) حەدیسێکی ڕاستە، گێڕامانەوە لە کتێبی (الْحُجّة) کە داندراوی (نَصر بن إبراهيم المقدسي)یە، بەڵام لە زنجیرەی پیاوەکانی ئەم حەدیسەدا دوو کەسیان تێدایە، زۆر کەس لێیان ناڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەکە لاوازە. زۆر کەسیش لێیان ڕازیەو ئەڵێن: حەدیسەکە ڕاستەو بەهێزە. ئیمامی (النواوي) یەکێکە لەمانە، خوا لە هەموویان ڕازی بێ، ئایەتەکەش بەهێزی حەدیسەکە بەهێزتر ئەکا.

جا بە هەر جۆرێ بێ، هەر کەسێك باوەڕی بەو بەرنامەیە نەبێ کە پێغەمبەرﷺ هێناویەتی، ئەوە کافرە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ: يَهُودِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِيٌّ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ﴾ رواهُ مُسْلِم، واتە: سوێند بەو خوایەی گیانی (محمد)ی بە دەستە، هەر کەسێك بانگەوازی منی بگاتێ: جولەکە بێ، یان فەلە بێ، ئینجا بمرێ‌و باوەڕی بەو بەرنامەیەی من نەبێ، ئەوە ئەچێتە دۆزەخ.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُم حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ...): ئەگەر هەواو هەوەس‌و پێخۆشیی دڵ گشتی نەکرێتە قوربانی ڕێبازەکەی پێغەمبەرﷺ، مرۆڤ نابێتە موسوڵمانی تەواو، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهُ الشَّيْخان، ئیمانی کەستان تەواو نابێ، تا منی خۆشتر ئەوێ: لە خۆی‌و دایك‌و باوکی‌و منداڵەکانی‌و گشت خەڵکی‌تر، واتە: فەرمانی پێغەمبەرﷺ بخاتە پێش فەرمانی ئەوانەو، لە بەر خاتری ئەوانە لە فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەرنەچێ.

٢- (حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعاً لما جِئْتُ بِه): خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللهِ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ ئەگەر فەرمانت جێبەجێ نەکەن، بزانە: ئەوان شوێن هەواو هەوەسی خۆیان ئەکەون، ئایا کێ گومڕاترە لەو کەسەی شوێن هەواو هەوەسی خۆی کەوتوە بە بێشارەزاییەك لە لای خوا؟.

(اَلْحَديثُ الثّاني والأَرْبَعُون: سَعَةُ مَغْفرَةَ الله تَعالَى)

﴿ عَنْ أَنَسٍ﴿ قَالَ: سَمعْتُ رَسُولَ اللهﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ إنَّكَ مَا دَعَوْتَني وَرَجَوْتَني غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ منْكَ وَلاَ أُبَالي، يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاء ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَني غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالي،

هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ﴾ رواهُ الإمام مالك، دوو شتم لە دوای خۆم بۆ ئێوە هێشتۆتەوە، هەتا دەستیان پێوە بگرن گومڕا نابن: قورئانی پیرۆز، حەدیسەکانی پێغەمبەرﷺ.

کەوابوو: ڕژێمی (دیمقراطیة)و (إشتراکیة)و (ماسونیة)و (مارکسیة) گشتی گومڕاییو لادانە: لە ڕێبازی خواو پێغەمبەرﷺ خوا بمانپارێزێ، آمین.

﴿ حەدیسی چلو دووەم: لێخۆشبوونی خوا گەلێك زۆرە ﴾

(عَنْ أَنَسٍ﴿ قَالَ) گێڕدراوەتەوە لە (ئەنەس) خوا لێی ڕازی بێ، فەرمووی (سَمِعْتُ رَسُولَ اللهﷺ: يَقُولُ) گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوو ئەیفەرموو: (قَالَ اللهُ تَعَالَى) خوای گەورە لە حەدیسێکی (قودسی)دا ئەفەرموێ: (يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی نەتەوەی ئادەمی.

بزانە: باب (ئادەم) باوکی هەموو ئینسانێکە، دایکە (حەووا)ش دایکی هەموویانە، لە بەر ئەوەیە کە بە ئێمە ئەگوترێ: ئادەمیزاد. خوای گەورە باوکە ئادەمی لە قوڕ دروست کردوە، ئینجا گیانی هێناوەتە بەر، دایکە (حەووا)شی لە پەراسوی باب ئادەمی دروست کردوە.

(إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي) ئەتۆ هەر کاتێك داوام لێبکەی لە گوناهت خۆش بم (وَرَجَوْتَنِي) تکات لێکردم داوایەکەت وەربگرم، چونکە ئەتزانی من خوایەکی بە ڕەحمو بە دەستەڵاتم (غَفَرْتُ لَكَ) منیش لێت خۆش ئەبمو گوناهەکانت دائەپۆشمو سزات نادەم (عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ) هەرچەند گوناهیشت گەورەو زۆر بن (وَلاَ أُبَالِي) من گوێ نادەمە گەورەیی‌و زۆری گوناهەکانت.

پێغەمبەرﷺ لە حەدیسێکی‌تردا ئەفەرموێ: ﴿ئەگەر بەندەی خوا گوناهێکی کردو پەشیمان بۆوەو لە خوا پاڕایەوەو گوتی: (خوایە تاوانم کرد هەر ئەتۆش لە تاوان ئەبووری‌و لێم ببوورە). ئینجا خوای گەورە ئەفەرموێ: بەندەی من تاوانی کردو زانی: خوایەکی وای هەیە لە تاوانی خۆش ئەبێ‌و سزای تاوانیشی ئەدا، ئێوە شاهید بن: من وا لێی خۆش بوم﴾. ئەی موسوڵمان هەموو دەم هەر داوا لە خوا بکە لە گوناهت خۆش بێ پشت بە کەسی‌تر مەبەستە، کەس ناتوانێ گوناهەکانت لە سەر لاببا.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ) ئەگەر گوناهت ئەوەندە زۆر بێ، بگاتە (عَنَانَ السَّمَاءِ) هەوری ئاسمان (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي) ئینجا تۆبەت کردو تکات لێکردم لێت خۆش بم (غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي) منیش لێت خۆش ئەبم، هەرچەند گوناهیشت زۆر بێ.

يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا، ثُمَّ لَقِيتَنِي لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئًا لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً ﴾ رواهُ الترمذي وقالَ: حديث صحيح.

بەڵام ئەگەر گوناهەکە پەیوەندی بە ئادەمیزادەوە هەبوو: ئەبی خاوەنەکەی ڕازی بکەی بۆ ئەوەی خوا تۆبەت لێوەربگرێ. ئەوەش **بزانە:** تەنها ووتنی (أَسْتَغْفِرُاللّه) خوایە لێم خۆش بە، بە بێ‌تۆبەکردن گوناهەکە لانابا، بەڵام لە لای خوا بە دوعا ئەنووسرێو هێزی گوناهەکە کەم ئەکاتەوە.

(يَا ابْنَ آدَمَ) ئەی ئادەمیزاد (إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي) ئەگەر تۆ مردیو هاتیە لای من (بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا) پڕ بە زەمین گوناهت لەگەڵ خۆت هێنا (ثُمَّ لَقِيتَنِي) دوایێ کە گەیشتیە لای من، دەرکەوت (لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئًا) منت بە خوایەکی تاکو تەنها ناسیبو و هاوبەشت بۆ دانەنابوم: لە خوایەتیو لە پەرستندا (لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً) منیش پڕ بە زەوی لێخۆشبوونت بۆ دێنمو لە ئاگری دۆزەخ ڕزگارت ئەکەم (رواهُ الترمذي، وقالَ: حديث صحيح) ئیمامی (تیرمزی) گێڕاویەتیەوە.

بزانە: خوای گەورە تەنها لە کافر خۆش نابێ، ئیتر لە تاوانەکانی خەڵکی دی خۆش ئەبێ، ئەگەر حەز بکا.

هەروەها بزانە: هەر کەس بە ئیمانەوە بمرێو بچێتە دۆزەخ، هەر بە قەد گوناهەکانی ئەسوتێو ئینجا ڕزگاری ئەبێ، بەڵام کافر هەتا هەتایە لە ناو ئاگر دەمێنێتەوە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویست: پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: (سَيِّدُالإِسْتِغْفار) گەورەی دوعای لێخۆشبوون، ئەم دوعایەیە: ﴿اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي، وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواهُ البخاري، سبەینەو ئێواران بە دڵو زوبان ئەمْ دوعایە بخوێنە تاکو خوا لێت خۆش بێو بە بەهەشت شادت بکا.

﴿ چەند تێگەیشتنێك لەم حەدیسەدا ﴾

١- (مَا دَعَوْتَنِي، وَرَجَوْتَنِي): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى الله مِنَ الدُّعاءِ﴾ رواهُ التّرمذي، هیچ خوا پەرستییەك لە لای خوا بەڕێزتر نیە لە دوعا کردن.

٢- (ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ): پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَسْتَغْفِرُونَ اللهَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ﴾ رواهُ مُسْلِم، سوێندم بەو خوایەی گیانی منی بە دەستە: ئەگەر ئێوە گوناه نەکەن، خوای گەورە ئێوە لائەباو گەلێکی‌تر ئەهێنێو گوناه ئەکەنو لە خوا گەورە ئەپاڕێنەوە تا لێیان خۆش ببێ، خوای گەورەش لێیان خۆش ئەبێ.

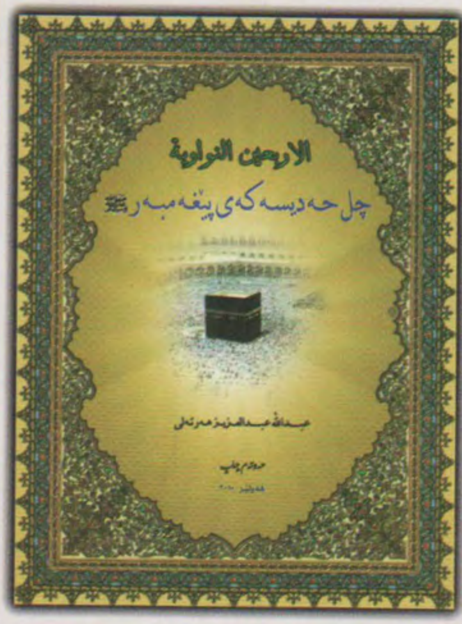
٣- (لأَتَيْتُكَ بِقرَابِهَا مَغْفِرَةً): خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ خوای گەورە لە تاوانی کافربوون خۆش نابێ، لە گوناهەکانی بەرەو خوارتر خۆش ئەبێ، لە کەسێك کە خۆی حەز بکا لێی خۆش ببێ. خودایە لێمان خۆش ببە. آمین...کۆتایی.

منیش بەندەی گوناهبار (**عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی**)م، شوکری خودا ئەکەم کە یارمەتی دام ببم بە خزمەتکاری فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ، لە خوا ئەپاڕێمەوە کە لە خۆمو دایکو باوکمو دۆستانم خۆش ببێو بە بەهەشت شادمان بکاو خێری ڕوونکردنەوەی (چل حەدیسەکەی پێغەمبەر)مﷺ بۆ بنووسێو شادم بکا بە دیتنی زاتی پاکی خۆی، بمکا بە خزمەتکاری ئاینی پیرۆزی ئیسلام، بمگەیەنێتە کاروانی شەهیدانی ڕێگای خۆی، گەلی کوردی موسوڵمانیش لە دەست زۆرداران ڕزگار بکاو لە ئۆممەتی حەزرەتی (محمد المصطفیﷺ) دەریان نەکا. آمین.

تەواو بوو، پێش نیوەڕۆی ڕۆژیهەینی (٢١)ی مانگی مەولودیپێغەمبەرﷺ، ساڵی(١٤١٣)ی کۆچی، بەرامبەر (٢٧)ی مانگیگەلاوێژ ساڵی(٢٦٩٢)ی کوردی، لە شاری هەولێر-کوردستان. وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين، وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمِينَ.

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)

ناوەڕۆکی ڕوونکردنەوەی (الأربعين النواوية)

ئەمردم لەچاوەروانی بەرگی دووەم دابن.

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ
الْهَوَى ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى ﴿٤﴾

هاوەڵ و هاوڕێی ئێوە گومڕاو سەر لێشواو نییە، قسەو گوفتاریشی (ئەوەی کە قورئانە) لەئارەزوو بازی و هەواو هەوەسەوە نییە، ئەمەی کە رای دەگەیەنێت تەنها نیگاو وەحی خواییە.

بڵاوکراوەی کتێبخانەی
حاجی قادری کۆیی
بۆ فرۆشتن و چاپکردن و بڵاوکردنەوە
٠٦٦ ٢٢٣٣٨٦٨
عێراق - کوردستان - هەولێر

چاپخانەی رۆژهەلات/هەولێر